

”Taitaa olla parasta tehdä konkurssi,
kun vain osaisi sen tehdä
kommunistisesti”

SKP:n huolto- ja teollisuustoiminta
1918–1920

Johanna Suvi Tuulia Laine

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Poliittinen historia
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Poliittinen historia	
Tekijä – Författare – Author Johanna Suvi Tuulia Laine			
Työn nimi – Arbetets titel – Title "Taitaa olla parasta tehdä konkurssi, kun vain osaisi sen tehdä kommunistisesti" – SKP:n huolto- ja teollisuustoiminta 1918–1920			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Poliittinen historia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 141
Tiivistelmä – Referat – Abstract Tutkielmassa tarkastellaan Suomalaisen kommunistisen puolueen (SKP) Neuvosto-Venäjällä ja -Ukrainassa 1918–1920 harjoittamaa huolto- ja teollisuustoimintaa: perustettuja laitoksia, toteutumattomia suunnitelmia sekä huolto- ja teollisuustoiminnan suhdetta. Tutkielma tuo huolto- ja teollisuustoiminnasta aiemmassa tutkimuksessa käsiteltyä tarkemmin, monipuolisemman ja luotettavamman kuvan esitellen toiminnan sen koko laajuudessaan. Työn päälähteenä on SKP:n arkistoksi kutsuttu kokoelma, joka sisältyy Kansallisarkistoon mikrofilmattuihin Venäjän valtion sosiaalisen ja poliittisen historian arkiston aineistoihin. SKP:n alaisia huoltolaitoksia olivat Kostroman läänissä Buin siirtola, Pietarissa Vasili-Ostrovan huoltola, lastenkoti ja päävastaanotolaitos, Permin läänissä maakommuuni Tuki, Tverin läänissä kaksi kesäsiirtolaa sekä Ukrainassa lähellä Kiovaa invalidihuoltola. Pietarissa huoltoasioita järjesteli huoltokomitea. Laitoksista Buin siirtola ja Vasili-Ostrovan huoltola aloittivat toimintansa ennen SKP:n perustamista. Perustettujen laitosten lisäksi uutta siirtolapaikkaa etsittiin keväällä ja kesällä 1919 Vladimirin, Rjazanin ja Kostroman lääneistä. SKP:n teollisuustoimintaa järjesteli SKP:n teollisuuskomitea. Teollisuuskomitean alaisia tehtaita olivat puuteollisuusliike Salama Buissa, paperitehdas Alku ja pahvitehdas Työ Kostromassa, taloustarvetehdas Tarmo Muromissa sekä työkalutehdas Voima ja pukimo- ja pesulaitos Taisto Pietarissa. Lisäksi teollisuuskomitean alaisena toimi Petroskoissa aputyöosasto, jonka tehtävänä oli jakaa avustusta ja järjestää puna-armeijassa palvelevien perheille töitä. Teollisuuskomiteassa suunniteltiin toteutunutta laajempaa toimintaa, ja toteutumattomia hankkeita olivat muun muassa sahaliike Petroskoissa, laivatelakka Pietarissa sekä rautatiekonepaja Ukrainassa. Teollisuustoimintaa rahoitettiin Venäjän korkeimman kansantalousneuvoston myöntämällä varoilla. Teollisuustoiminnan ja huoltotoiminnan rajaa ei määritelty tarkasti, ja teollisuustoiminta sai myös huoltotoiminnan piirteitä. Sekä huolto- että teollisuustoiminnan tarkoituksena oli auttaa Suomen sisällissodan seurauksena Venäjälle paenneita punapakolaisia. Huhtikuussa 1919 teollisuuskomitean senhetkisten tehtaiden toiminta päätettiin lopettaa, lukuun ottamatta Voimaa ja Taistoa. Tarkoituksena oli sopivan tehdaspaikan löydyttyä keskittää kaikkien teollisuuskomitean alaisten tehtaiden työntekijät yhteen laitokseen. Laaditut suunnitelmat peruuntuivat, kun kaikki asekuntoiset miehet määrättiin mobilisoitaviksi puna-armeijaan vuoden 1919 toukokuussa. SKP:n keskuskomitea päätti lopettaa harjoittamansa huolto- ja teollisuustoiminnan vuoden 1919 elokuussa. Huoltolaitosten toiminta lopetettiin vuoden 1919 loppuun mennessä. Maakommuuni Tuen toiminta oli loppunut jo vuoden 1919 alussa sotatoimien levittyä alueelle. Aiemmin SKP:lle kuuluneet pakolaisten huoltoon ja avustamiseen liittyvät tehtävät siirrettiin kansallisuuskomissariaatin Suomen osastolle. SKP:n teollisuuslaitosten toiminta lopetettiin vuoden 1920 alkuun mennessä. Poikkeuksena oli Salama, joka alkoi vuoden 1920 alusta toimimaan SKP:n alaisena, mutta rahoituksen suoraan venäläisiltä saavana tehtaana. Kesällä 1920 Salama päätettiin luovuttaa paikalliselle neuvostolle, kun suomalaiset kommunistit alkoivat keskittää toimintaansa Karjalaan.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords punapakolaiset pakolaisuus Suomen sisällissota SKP Neuvosto-Venäjä			

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Aiempi tutkimus	4
1.2	Tutkimustehtävä ja käsitteet	5
1.3	Lähteet	7
2	Huoltotoiminta ennen SKP:n perustamista	9
2.1	Pakolaiset saapuvat Pietariin	10
2.2	Siirtolapaikkojen etsiminen	14
3	SKP:n huoltotoiminta	22
3.1	Huoltotoiminta Pietarissa	22
3.1.1	Päävastaanottolaitos	23
3.1.2	Vasili-Ostrovan huoltola	25
3.1.3	Lastenkoti Pietarissa	27
3.2	Huoltotoiminta Buissa	30
3.3	Maakommuuni Tuki	36
3.4	Huoltotoiminta Ukrainassa	40
3.5	Huoltotoiminta Tverissä	45
3.6	Toteutumattomat siirtolahankkeet	48
4	SKP:n teollisuustoiminta	52
4.1	Puunjalostusosuuskunta	53
4.2	Teollisuuskomitea ja sen alaiset tehtaat	58
4.2.1	Puuteollisuusliike Salama	60
4.2.2	Paperitehdas Alku	63
4.2.3	Pahvitehdas Työ	64
4.2.4	Taloustarvetehdas Tarmo	66
4.2.5	Työkalutehdas Voima	70
4.2.6	Pukimo- ja pesulaitos Taisto ja aputyöosasto	73
4.3	Toteutumattomat tehdashankkeet	76
4.3.1	Supisen saha Petroskoissa ja puunjalostusliikkeet Pietarissa	76
4.3.2	Laivatelakkahanke sekä Salaman ja Tarmon laivat	78
4.3.3	Rautatiekonepaja Ukrainassa	82
4.3.4	Muita hankkeita	84
4.4	Teollisuustoiminnan uudelleenjärjestäminen ja työntekijöiden mobilisointi puna-armeijaan	86
5	SKP:n huolto- ja teollisuustoiminta	89

5.1	Huolto- ja teollisuustoiminnan suhde.....	92
5.2	SKP:n huolto- ja teollisuustoiminnan asema Neuvosto-Venäjällä.....	94
5.2.1	SKP:n tehtaiden asema Neuvosto-Venäjällä	94
5.2.2	SKP:n teollisuus- ja huoltolaitosten suhde neuvostoviranomaisiin	99
6	SKP:n teollisuus- ja huoltotoiminnan ”likvidoiminen”	103
6.1	Huoltotoiminnan lopetus	104
6.2	Tehtaiden likvidoiminen.....	107
6.3	Ihantola-artteli ja maakommuuni Aura	113
6.4	Teollisuus- ja huoltotoiminnan arvostelu	116
7	Tulokset ja pohdinta	124
	Lähteet	129
	Liite 1 tiivistelmät.....	136
	Liite 2 kartta.....	141

1 Johdanto

Vuosina 1918–1935 suomalaisia siirtyi Neuvosto-Venäjälle ja Neuvostoliittoon kolmessa laajassa muuttoaallossa, joita erottavat lähdön syyt, aika ja lähtöpaikka. Eri muuttoaalлот koostuivat punapakolaisista, loikkareista ja Pohjois-Amerikasta muuttaneista suomalaisista. Vuoteen 1936 mennessä suomalaisten maahanmuutto Neuvostoliittoon tyrehtyi, ja monen maailman ensimmäiseen sosialistiseen valtioon muuttaneen tarina sai lopulta traagisen päätöksen Stalinin vainoissa.¹

Tässä tutkielmassa keskitytään muuttoaalloista ensimmäiseen. Epäonnistunut vallankumous keväällä 1918 käynnisti suomalaisten punapakolaisten virran Neuvosto-Venäjälle. Lokakuun vallankumouksen jälkeen Neuvosto-Venäjä oli ryhtynyt tarjoamaan turvapaikan kotimaassaan vainon kohteeksi joutuneille. Ensimmäisiä pakolaisia oli siirtynyt Lapista rajan yli itään jo helmikuussa 1918. Valkoisen hallinnon ja valkoisen armeijan kutsuntojen pako sekä sisällissodan tappiollisiksi käänntyneet taistelut ohjasivat myös Etelä-Suomesta punaisia kohti itää. Suomalaisten pakolaisten määrä rajan takana kasvoi Suomen sisällissodan punaisen puolen hallituksen eli kansanvaltuuskunnan siirryttyä 25.4.1918 Viipurista Pietariin. Alkukesällä 1918 Neuvosto-Venäjällä oli arvioiden mukaan yli 10 000 punapakolaista. SDP:n 92 kansanedustajasta 54 pakeni Venäjälle.²

Suomalaiset punapakolaiset olivat yksi Euroopassa vuonna 1918 kulkeneista pakolaisryhmistä. Eurooppalaisia pakolaisia sysäsi liikkeelle ensimmäinen maailmansota, Venäjän vallankumoukset ja uusien kansallisvaltioiden luominen. On arvioitu, että vuoteen 1926 mennessä eurooppalaisia pakolaisia oli 9,5 miljoonaa.³ Suomalaisia siirtyi Suomen ja Neuvosto-Venäjän rajan yli myös toiseen suuntaan, kun lokakuun vallankumouksen jälkeinen terrori, Venäjän sisällissota, nälkä ja sekasorto ajoivat Venäjälle ennen vuotta

¹ Takala, Irina: *Finny v Karelii i v Rossii: istorija vozniknovenija i gibeli diaspori*. Neva, Pietari 2002, 2, 11.

² Saarela, Tauno: *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki 1996, 27; Volanen, Risto: *Nuori Suomi sodan ja rauhan Euroopassa 1918–1922*. Otava, Helsinki 2019, 122. Lahti, Vesa-Matti: *Siperia kutsuu! Kansainvälisen Kuzbas-siirtokunnan ja sen suomalaisten tarina 1921–1927*. Into, Helsinki 2017, 47. Punapakolaisten määrän arvioimisesta ks. Saarela, 368. Engmanin mukaan punapakolaisten määräksi on arvioitu kaikkea 6000 ja 20 000 väliltä, Engman, Max: *Raja: Karjalankannas 1918–1920*. WSOY, Helsinki 2007, 712.

³ Marrus, Michael: *The Unwanted. European refugees in the Twentieth Century*. Oxford University Press, New York 1985, 51.

1917 muuttaneita suomalaisia takaisin kotimaahan. Osa punapakolaisista palasi Suomeen jo kevään 1918 lopulla.⁴

Neuvosto-Venäjälle paenneet suomalaiset saapuivat pakolaisiksi maahan, jonka talous oli romahtanut. Keskusvaltojen ja Neuvosto-Venäjän välille 3.3.1918 solmittu Brest-Litovskin rauhansopimus sekoitti jo ennestään maailmansodan vuoksi lamassa ollutta taloutta. Kaupungeissa oli puutetta elintarvikkeista, käyttötavaroista ja polttoaineesta, minkä lisäksi saatavilla olevien tuotteiden hinnat nousivat pilviin. Kesällä 1918 käynnistynyt Venäjän sisällissota syvensi yhä maan epätoivoista tilaa. Bolševikkivaltaa uhkasivat niin ulkoiset kuin sisäisetkin uhat: liittoutuneiden interventio, valkoiset joukot, tšekkilegioona, talonpoikien vihreät armeijat, kansalliset itsenäisyysliikkeet, sekä menševikkien ja sosialistivallankumouksellisten asemien vahvistuminen.⁵

Huhtikuun 1918 lopulla kansanvaltuuskunta järjesti viimeisen kokouksensa Pietarissa hotelli Astoriassa. Kokouksessa käsiteltiin sisällissodassa kärsityn tappion ja Venäjälle siirtymisen luomia muuttuneita oloja. Muuttuneiden olojen pakosta kansanvaltuuskunta katsoi toimintansa loppuneen. Kansanvaltuuskunnalle ennen kuuluneita asioita hoitamaan perustettiin *Suomen työväen toimeenpaneva komitea*, josta tuli punapakolaisten asioiden johtoelin, keskuskomitea. Keskuskomitean asemapaikaksi määrättiin Moskova, joka oli uusi pääkaupunki ja etäämmällä Pietarin pettyneestä ja vallankumousjohtajilta selitystä vaativasta pakolaisjoukosta. Pietari oli sijaintinsa vuoksi ensimmäinen pysähdyspaikka punapakolaisille ja siten tärkeä pakolaisjoukkojen sijoitus- ja läpikulku- paikka. Pietariin perustettiin keskuskomitean toinen osasto, Pietarin komitea, jolle pakolaisten huoltotehtävät käytännössä kasautuivat.⁶

Keskuskomitean Pietarin komitean alaisuuteen perustettiin *Suomalaisten työläisten asain järjestelykomitea*. Komitean tehtävänä oli olla keskuskomiteaa enemmän ”yleisön”

⁴ Nevalainen, Pekka: *Punaisen myrskyn suomalaiset. Suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002, 12, 84–85.

⁵ Harjula, Mirko: *Suomalaiset Venäjän sisällissodassa 1917–1922*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 23; Saarela 27–28; Engelstein, Laura: *Russia in Flames. War, Revolution, Civil War 1914–1921*. Oxford University Press, New York 2018, 222–223.

⁶ Harjula, 61–62; Saarela, 29. Suomen työväen toimeenpanevaan komiteaan Moskovaan nimitettiin aluksi Kullervo Manner, Otto Ville Kuusinen, Matti Turkia, Oskari Tokoi ja Lauri Letonmäki. Pietarin komiteaan nimitettiin aluksi Yrjö Sirola, Evert Eloranta, Jussi Railo, Jukka Lehtosaari ja Eino Rahja. Kokoonpanot muuttuivat nopeasti ja 18.6.1918 Pietarin komitean kokoonpanoksi vakiintui Letonmäki, Kustaa Mikko Evä, Eloranta, Adolf Taimi ja Werner Forsten sekä varalla Jalo Kohonen, Jukka Lehtosaari ja Eino Rahja.

kanssa tekemisissä. Se sai vastuulleen Suomesta tulleiden kaartilaisten palkkojen maksamisen, sairaiden, lasten sekä muiden avuttomien hoivaamisen ja sijoittamisen sekä Pietarissa olevien suomalaisten tavaravarastojen talteen ottamisen. Komitea hajosi lähes heti perustamisensa jälkeen jäsenien poistuttua muihin tehtäviin ja sai pidettyä ainoastaan muutamia kokouksia. Sille tarkoitettujen asioiden hoito jäi keskuskomitean Pietarin komitealle.⁷

Koska Venäjän vasemmistopuolueiden johto joutui oleskelemaan pitkiä aikoja ulkomailla, olivat puolueet koostuneet aina venäläisestä ja ulkomaisesta järjestöstä, joilla oli yksi yhteinen keskuskomitea. Venäläistä esikuvaa mukaillen suomalainen pakolaisjohto alkoi toukokuussa 1918 esiintyä Suomen työväen toimeenpanevan komitean sijaan *Suomalaisten sosiaalidemokraattien ulkomaisena järjestönä* eli SSUJ:nä. SSUJ:llä oli Suomen työväen toimeenpanevan komitean tapaan keskuskomitea Moskovassa ja sen toinen osasto eli Pietarin komitea Pietarissa.⁸

Elokuun 25. päivänä 1918 Moskovassa kokoontui Venäjälle siirtyneiden suomalaisten sosiaalidemokraattien edustajakonferenssi, jossa oli tarkoituksena perustaa suomalainen kommunistinen puolue ja valita toimintaa johtamaan uusi keskuskomitea. SKP:n⁹ keskuskomiteaan otettiin Yrjö Sirola, Otto Ville Kuusinen, Kustaa Mikko Evä, Lauri Letonmäki ja Jukka Rahja. Marras-joulukuun vaihteessa vuonna 1918 lisäjäseniksi valittiin Kulervo Manner, Eino Rahja ja Mandi Sirola. Puolueen lähimmiksi käytännön tehtäviksi päätettiin kommunistisen propagandan harjoittaminen aseellisen vallankumouksen ja proletariaatin diktatuurin hyväksi, kommunististen yhdistysten perustaminen suomalaisten keskuuteen Venäjällä ja valistustyön harjoittaminen. Lisäksi päätettiin järjestää sotilaallista opetusta ja kannustaa suomalaisia liittymään puna-armeijaan.¹⁰

⁷ Harjula, 62; SSUJ:n Pietarin komitean toimintakertomus Venäjälle siirtymisen jälkeen, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

⁸ Saarela, 29; Piilonen, Juhani: Sisäinen rakennustyö. Teoksessa Manninen, Ohto (toim.): *Itsenäistymisen vuoden 1917–1920. Osa 3. Katse tulevaisuuteen*. VAPK-kustannus, Helsinki 1992, 217. SSUJ:n Pietarin komitean toimintakertomus Venäjälle siirtymisen jälkeen, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

⁹ Nimi *Suomen Kommunistinen Puolue* otettiin käyttöön vasta 1920.

¹⁰ Saarela, 37, 47.

Aiemmin Neuvosto-Venäjällä perustetut järjestöt olivat ottaneet tehtäväkseen huolehtia punapakolaisista järjestämällä majoitusta, ruokaa, hoitoa ja mahdollisuuksien mukaan töitä. Nyt tämä huolto siirtyi SKP:n keskuskomitealle. Jo ennen SKP:n perustamista oli suunniteltu teollisuuden harjoittamista suomalaisten punapakolaisten toimeentulon turvaamiseksi. Nämä suunnitelmat realisoituivat 8.9.1918 perustetun SKP:n teollisuuskomitean johdolla.

1.1 Aiempi tutkimus

SKP:n teollisuus- ja huoltotoiminta on osa Suomen ja Venäjän sisällissotien, suomalaisen pakolaisuuden ja siirtolaisuuden sekä työväenliikkeen historiaa. Näiden aihepiirien tutkimuskirjallisuudesta löytyy mainintoja SKP:n huolto- ja teollisuustoiminnasta. Toimintaa on tarkasteltu esimerkiksi tutkimuksissa, jotka käsittelevät Muurmannin legioonaa¹¹, kansanvaltuuskuntaa¹², suomalaisen kommunismin syntyä¹³, suomalaisten muuttoliikettä Venäjältä¹⁴ ja suomalaisia Venäjän sisällissodassa¹⁵.

Aiheen kannalta tärkeimmät aikaisemmat tutkimukset ovat Tauno Saarelan *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923* ja Mirko Harjulan *Suomalaiset Venäjän sisällissodassa 1917–1922*. Saarela tarkastelee SKP:n perustamista ja alkuvuosien toimintaa Suomessa ja Neuvosto-Venäjällä. Harjulan teos käsittelee suomalaisten toimintaa Venäjän sisällissodassa ja Neuvosto-Venäjällä sisällissodan aikaan. Sekä Harjulan että Saarelan

¹¹ Nevakivi, Jukka: *Muurmannin legioona. Suomalaiset ja liittoutuneiden interventio Pohjois-Venäjälle 1918–1919*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1970.

¹² Rinta-Tassi, Osmo: *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena*. Opetusministeriö, Puna-kaartin historiakomitea, Helsinki 1986.

¹³ Saarela; Hyvönen, Antti: *Suomen kommunistinen puolue 1918–1924*. Kansankulttuuri Oy, Helsinki 1968.

¹⁴ Nevalainen.

¹⁵ Harjula; Geust, Carl-Fredrik: *Venäjän sisällissodassa surmansa saaneet suomalaiset punakaartilaiset*. Teoksessa Westerlund, Lars (toim.): *Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa. Venäjän, Saksan, Ison-Britannian, Ranskan, Australian, Uuden Seelannin, Etelä-Afrikan, Yhdysvaltain, Kanadan ja Neuvosto-Venäjän armeijoissa vuosina 1914–22 menehtyneet suomalaiset sekä sotaoloissa surmansa saaneet merimiehet*. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2004; Salomaa, Markku: *Punaupseerit: SKP:n ja puna-armeijan sotilaallinen yhteistoiminta kansalaissodasta talvisotaan 1918–1940*. WSOY, Juva, 1992. Salomaa julkaisi 2018 väitöskirjastaan päivitetyn version, Salomaa, Markku: *Punaupseerien nousu ja tuho*. Otava, Helsinki 2018.

tutkimuksessa käsitellään SKP:n teollisuus- ja huoltotoimintaa. Molemmat teokset antavat SKP:n teollisuus- ja huoltotoiminnasta yleiskuvan, joka toimii hyvänä pohjana tutkimukselle. SKP:n teollisuus- ja huoltotoiminta on kuitenkin ollut vain sivujuonne aikaisemmassa tutkimuksessa, joten kuvaukset eri laitoksista rajoittuvat pääosin niiden nimen, sijaintiin ja perustamistilanteeseen. Saarela tuo teoksessaan esiin myös syitä toiminnan lopettamiselle. Perusteellinen tutkimus SKP:n huolto- ja teollisuustoiminnasta eri vaiheineen on tähän mennessä vielä puuttunut. Tutkielman on tarkoitus antaa SKP:n teollisista hankkeista ja huoltotoiminnasta aiempaa perusteellisempi, monipuolisempi ja luotettavampi kuva.

1.2 Tutkimustehtävä ja käsitteet

Tutkimustehtävänä on selvittää, millaista huolto- ja teollisuustoimintaa SKP harjoitti Neuvosto-Venäjällä vuosina 1918–1920. Mitä huolto- ja teollisuustoiminta piti sisällään? Mikä oli huolto- ja teollisuustoiminnan tarkoitus, ja miten toiminta muuttui vuosina 1918–1920? Tavoitteena on koota hajanaisesta SKP:n huolto- ja teollisuustoimintaan liittyvästä aineistosta selkeä kokonaisuus, joka tuo esiin toiminnan monimuotoisuuden ja laajuuden.

SKP:n teollisuustoiminnalla tarkoitetaan tutkielmassa SKP:n teollisuuskomitean ja sen alaisten tehtaiden toimintaa. Teollisuuskomitean alaisia tehtaita olivat *puuteollisuusliike Salama* Buissa, *paperitehdas Alku* ja *pahvitehdas Työ* Kostromassa, *taloustarvetehdas Tarmo* Muromissa sekä *työkalutehdas Voima* ja *pukimo- ja pesulaitos Taisto* Pietarissa. Lisäksi teollisuuskomitean alaisena toimi Petroskoissa *aputyöosasto*. SKP:n huoltotoiminnan määrittely on teollisuustoiminnan määrittelyä hankalampaa, sillä se ei ollut teollisuustoiminnan tapaan SKP:n sisällä ainoastaan yhden komitean vastuulla. SKP:llä oli huoltokomitea, mutta se ei vastannut kaikkien huoltolaitosten toiminnasta. Huoltotoiminnalla viitataan niihin toimiin, jotka pyrkivät pakolaisten majoituksen ja ruokkimisen järjestämiseen eli huoltoon. SKP:n huoltotoimintaan lasketaan tutkielmassa kuuluneen seuraavat laitokset: Buissa Buin siirtola, Pietarissa Vasili-Ostrovan huoltola, lastenkoti ja päävastaanottolaitos, Permin läänissä maakommuuni Tuki, Tverin läänissä kaksi kesäsiirtolaa sekä Ukrainassa Kiovan lähellä invalidihuoltola. Lisäksi tutkielmassa käsitellään Pietarissa huoltoasioita järjestänyttä huoltokomiteaa.

Vaikka tutkimuksen aihe rajautuu nimenomaan elo-syyskuussa 1918 perustetun SKP:n toimintaan, on keväällä ja kesällä 1918 ennen SKP:n perustamista harjoitetun pakolaisten huollon esittely tärkeää, jotta SKP:n toimintaa voidaan tarkastella oikeassa kontekstissa. Tutkielmassa käsitellään SKP:n huolto- ja teollisuustoiminnan koko elinkaari vuodesta 1918 kevääseen 1920.

Venäjä on tässä tutkielmassa synonyymi Neuvosto-Venäjälle. Käytetyssä lähdeaineistossa paikoista ja hallinnollisista alueista käytetään suomen- ja venäjänkielisiä termejä rinnakkain. Tutkielmassa paikoista ja hallinnollisista alueista käytetään puolestaan selvyiden vuoksi ainoastaan suomalaisia nimityksiä ja suomen kielestä löytyviä vastineita. Tarkasteluvuosina Neuvosto-Venäjällä voimassa olleet hallintoalueet olivat aluetta vastaava oblast (ven. область, transl. oblast), lääniä vastaava kuvernementti (ven. губерния, transl. gubernija), kihlakuntaa vastaava ujesti (ven. уезд, transl. ujezd), kuntaa vastaava volosti (ven. волость, transl. volost) ja pienimpänä hallintoalueena kylät.¹⁶

Lähdeaineistossa käytetään monia eri käsitteitä rinnakkain, eikä venäjästä käännetyille termeille vielä välttämättä ollut vakiintuneita käännöksiä suomen kielessä. Tutkielmassa pyritään käyttämään aiemmassa tutkimuksessa vakiintuneita termejä. Erityisen sekavasti aineistossa viitataan alempiin neuvosto-orgaaneihin. Esimerkiksi Kostroman kansantalousneuvostolla on voitu tarkoittaa sekä Kostroman kaupungin kansantalousneuvostoa että Kostroman läänin kansantalousneuvostoa. Lisäksi usein neuvostoihin viitataan vain paikallisena tai venäläisenä neuvostona tai yksinkertaisesti venäläisinä, jolloin on mahdotonta sanoa tarkalleen, mihin toimijaan viitataan. Myös SKP:n huolto- ja teollisuuslaitoksista käytettiin rinnakkain eri nimiä, ja joissakin tapauksissa käytetyt nimet muuttuivat laitosten toiminnan muuttuessa. Selvyiden vuoksi laitoksia kutsutaan tutkielmassa samalla nimellä niiden koko toiminnan ajan. Laitoksista käytettyjä rinnakkaisia nimityksiä on selvennetty alaviitteissä.

¹⁶ Aunala, Aki: *”Valoa Karjalaan”. Neuvostopropaganda Venäjän Karjalassa 1918–1922*. Pro gradu, Jyväskylän yliopisto 2011, 6.

1.3 Lähteet

Tutkielman pääasiallisena lähteenä käytetään Kansallisarkistoon mikrofilmattuja Venäjän valtion sosiaalisen ja poliittisen historian arkiston (RGASPI) aineistoja. Näistä aineistoista hyödynnetään erityisesti asiakirjakokoelman (fond) numero 516 luetteloa (opis) 2 eli SKP:n arkistoa. RGASPI:n aineistoja on mikrofilmattu Suomeen Kansallisarkiston ja Venäjän arkistojen yhteistyöprojektissa, jonka tarkoituksena on ollut hankkia Kansallisarkistoon Venäjän arkistoissa säilytettävien Suomea koskevien asiakirjojen kopioita. SKP:n arkisto sisältää paljon aineistoa puolueen toiminnasta Neuvosto-Venäjällä. SKP:n arkistosta löytyy muun muassa kirjeitä, sähkösanomia, pöytäkirjoja, toimintakertomuksia, selostuksia, lehtileikkeitä, todistuksia ja luetteloita. Hyödyllisimpiä tutkimukseni kannalta ovat erilaiset kirjeet, pöytäkirjat, selostukset ja toimintakertomukset. Aineisto on pääosin suomeksi, mutta myös venäjänkielistä aineistoa hyödynnetään. Käyttämäni aineisto on valtaosin SKP:n tuottamaa ja keräämää. Tämä rajoittaa tutkielman näkökulmaa kahdella tavalla. Ensinnäkin aineistossa korostuu suomalainen tarkastelukanta venäläisen yli, mikä määrittelee tutkielman näkökulman ensisijaisesti suomalaiseksi. Hyödyntämäni aineiston kautta ei voi tyydyttävästi tarkastella esimerkiksi SKP:n huolto- ja teollisuustoimintaa osana neuvostojärjestelmää. Toiseksi aineisto ei edusta kaikkien punapakolaisten näkökulmaa, sillä se on SKP:n tuottamaa, valikoimaa ja säilyttämää. Näin ollen tutkielmassa tarkastellaan huolto- ja teollisuustoimintaa puolueen eikä pakolaisen tasolta ja näkökulmasta. Arkistoaineistoa lähestytään lähdekriittisesti, ja sen mahdollinen poliittisuus, värittyneisyys ja tarkoituksenhakuisuus huomioon ottaen.

Arkistoaineiston lisäksi tutkielmassa hyödynnetään tukevana aineistona Pietarissa ilmestynyttä suomenkielistä Vapaus-lehteä¹⁷ ja Suomesta Neuvosto-Venäjälle paenneiden muistelmia. Neuvosto-Venäjälle paenneiden muistelmat voidaan jakaa Suomessa julkaistuihin ja Neuvostoliitossa julkaistuihin. Suomessa julkaistujen muistelmien kirjoittajat oleskelivat Neuvosto-Venäjällä Venäjän sisällissodan aikana, mutta palasivat myöhemmin takaisin Suomeen. Neuvostoliitossa julkaistujen muistelmien kirjoittajat puo-

¹⁷ Tutkielmaa varten on käyty läpi kaikki Venäjän kansalliskirjaston digitoiduista aineistoista löytyvät Vapaus-lehdet, joita oli saatavissa noin 500 kappaletta vuosilta 1918, 1919, 1921 ja 1922. Vuoden 1920 Vapaus-lehtiä ei ollut saatavissa.

lestaan jäivät rakentamaan neuvostoyhteiskuntaa. Suomessa julkaistut muistelmat suhtautuvat aikaan Neuvosto-Venäjällä kriittisemmin kuin vastaava Neuvostoliitossa kirjoitettu ja julkaistu muistelmakirjallisuus. Sosiaalidemokraattien 1920-luvulla julkaisemissa Neuvostoliittoon liittyvissä teoksissa annetaan useimmiten rajantakaisista oloista ja kommunismin soveltamisesta kielteinen kuva. Neuvostoliittoa käsittelevän kirjallisuuden julkaisu voitiin nähdä kommunismin vastaisen kamppailun välineenä.¹⁸

Tutkielmassa yhdistetään kronologista ja temaattista jaottelua. Johdantoa seuraavassa luvussa esitellään suomalaisten punapakolaisten huoltotoiminta ennen SKP:n perustamista. Kolmannessa luvussa käsitellään SKP:n huoltotoimintaa ja tarkastellaan myös toteutumattomia siirtolahankkeita. Neljännessä luvussa esitellään ennen SKP:n perustamista teollisuustoiminnasta tehtyjä suunnitelmia sekä SKP:n teollisuustoimintaa kevääseen 1919 saakka. Toteutuneiden tehtaiden lisäksi esitellään ainoastaan suunnitelmiksi jääneet tehdashankkeet. Viidennessä luvussa käsitellään huolto- ja teollisuustoiminnan suhdetta sekä toiminnan asemaa Neuvosto-Venäjällä. Kuudennessa luvussa tarkastellaan toiminnan osakseen saamaa arvostelua sekä toiminnan lopetusta. Viimeinen luku kokoaa tutkielman johtopäätökset yhteen. Tutkielman liiteosiossa on kartta sekä kaikista käsitellyistä huolto- ja teollisuustoiminnan laitoksista perustiedot sisältävät tiivistelmät.

¹⁸ Immonen, Kari: *Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–1939*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1987, 398, 405.

2 Huoltotoiminta ennen SKP:n perustamista

Pakolaisten huoltotoiminta sai alkunsa jo ennen SKP:n perustamista. Kansanvaltuuskunta oli lähettänyt 21.3.1918 Kustaa Mikko Evän Pietariin perustamaan suomalaisten työläisten huoltotoimiston. Sen tehtävänä oli rekrytoida miehiä punakaartiin sekä varustaa Suomen ja Pohjois-Venäjän suomalaisia punakaarteja aseilla, elintarvikkeilla ja muilla tarveaineilla. Sisällissodan tappion hämmöittäessä Suomen kansanvaltuuskunta alkoi valmistella ihmisten ja tavaroiden siirtämistä Venäjälle, ja Evän huoltotoimistolle annettiin tehtäväksi hoitaa evakuointi.¹⁹ Pakolaisten evakuoinnista ja sijoittamisesta käytiin neuvotteluja neuvostohallituksen edustajien kanssa. Ratkaistavia asioita olivat muun muassa pakolaisten väliaikaisen majoituksen ja muonituksen järjestäminen, Venäjän pankeissa olevien Suomen valtion rahojen käyttö sekä mukana tuotavan rautatien liikkuvan kaluston ja muun tavarahan mahdollinen takavarikoiminen Venäjällä. Huolena oli myös, luovuttaisivatko neuvostoviranomaiset Saksan vaatiessa pakolaiset Suomeen valkoisille. Pelko pakolaisten luovuttamisesta saksalaisten vaatimuksesta kumpusi Brest-Litovskin rauhansopimuksesta, jossa Neuvosto-Venäjä oli sitoutunut lopettamaan Suomen vallankumouksen avustamisen.²⁰

Kansanvaltuuskunta oli ryhtynyt 13.4.1918 mennessä toimiin Pietaria idempänä olevan väliaikaisen evakuoimisaseman hankkimiseksi. Väliaikaisen evakuoimisaseman lisäksi pohdittiin vakinaisemman sijoituspaikan hankkimista ja paikan sijainniksi mietittiin Muurmannin radan vartta, Itä-Venäjää tai Länsi-Siperiaa. Muurmannin radan kannalla olivat ainakin Edvard Gylling ja jotkut venäläisistä neuvottelukumppaneista. Yrjö Sirola arveli vaihtoehtoon liittyvän poliittisia ongelmia, erityisesti jos saksalaiset ja valkoiset valtaisivat Karjalan.²¹

Kansanvaltuuskunta hyväksyi 14.4.1918 Gyllingin laatiman evakuointisuunnitelman, joka oli tehty venäläisten kanssa pidettyjen neuvottelujen pohjalta. Suunnitelman mukaan Venäjälle evakuoitaisiin raaka-aineita ja koneita. Naiset ja lapset siirrettäisiin Vjat-

¹⁹ Rinta-Tassi, 477; Harjula, 63.

²⁰ Tokoin muistiinpanot ”yhteiseen kokoukseen esitettävistä asioista”, ei päivämäärää, f. 516 op. 1 d. 186, RGASPI, KA; Saarela, 28.

²¹ Rinta-Tassi, 483.

kan (nyk. Kirov) seudulle Uralin länsipuolelle odottamaan lopullisen siirtolapaikan löytymistä. Pietariin saisi jäädä ainoastaan vähän pakolaisia. Punakaartilaisia ja kirvesmiehiä lähetettäisiin Muurmannin radalle suojelemaan rataa ja tutkimaan mahdollisuutta siirtyä sinne. Venäjän pankeissa olevat Suomen valtion varat käytettäisiin siirtokunnan perustamiseen. Suunnitelmassa päätettiin ainoastaan väliaikaisista sijoituspaikoista, ja eri puolille Venäjää päätettiin lähettää maatalouteen perehtyneitä henkilöitä etsimään varsinaisia siirtolapaikkaa.²²

Oskari Tokoi suositteli siirtolapaikaksi Laatokan ja Äänisen välistä aluetta tai pohjoisempaa seutua. Alueessa oli Tokoin mielestä hyvää Suomelle läheisyys: sinne oli helppo siirtyä, ilmasto oli samanlainen kuin Suomessa ja väestön enemmistö oli suomensukuista. Alueella oli suuret taloudelliset kehitysmahdollisuudet etenkin puutavarateollisuuden alalla. Myös Gylling kannatti samoja seutuja sijoituspaikaksi, ja kansanvaltuuskunta antoi hänelle 21.4.1918 tehtäväksi järjestää Muurmannin radan varrelle retkikuntia. Sirola piti Siperiaa toisena vaihtoehtona pakolaisten sijoittamiseen. Sirola näki mahdollisena myös pakolaisten hajaantumisen eri tahoille.²³

2.1 Pakolaiset saapuvat Pietariin

Siirtolapaikkoja suunniteltaessa Pietariin kertyi yhä enemmän pakolaisia. Sirola oli ilmoittanut Pietarista 13.4.1918 kansanvaltuuskunnalle, että ensimmäinen pakolaisten joukko voitiin ottaa vastaan. Kansanvaltuuskunnan huoltoasiain osasto teki huhtikuun 20. päivä päätöksen Viipurista Pietariin lähetettävistä pakolaisista. Tarpeettomasti Venäjälle siirtymistä yritettiin estää ja naisten ja lasten pakoa rajoittaa. Siinä ei kuitenkaan onnistuttu.²⁴

Evän huoltotoimisto pyrki etsimään Pietariin saapuneille pakolaisille majoituspaikkoja ja ruokaa. Pakolaisten ruokkimisessa huoltotoimistoa auttoi Pietarin suomalaisen punakaartin muonituskomitea. Huhtikuun alkupäivinä pakolaisperheitä sijoitettiin Suomen rautatieaseman lähellä oleviin tyhjiksi jääneisiin Kulikovon kasarmeihin, joissa Pietarin suomalainen punakaarti huolehti pakolaisperheistä. Pakolaisten määrän kasvaessa Evän

²² Rinta-Tassi, 483–484.

²³ Rinta-Tassi, 484; Tokoin selostus siirtolan hankinnasta 21.4.1918, f. 516 op. 1 d. 264, RGASPI, KA.

²⁴ Rinta-Tassi, 485.

huoltotoimisto sai järjestettyä punapakolaisten majoitukseen Pavlovskin rykmentin kasarmit. Harjulan mukaan pakolaisia sijoitettiin huhtikuun lopulla myös Semjonovin rykmentin kasarmeille Baltiasta tulleiden pakolaisten kanssa.²⁵

Pavlovskin kasarmit, jonne suurin osa punapakolaisista sijoitettiin, olivat ”melkein täydellisessä hävitystilassa”.²⁶ Lisäongelmia tuli, kun venäläiset kielsivät naisten ja lasten majoittamisen kasarmeille. Pakolaisperheitä ryhdyttiin siirtämään pois kasarmeilta majoitussairaaloihin, joita saatiin Pietarin Vasilinsaaresta. Tilanpuutteen vuoksi osa perheistä joutui asumaan kasarmilla punakaartin jaloissa toukokuun 20. päivään saakka. Yksi majoituspaikoista sijaitsi Vasilinsaaren 8. linjan numerossa 61, ja se oli suomalaisten pakolaisten käytössä saaduista majoituspaikoista pisimpään.²⁷

Muiden majoituspaikkojen osoitteet ovat epäselviä. Pakolaisten avustustoimintaa selostavan toimintakertomuksen mukaan Vasilinsaarella oli kolme majoitussairaala, jotka sijaitsivat 8. linjan numerossa 61, 12. linjan numerossa 149 ja 19. linjan numerossa 21.²⁸ Kahta jälkimmäistä osoitetta ei mainita muissa lähteissä. Sen sijaan useammassa lähteessä mainitaan Vasilinsaaren 12. linjan numerossa 13 sijaitseva majoitussairaala.²⁹ Lisäksi mainitaan ilman osoitetta ”sairaala 169”.³⁰ Pavlovskin kasarmien ja majoitussaira-

²⁵ Harjula, 63; Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA. Semjonovin rykmentin kasarmeille majoittumista ei mainita kertomuksessa.

²⁶ Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

²⁷ Rinta-Tassi, 486; Kertomus suomalaisten työläisten huoltotoimiston toiminnasta, f. 516 op. 1. d. 262; Tokoin muistiinpanoja Suomen asian komiteasta Pietarissa, ei päivämäärää, f. 516 op. 1 d. 186; Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

²⁸ Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

²⁹ Esim. SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 25.6.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA.

³⁰ SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 5.8.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA.

laiden lisäksi ainakin 103 pakolaista majoittui yksityisasunnoissa ja vähintään 129 pakolaista osoitteessa Kirkkokatu 29.³¹ Jossain vaiheessa pakolaisille oli luvattu käyttöön loistokas Taurian palatsi, mutta lupaus peruttiin ja palatsin käyttö kiellettiin.³²

Pavlovskin kasarmeista tuli koko huoltotoiminnan keskus. Siellä suoritettiin punakaarti-
laisten lopputilityksiä ja aseista riisumista, muonitettiin Pietarista pois lähtevät pakolais-
junat ja pidettiin yllä muiden saatujen majoituspaikkojen toimintaa. Myös muualla ma-
joittuneet pakolaiset kävivät pyytämässä ruokaa kasarmeilla. Parhaimmillaan kasar-
meilla ruokittiin noin 6000 henkilöä. Siellä jaettiin myös vaatteita pakolaisille. Naisille ja
lapsille oli vaikea löytää vaatteita, sillä käytettävissä oli huoltotoimiston alun perin pu-
nakaartilaisille hankkimia vaatteita. Pakolaisia muonitti myös niin kutsuttu Kulikovon
muonituskomitea. Huoltotoiminta Pavlovskin kasarmeilla lopetettiin toukokuun lopulla
vuonna 1918 ja keskitettiin yhteen Vasilinsaaren majoituspaikoista, osoitteeseen 8. linja
numero 61. Sinne siirrettiin myös muissa majoitussairaaloissa olleet pakolaiset. Maja-
paikkaa alettiin kutsua Vasili-Ostrovan huoltolaksi Vasilinsaaren venäjänkielistä nimeä
mukaillen.³³

Kesäkuussa vuonna 1918 Evän johtama huoltotoimisto lakkautti toimintansa. Pakolais-
ten hoidosta ja ruokkimisesta huolehtiminen siirtyi Vasili-Ostrovan huoltolan muonitus-
komitealle. Vasili-Ostrovan huoltolan ja muonituskomitean asioista päätti ja sen toimin-
taa ohjasi SSUJ:n Pietarin komitea. Keväällä pakolaisten muonituksesta huolehtinut Ku-
likovon muonituskomitea jatkoi myös toimintaansa kesällä, kunnes elokuun alussa
SSUJ:n Pietarin komitea siirsi sen tehtävät Vasili-Ostrovan huoltolan muonituskomite-

³¹ Buin ensimmäisen siirtolaisjunan henkilöluettelo, ei päivämäärää, f. 516 op. 2 d. 378, RGASPI, KA. Lu-
ettelossa on listattu ensimmäisellä pakolaisia Buihin kuljettaneella junalla Buihin siirtyneet 501 henkilöä
ja heidän lähtöpaikkansa Pietarista. Lähtöpaikkojen osoitteet ovat Vasilinsaaren 8. linja 61 (193 henkeä),
12. linja 13 (24 henkeä), Pavlovskin kasarmi (seitsemän henkeä), Kirkkokatu 29 (129 henkeä) ja yksityis-
asunnot (103 henkeä). Muutamia lähti rautatien vaunuista ja aseman parakista. Loput lähtijät olivat ju-
namiehistöä ja komisarion apulainen perheineen. Buihin lähteneen yhden siirtolaisjunan perusteella ei
voi arvioida eri sijoituspaikkojen asukasmääriä, mutta ne antavat jotain viitteitä asukasmääristä ja eri
majapaikoista. Yksityisasunnoissa majoittuneiden määrä on todennäköisesti ollut paljon korkeampi kuin
103 henkeä.

³² Tokoin muistiinpanoja Suomen asian komiteasta Pietarissa, ei päivämäärää, f. 516 op. 1 d. 186,
RGASPI, KA.

³³ Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918; Kertomus suomalaisten työ-
läisten huoltotoimiston toiminnasta, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA; Raitio, Jussi: *Uralin kahden puolen.
Elämyksiä Neuvostoliitossa vuosina 1918–1921*. Tammi, Helsinki 1943, 21; Vasili-Ostrovan huoltolaa kut-
uttiin myös majoitussairaalaksi ja pakolaiskodiksi.

alle. Muonituskomiteoiden toimijoiden välille oli syntynyt erimielisyyksiä määräysvalasta ja oikeudesta käyttää huoltolan varastoja. Pietarin komitea oli ennen Kulikovon muonituskomitean lakkauttamista määrännyt sen Vasili-Ostrovan huoltolan muonituskomitean alaisuuteen.³⁴

Elokuun alussa paikalliset viranomaiset tarjosivat SSUJ:n Pietarin komitealle noin sadan suomalaisen pakolaisen ottamista Nevan valtakadulla sijaitsevaan venäläisen huoltolan yhteyteen, jossa pakolaisille tarjottaisiin ylläpito. Pakolaisten vastaanottamisen edellytyksenä oli, että komitea korjauttaisi huoneiston 1000 ruplalla. Pietarin komitea piti tarjousta edullisena ja päätti hyväksyä sen. Asian valvonta jätettiin Vasili-Ostrovan huoltolan muonituskomitealle. Tähän huoltolaan päädyttiin sijoittamaan pakolaisia, jotka olivat halukkaita palaamaan Suomeen.³⁵

Venäjän sisällissodan aikana maan suurkaupungeissa kärsittiin jatkuvasti nälänhädästä, ja Pietarissa suomalaisten pakolaisten elintarvikepula kärjistyi päivä päivältä. Suurin syy elintarvikepulaan oli neuvostovallan määräykset viljan ja elintarvikkeiden ostosta. Toukokuussa 1918 neuvostohallitus julisti ruokadiktatuurin, johon kuului yksinoikeus viljakauppaan, tiukka hintakontrolli sekä viljan takavarikoiminen talonpojilta. Vaikka valtiolla oli yksinoikeus viljan ostoon ja jakoon, ei se kyennyt kuljettamaan sitä tarpeeksi tehokkaasti kaupunkeihin. Samaan aikaan kun kaupungeissa ei riittänyt ruoka, oli maaseudulla viljaa paikoitellen varastoitavaksi asti. Isoa osaa vuoden 1918 sadosta ei päästy korjaamaan ja kuljettamaan taistelujen, maanviljelyksen romahtamisen, rikkoutuneiden kuluyhteyksien ja polttoainepulan vuoksi. Pietarissa ruoansaanti vaikeutui erityisesti keväällä ja kesällä 1918.³⁶

³⁴ Kertomus suomalaisten työläisten huoltotoimiston toiminnasta; Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 31.7.1918; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 5.7.1918; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 8.8.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA. Vasili-Ostrovan huoltolan muonituskomitean johtajana toimi Santeri Mäkelä, varastonhoitajana Emanuel Pohjaväre ja rahastonhoitajana Juho Laine.

³⁵ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148; Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 8.8.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA. Huoltolan osoite oli Nevski prospekt 126.

³⁶ Steinberg, Mark D: *The Russian Revolution 1905–1921*. Oxford University Press, New York 2017, 99–100; Rabinowitch, Alexander: *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd*. Indiana University Press, Bloomington 2007, 268; Engelstein, 568; Harjula, 137.

Elintarvikekorteilla saadut ruoat eivät riittäneet pakolaisjoukon ruokkimiseen, eikä hektisessä tilanteessa jokaiselle pakolaiselle edes saatu heti elintarvikekortteja. Evän huoltotoimiston aikaisemmin keväällä punakaarteille hankkimat ruokavarastot riittivät heinäkuun loppupuolelle. Kun ruokavarastot hupenivat ja korttiannokset eivät riittäneet ruokkimaan jatkuvasti kasvavaa punapakolaisjoukkoa, alkoi pakolaisten asema Pietarissa näyttää uhkaavalta. Muonituskomitea pelkäsi pakolaisia uhkaavan nälänhädän. Epätoivoinen tilanne sai muonituskomitean suunnittelemaan oman kalastuskunnan perustamista Suomenlahdelle tai Laatokalle. Muonituskomitean selvityksen mukaan kalastuskunnan perustaminen näytti kannattavalta ja käytettävissä oli riittävä määrä ammatikalastajia. SSUJ:n Pietarin komitealta pyydettiin 18.7.1918 10 000 ruplaa kalastuskunnan perustamista varten. Pietarin komitea myönsi pyydetyt rahat verkkojen, veneiden ja muiden tarvikkeiden ostoon. Hankkeella ei saatu kuitenkaan suurempia tuloksia.³⁷

Pietarin toivottoman elintarviketilanteen vuoksi suomalaisia pakolaislapsia toimitettiin kesällä 1918 venäläiseen, neuvostovaltion ylläpitämään kesäsiirtolaan Krasnoje Seloon. Pietarin lähellä sijaitsevan kesäsiirtolan ja Pietarin välillä vuoroteltiin muutaman viikon välein 60–80 lapsen ryhmiä, joilla oli mukana suomalaiset hoitajat ja opettajat.³⁸

2.2 Siirtolapaikkojen etsiminen

Kansanvaltuuskunnan evakuoimissuunnitelmissa Pietari nähtiin läpikulkupaikkana, jonne piti jäädä vain mahdollisimman vähän pakolaisia. Huhtikuun lopulla eri puolilla Venäjää oli kansanvaltuuskunnan lähettämiä retkikuntia etsimässä väliaikaista tai pysyvää sijoituspaikkaa pakolaisille. Yksi retkue onnistui saamaan väliaikaisia majoituspaikkoja yhteensä 8000 hengelle: Kostroman läänissä sijaitsevista Buista ja Galitšista tarjottiin ensimmäisestä 4000 ja jälkimmäisestä 2000 paikkaa. Lisäksi tarjottiin kansanvaltuuskunnan evakuoimissuunnitelmissa aiemmin esillä olleesta Vjatkasta majoituspaik-

³⁷ Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262; S. Mäkelä SSUJ:n Pietarin komitealle, f. 516 op. 1 d. 264; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 19.7.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA; Raitio, 21.

³⁸ Harjula, 85, Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

koja 2000 hengelle. Yhdenkään kolmesta paikkakunnasta ei katsottu soveltuvan pitempiaikaiseksi siirtolapaikaksi, sillä alueilla oli vaikeaa löytää töitä, viljeltävää maata ja elintarvikkeita. Vjatkan kuvattiin olevan täynnä pakolaisia ja työttömiä.³⁹

Luvatuista paikoista vain Bui otettiin käyttöön, eikä kaikkia pakolaisia siirretty Pietarista pois. Tämän taustalla saattoi olla Galitšia ja Vjatkaa koskevien lupausten peruuntuminen tai se, että paikkakunnat koettiin loppujen lopuksi soveltumattomiksi pakolaisten sijoittamiselle. Ensimmäiset suomalaiset saapuivat Buihin 29.4.1918. Suomalaisten käyttöön oli luvattu itävaltalaisia ja saksalaisia sotavankeja varten rakennettuja parakkeja. Asioita hoitamaan ja siirtolalle komissaariksi lähetettiin kansanedustaja Juho Kirves.⁴⁰

Pakolaisia lähetettiin Buihin runsaasti, ja kuljetukseen käytettiin Suomesta tuotuja junia. Ensimmäinen pakolaisjuna vei Buihin yli 500 henkeä.⁴¹ Toukokuun 1918 alkupäivinä siirtolan asukasluku oli jo yli 3000. Korkeimmilleen suomalaisten pakolaisten lukumäärä nousi toukokuun puolivälissä, jolloin suomalaisia on sanottu olleen Buissa 3500–4600.⁴² Bui oli alusta asti tarkoitettu vain väliaikaiseksi siirtolapaikaksi paikkakunnan huonon elintarvike- ja työtilanteen vuoksi. Varsinaisen siirtolapaikan etsiminen tuotti vaikeuksia. Tokoin ja Gyllingin kannattamista suunnitelmista sijoittaa pakolaisia Muurmännin radan varteen ei tullut mitään.⁴³ Siirtolapaikkaa oli huhtikuussa 1918 käyty kyselemässä Pohjois-Venäjällä Kotlas-nimisessä kaupungissa, jossa paikallinen neuvosto ehdotti siirtolapaikaksi seutua, joka sijaitsi 18 virstaa kaupungista pohjoiseen kohti Arkangelia. Seudulla piti olla paljon joutilasta maata ja metsää. Siirtolapaikkoja luvattiin löytyvän myös Kotlasista etelään ja länteen sijaitsevilla alueilla, joissa turvetyöt tarjoaisivat työmahdollisuuksia kymmeniksi vuosiksi. Lisäksi halonhakkuutyöhön Kotlasin ja Vjatkan väliselle rataosalle voitaisiin sijoittaa isot määrät työntekijöitä. Tästä piti kuitenkin neuvotella Permin rautatieneuvoston kanssa. Muina työmahdollisuuksina pidettiin kanavoimistytystä,

³⁹ Selostus väliaikaisten majoituspaikkojen, työmahdollisuuksien ja siirtolapaikkojen saannista 1.5.1918, f. 516 op. 1 d. 128, RGAPSI, KA.

⁴⁰ Harjula, 64; Selostus väliaikaisten majoituspaikkojen, työmahdollisuuksien ja siirtolapaikkojen saannista 1.5.1918, f. 516 op. 1 d. 128, RGAPSI, KA.

⁴¹ Buin ensimmäisen siirtolaisjunan henkilöluettelo, ei päivämäärää, f. 516 op. 2 d. 378, RGASPI, KA; Raitio, 22.

⁴² Buin siirtolan toimintakertomus 29.4.–31.7.1918, f. 516, op. 2, d. 81; Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 18.5.1918, f. 516 op. 2 d. 78, RGASPI, KA. Pöytäkirjassa pakolaisten määrä arvioidaan suuremmaksi kuin toimintakertomuksessa. Suurempaan lukuun on saatettu laskea myös hetkellisesti Buissa pysähtyneissä junissa olleet suomalaiset.

⁴³ Rinta-Tassi, 487.

kalastusta Jäämerellä ja sahateollisuuden harjoittamista. Huhtikuussa siirtolapaikkoja etsiville retkueille neuvostot suosittelivat paikoiksi myös Kotlasin ja Vjatkan puolivälissä sijaitsevaa Al'mezh-nimistä seutua, jonne oli sijoittunut virolaisia pakolaisia, sekä Kostroman läänissä Makarjevin kaupunkia.⁴⁴

Mikään näistä Pohjois- ja Keski-Venäjän siirtolapaikoista ei toteutunut. Sen sijaan keskuskomitea suunnitteli toukokuussa 1918 siirtolapaikaksi jo kansanvaltuuskunnan evakuoimissuunnitelmissa esillä ollutta Siperiaa. Yhtenä suunnitelmana oli saada Romanovien entisiä tiluksia.⁴⁵ Tokoin muistelmien mukaan keskuskomitea tapasi Moskovassa Siperian neuvostojen edustajia. Länsi-Siperiassa sijaitsevan Semipalatinskin (nyk. Semey) neuvoston edustajat ilmoittivat, että heidän alueellaan oli paljon maata ja ruokaa. Suomalaisille oltiin valmiita luovuttamaan ”pienen valtakunnan” kokoinen alue, jossa he saisivat viljellä maata ja asua vapaasti. Keskuskomitea päätti lähettää Tokoin perheineen ottamaan asiasta selkoa ja tekemään paikasta sopimuksen neuvoston kanssa.⁴⁶ Tokoi lähetettiin Semipalatinskiin toukokuun lopulla. Suunnitelmissa oli sopivan paikan löydyttyä siirtää sinne ihmisten lisäksi myös Buihin kuljetetut moottorit, bensiniit, nahkajalkineet, vaatteet, kiväärit ja patruunat.⁴⁷

Ennen kuin Moskovon keskuskomitea oli lähettänyt Tokoin Siperiaan, oli toukokuun alussa Pietarista lähtenyt pakolaisia kuljettanut juna kohti itää. Pietarin komitea oli myöntänyt 3.5.1918 junalle 15 000 ruplaa käyttövaroiksi.⁴⁸ Vaikka rahat oli myönnetty, ei Pietarin komiteassa oltu täysin perillä junan tarkoituspäristä, ja Pietarin komitean Sirola kehotti Moskovon keskuskomiteaa pitämään junaa silmällä. Sirolalle ei ollut selvää, aiottiinko junalla tuoda viljaa vai yrittivätkö junassa matkustavat perustaa siirtolan. Joka tapauksessa Sirola kehotti keskuskomiteaa lähettämään Siperiaan hallintomiehiä.⁴⁹ Todennäköisesti sama pakolaisjuna pysähtyi 17.5.1918 Moskovassa ja anoi keskuskomitealta varoja siirtokunnan perustamiskustannuksiin. Tarkoitukseksi kerrottiin pienemmän

⁴⁴ Selostus väliaikaisten majoituspaikkojen, työmahdollisuuksien ja siirtolapaikkojen saannista 1.5.1918, f. 516 op. 1 d. 128, RGASPI, KA.

⁴⁵ Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 4.5.1918, f. 516 op. 2 d. 79, RGASPI, KA.

⁴⁶ Tokoi, Oskari: *Maanpakolaisen muistelmia*. Tammi, Helsinki 1947, 228.

⁴⁷ V. Pukka K. Lindqvistille 29.5.1918; O. Tokoi K. Lindqvistille 24.5.1918, f. 516 op. 2 d. 83, RGASPI, KA.

⁴⁸ Tilitys Siperiaan matkalla olevalle pakolaisjunalle luovutetuista varoista, f. 516 op. 2 d. 71, RGASPI, KA.

⁴⁹ Y. Sirola V. Pukalle 3.5.1918, f. 516 op. 1 d. 264, RGASPI, KA.

siirtokunnan perustaminen henkilöille, joiden paluu Suomeen ei ollut toistaiseksi mahdollista. Sopivaksi alueeksi mietittiin Ufan seutua Itä-Venäjällä tai Jekaterinburgin seutua Uralin kyljessä Länsi-Siperiassa.⁵⁰ Keskuskomitea myönsi 19.5.1918 junalle 22 750 ruplaa.⁵¹

Pietarin komitean epätietoisuus junan tarkoituseristä kuvaa sekavaa tilannetta, jossa pakolaisten asioita yritettiin järjestää. Kuvaavaa on myös se, että junan määränpää vaihtui matkan varrella, eikä sillä lähtiessä ollut välttämättä päätettynä sen tarkempaa määränpäättä kuin ”itä”. Sirola arveli toukokuun alussa junan matkaavan Itä-Uralille Tšeljabinskiin. Moskovassa junan määränpääksi ilmoitettiin mahdollisesti Ufan tai Jekaterinburgin seutu. Myöhemmin junan suunnaksi päätettiin Tokoin retken tavoin Semipalatinsk.⁵²

Sekä Tokoin että Pietarista lähteneen pakolaisjunan matka Semipalatinskiin keskeytyi tšekkilegioonan takia. Legioona oli ollut ensimmäisessä maailmansodassa osa Venäjän keisarillista armeijaa, ja toukokuussa 1918 legioonan joukot aloittivat taistelun bolševikeja vastaan Siperian radan varrella.⁵³ Pietarista lähtenyt juna saavutti Jekaterinburgin 8.6.1918, mutta joutui kääntymään takaisin. Takaisin joutui myös kääntymään juna, jossa Tokoi matkusti. Ennen kuin Tokoi lähti takaisin Moskovaan, tapasi hän pakolaisjunan väen Permissä ja luovutti junan käyttöön lisää varoja.⁵⁴

Pakolaisjuna jäi seisomaan Permin ratapihalle. Vaikka aiotulle seudulle ei ollut päästy, ei ajatuksesta perustaa siirtola luovuttu, ja maata ryhdyttiin hankkimaan Permin läänistä. Junassa matkustavat pakolaiset valitsivat junan asioita hoitamaan junakomitean, jolle paikallinen maakomitea tarjosi maata neljästä eri paikasta. Pakolaisjunan matkustajien yleinen kokous valitsi 19.6.1918 kaksi tutkijatoimikuntaa tutkimaan, mikä alueista olisi paras suunnitellun suomalaisten siirtokunnan asuma-alueeksi.⁵⁵

⁵⁰ Pakolaisjunan komissaari Suomen työväen toimeenpanevalle komitealle 17.5.1918, f. 516 op. 2 d. 130, RGASPI, KA.

⁵¹ Tilitys Siperiaan matkalla olevalle pakolaisjunalle luovutetuista varoista, f. 516 op. 2 d. 71, RGASPI, KA.

⁵² Y. Sirola V. Pukalle 3.5.1918, f. 516 op. 1 d. 264; Pakolaisjunan komissaari Suomen työväen toimeenpanevalle komitealle 17.5.1918, f. 516 op. 2 d. 130, RGASPI, KA.

⁵³ Engelstein, 393–395.

⁵⁴ Selostus SSUJ:n toiminnasta 6.5.–23.8.1918 f. 516 op. 1. d. 262; Tilitys Siperiaan matkalla olevalle pakolaisjunalle luovutetuista varoista, f. 516 op. 2 d. 71, RGASPI, KA; Tokoi, 231.

⁵⁵ Junakomitean pöytäkirja 13.6.1918; Suomalaisen pakolaisjunan väestön kokouksen pöytäkirja 19.6.1918, f. 516 op. 2 d. 71, RGASPI, KA.

Vaikka maata oli luvattu Permistä, avattiin junakomitean kokouksessa keskustelu junan kulkemisesta uudelleen kauemmaksi itään ja ”sen varastamisesta meille”. Osa junan väestä halusi jäädä Permiin ja päästä kiinni jo tarjottuihin viljelysmaihin. Turkulaisista koostunut ryhmä teki maiden saamisesta käyttöönsä anomuksen junakomitealle, joka 21.6.1918 hyväksyi sen ja päätti antaa puoltolauseen Moskovaan keskuskomitealle mahdollisen avustuksen saamiseksi.⁵⁶ Kesäkuun lopussa junakomitea päätti, että juna jatkaa tilaisuuden tullessa matkaa Semipalatinskiin. Kuitenkin Permiin sai halutessaan jäädä aloittamaan siirtolatoimintaa jo tarjotuilla mailla.⁵⁷

Lopulta Permissä päästiin tutkimaan viittä eri paikkaa mahdolliselle siirtolalle. Kolme niistä nähtiin mahdottomina siirtolahankkeelle. Toinen mahdollisista paikoista oli Permin kaupungista 60 virstaa pohjoiseen sijaitseva, korkeintaan 20 perheelle sopiva maatila, jossa pystyi harjoittamaan myös ammattikalastusta. Toinen sopiva vaihtoehto oli Permin kaupungista 113 virstaa länteen sijaitseva Tjumenin tila. Sen lähin rautatieasema oli Vereštšagino, joka sijaitsi tilasta 90 virstan päässä. Tila oli suuruudeltaan yhteensä 21 000 desjatiinaa⁵⁸, josta vapaana oli vielä iso osa. Loppuosaa viljelivät venäläiset, latvialaiset ja virolaiset, joista jälkimmäisten sanottiin toivovan hartaasti suomalaisia paikalle. Paikalle arvioitiin voitavan sijoittaa ainakin 300 henkeä. Keskuskomitealle päätettiin ehdottaa maanhankintaa Tjumenin tilalla, ja junan väki lähetti edustajansa järjestämään hankkeelle keskuskomitean hyväksyntää ja rahoitusta.⁵⁹ Tjumenin tilalle päädyttiin perustamaan maakommuuni Tuki, johon palataan luvussa kolme.

Semipalatinskin siirtolasuunnitelmien peruunnuttua keskuskomitea jatkoi asunto- ja työpaikkojen etsimistä pakolaisille, sillä väliaikaisiksi sijoituspaikoiksi tarkoitettujen Pietarin ja Buin elintarviketilanteet jatkoivat huononemistaan kesän mittaan. 13.8.1918 keskuskomitea lähetti Heikki Haapalaisen etsimään sopivaa paikkaa Keski-Venäjällä Vologdan ja Vjatkan välisen rautatielinjan varrelta. Haapalainen kävi Galitšissa, Unžassa ja Makarjevissa, joissa kaikissa paikalliset asuntokomiteat kielsivät suomalaisten muuton.

⁵⁶ Junakomitean pöytäkirja 21.6.1918, f. 516 op. 2 d. 71, RGASPI, KA.

⁵⁷ Junakomitean pöytäkirja 29.6.1918, f. 516 op. 2 d. 71, RGASPI, KA.

⁵⁸ Desjatiina vastaa runsasta hehtaaria.

⁵⁹ Pakolaisjuna keskuskomitealle, 10.7.1918, f. 516 op. 1 d. 247; Suomalaisen pakolaisjunan väestön kokouksen pöytäkirja 2.7.1918, f. 516 op. 2 d. 71, RGASPI, KA.

Syyksi ilmoitettiin elintarvikepula. Haapalainen kävi myös Kostroman läänissä Nikolo-Poloman, Nejan ja Manturovon rautatieasemilla, mutta paikalliset miliisikomissaarit kielsivät muuton. Kostromassa sijaitsevan Tšuhloman kihlakunnan toimeenpaneva komitea käsitteli Haapalaisen pyyntöä kokouksessaan, mutta lopulta pyyntöön ei suostuttu. Sen sijaan komitea antoi kolmeen eri kuntaan suositukset, mutta näissä vieraillessa ei vapaita asuntoja kerrottu olevan. Haapalainen palasi selvitysretkeltään tyhjin käsin.⁶⁰

Elokuun lopulla 1918 keskuskomiteassa ei uskottu pakolaisille pystyttävän tarjoamaan elämismahdollisuutta talven yli. Pakolaisia koitettiin saada varautumaan itsensä turvaamiseen keskuskomitealta saatujen avustuksien ja huollon loputtua.⁶¹ Jotkut pakolaisista olivat jo ottaneet keväällä ja kesällä ohjat omiin käsiinsä ja lähteneet itsenäisesti pienissä ryhmissä etsimään töitä tai viljelysmaita. Parhaiten tässä onnistuivat venäjää osaavat ja Venäjän oloja ennestään tuntevat. Osalla pakolaisista oli suunnitelmana mennä Siperian kautta aina Yhdysvaltoihin saakka, missä ilmeisesti jotkut onnistuivat. Venäjän sisällissodan sotatoimien leviämiset keskeyttivät monen matkasuunnitelmat.⁶²

Toimeentulon turvaamiseksi miehille helpoin vaihtoehto oli puna-armeijaan liittyminen, ja tähän keskuskomitea heitä kannustikin. Puna-armeijassa taattiin vaatetus, ruoka ja palkka. Puna-armeijaan liitettiin jo alkukesästä, ja ensimmäiset suomalaiset joukko-osastot syntyivät Pietarissa ja Buissa heinäkuussa 1918.⁶³ Naisille työnsaanti oli suorastaan mahdotonta. Kansanvaltuuskunta oli yrittänyt rajoittaa naisten ja lasten pakenemista Venäjälle siinä kuitenkaan onnistumatta. Evä oli ihmetellyt Pietarissa 19.4.1918, miksi Venäjälle saapui naisia ja lapsia, sillä hän ei uskonut vainon uhkaavan heitä.⁶⁴ Pakolaisjohdolle oli selvää, että niiden, jotka pystyivät palaamaan Suomeen helposti ja jotka olivat lähteneet pakomatkalta turhaan, tuli palata mahdollisimman pian. Halukkaita palajia myös löytyi runsaasti. Sirola ideoi 3.5.1918 Pietariin perustettavaksi venäläisten

⁶⁰ H. Haapalaisen selostus matkasta Vologdan ja Vjatkan rautatielinjan varrella 29.8.1918, f. 516 op. 1 d. 264, RGASPI, KA.

⁶¹ Selostus SSUJ:n toiminnasta 6.5.–23.8.1918 f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

⁶² Nevalainen, 101–102; Front, Hjalmar: *Kremlin kiertolaisia. Muistelmia monivaiheisen elämän varrelta*. Alea-kirja, Helsinki 1970, 21. Venäjällä itsenäisesti kiertävien pakolaisten vaiheista ks. esim. muistelmat Raitio; Harri, Juho: *Kirottujen tarina. Kertomus todellisesta elämästä*. WSOY, Porvoo 1937.

⁶³ Saarela, 30–31; SSUJ:n Pietarin komitea kansallisuuskomissariaatin Suomen osastolle 13.8.1918, f. 516 op. 1 d. 247, RGASPI, KA.

⁶⁴ Rinta-Tassi, 485.

avulla puolueetonta yhdistystä pakolaisten auttamiseksi, jotta Suomeen pyrkivät henkilöt, erityisesti naiset, voitaisiin toimittaa sinne takaisin.⁶⁵ Pakolaisten kuljettamiseksi Suomeen suunniteltiin käytettävän samoja junia, joilla Venäjälle tultiinkin. Ongelmaksi muodostui ”erityisen tarkasti suljettu” raja.⁶⁶ Neuvosto-Venäjältä poistuminen ei ollut vapaata, ja neuvostoviranomaiset saattoivat käännä luvan saaneetkin rajalla.⁶⁷

Pikaisiin toimiin rajan avaamiseksi piti ryhtyä, kun Buista saapui Pietariin kesäkuussa yllättäen pakolaisjunia, joiden tarkoituksena oli päästä Suomeen. Kun raja oli suljettuna, pakolaisjunat jäivät Pietariin jumiin eikä väkijoukolla ollut riittävästi ruokaa. Keskuskomitea kääntyi neuvostohallituksen puoleen ongelman ratkaisemiseksi, ja 22.6.1918 pakolaiset lupauduttiin päästämään Suomeen. Pietarin komitea päätti avustaa Suomeen palaavia maksamalla junalipun hinnan ja antamalla matkarahaa.⁶⁸ Muutama päivä juhannuksen 1918 jälkeen Valkeasaarelta saapui Rajajoen siltaa pitkin Suomeen yhteensä 863 nälkiintynyttä punapakolaista.⁶⁹

Heinä- ja elokuussa 1918 rajan kerrottiin olleen ”melkein täydellisesti” suljettu. Rajan sulkemiseen vaikutti Pietarissa raivonnut koleraepidemia, jonka huippu oli heinäkuussa 1918.⁷⁰ Pietarin komitealla oli ilmeisesti jonkinlaista sanavaltaa siihen, keille myönnettiin lupa rajan ylittämiseen. Komiteassa pohdittiin 8.7.1918, keitä voitiin lähettää Suomeen, kun rajan yli pääsi vain rajoitettu määrä sillä hetkellä. Etusijalle asetettiin ne, jotka asuivat Vasili-Ostrovän huoltolassa ja ne, jotka muuten olivat komitean hoidettavina ja avustettavina. Vasta näiden ryhmien jälkeen Suomeen voitiin lähettää muita pakolaisia.⁷¹ Pakolaisjohto halusi päästä ensimmäisenä eroon niistä, joista tuli eniten kustannuksia. Niinpä Permissä junassa oleville pakolaisille ilmoitettiin 11.7.1918, ettei pakolaisten Suomeen siirtyminen tullut toistaiseksi kysymykseen.⁷² Elokuun alussa Buista

⁶⁵ Y. Sirola V. Pukalle 3.5.1918, f. 516 op. 1 d. 264, RGASPI, KA.

⁶⁶ E. Eloranta Suomen työväen toimeenpanevalle komitealle 27.5.1918, f. 516 op. 1 d. 247, RGASPI, KA.

⁶⁷ Nevalainen, 106–107.

⁶⁸ SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 15.6.1918; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 22.6.1918, f. 516 op. 1 d. 267; Suomen työläisten asiain järjestelykomitean tiedonanto 24.6.1918, f. 516 op. 1 d. 247, RGASPI, KA.

⁶⁹ Nevalainen, 109.

⁷⁰ Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1 d. 262, RGASPI, KA; Rabinowitch, 256–257. Kyseessä oli Pietarin historian pahin kolera-aalto. Heinäkuun ja syyskuun 1918 välillä Pietarissa rekisteröitiin yli 12 tuhatta koleratapausta.

⁷¹ SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 8.7.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA; Vapaus 8.7.1918. Lehden kirjoituksen mukaan Suomeen päästettiin vain 40 henkilöä viikossa.

⁷² Keskuskomitea Permin junan henkilökunnalle 11.7.1918, f. 516 op. 1 d. 263, RGASPI, KA.

lähti kolme vaunullista pakolaisia tarkoituksena päästä Suomeen. Mukana oli Buin siirtolan komissaari Juho Kirveen poika. Ei ole tietoa, onnistuivatko pakolaiset pääsemään rajan yli.⁷³

SSUJ:n Pietarin komitean toimintakertomuksessa ei mainita Suomeen kevään ja kesän 1918 aikana lähetettyjen määrästä tarkkoja lukuja, mutta mainitaan, että Suomeen lähetettiin huomattava joukko pakolaisnaisia- ja lapsia.⁷⁴ Ei ole selvillä, kuinka moni pakolainen palasi Suomeen jo kevään ja kesän 1918 aikana. Arvion mukaan vuoden 1918 jälkipuoliskolla Suomeen palasi yli tuhat punapakolaista.⁷⁵ Tiukasti suljettu raja jätti Neuvosto-Venäjälle pakolaisia, etupäässä naisia ja lapsia, jotka olisivat halunneet ja todennäköisesti voineet palata Suomeen ilman pelkoa vainosta. Paluun ollessa mahdotonta monelle pakolaiselle jäi ainoaksi vaihtoehdoksi jäädä keskuskomitean huoltolaitoksiin elätettäväksi. Elokuussa 1918 SSUJ:n Pietarin komitean toimintakertomuksessa arvioitiin, että jos raja olisi ollut avoinna, olisi pakolaisten huolto todennäköisesti voitu jo kokonaan lopettaa.⁷⁶

⁷³ J. Kirves Saastamoiselle 8.8.1918, f. 516 op. 1 d. 247, RGASPI, KA.

⁷⁴ SSUJ:n Pietarin komitean toimintakertomus Venäjälle siirtymisen jälkeen, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

⁷⁵ Nevalainen, 111.

⁷⁶ Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

3 SKP:n huoltotoiminta

Elokuun loppuun 1918 mennessä eri puolilta Venäjää oli yritetty etsiä keskuskomitean toimesta väliaikaisia ja pysyviä siirtolapaikkoja. Pakolaisia oli keskuskomitean tukemissa tai hallitsemisissa paikoissa Pietarissa, Buissa ja Permin läänissä. Lisäksi ympäri Venäjää oli omatoimisia työnhakijoita ja seikkailijoita, ja moni pakolainen oli liittynyt puna-armeijaan.

Elo-syyskuun vaihteessa Moskovassa perustettiin SKP. Siirtyminen puolue toimintaan ei lopettanut pakolaisten huoltoon liittyviä tehtäviä, vaan SKP pyrki sitä ennen toimineen keskuskomitean tavoin huolehtimaan kielitaidottomista ja vaikeissa oloissa elävistä suomalaisista pakolaisista järjestämällä näille majoitusta, ruokaa ja töitä.⁷⁷ Keväällä perustetut Buin siirtola ja Vasili-Ostrovan huoltola ja perusteilla oleva maakommuuni Tuki siirtyivät SKP:n keskuskomitean alaisiksi laitoksiksi. SKP sai käyttövaransa Venäjän kommunistiselta puolueelta, ja näillä varoilla rahoitettiin myös huoltotoimintaa.⁷⁸

3.1 Huoltotoiminta Pietarissa

Syyskuussa 1918 SKP:n keskuskomitea perusti oman huoltokomitean järjestämään pakolaisten huoltotoimintaa Pietarissa. Huoltokomitea ylläpiti ja järjesti Pietarissa olevien keskuskomitean alaisten huoltolaitosten toimintaa.⁷⁹ Syksyllä Pietarin elintarviketilanne jatkui katastrofaalisena. Alueet, joista Pietariin oli yleensä kuljetettu viljaa, olivat päätyneet bolševikkeja vastustaneiden joukkojen haltuun. Vuoden 1919 alkuun mennessä Venäjän kaupunkien elintarvikepula nosti hinnat huippulukemiin.⁸⁰ Joulukuussa 1918 ruoan hankinta pakolaisille vaikeutui entisestään, kun neuvostohallitus määräsi yksityistä elintarvikehankintaa rajoittavista määräyksistä. Pietarissa pakolaisten ruokkimiseksi tuli jatkuvasti, neuvostovallan määräyksistä huolimatta, turvautua mustasta

⁷⁷ Saarela, 80.

⁷⁸ K. M. Evän kommentti keskuskomitean tilien ja varojen hoidon tarkastuskertomukseen 1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

⁷⁹ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

⁸⁰ Read, Christopher: *War and Revolution in Russia, 1914–1922. The Collapse of Tsarism and the Establishment of Soviet Power*, Palgrave Macmillan, Hampshire 2013, 160; Engelstein, 571.

pörssistä ostamiseen, mikä teki pakolaisten huoltokustannukset kalliiksi.⁸¹ Tammi-kuussa 1919 SKP:n keskuskomitea katsoi elintarviketilanteen kärjistyneen Pietarissa lähes mahdottomaksi, ja alkoi valmistella hoidokkien siirtämistä jonnekin maaseudulle leipämaiden lähelle. Sopivaa paikkaa ei löytynyt keväällä 1919.⁸²

Keskuskomitean elintarvikehankinta kohtasi jatkuvasti vastoinkäymisiä. Vasili-Ostrovan huoltolaan saatiin Pietarin elintarvikelautakunnan kautta marraskuussa perunoita, mutta ne olivat jo tuotaessa pahentuneita. Moskovasta onnistuttiin saamaan Leniniltä määräys jauhojen myöntämisestä suomalaisille kommunisteille. Jauhoja ei kuitenkaan saatu koko määrää, ja kun sovittua pienempi jauhomäärä saapui Pietariin, se takavarikoitiin heti. Vasta monien vaiheiden jälkeen onnistuttiin saamaan päätös takavarikoinnin peruutuksesta.⁸³

Huoltokomitealla oli kanslia, joka oli auki joka arkipäivä. Huhtikuussa 1919 arvioitiin kansliassa käyneen päivittäin keskimäärin 50 henkilöä pyytämässä avustusta. Huhtikuuhun mennessä suoraan huoltokomitean kansliasta oli jaettu raha-avustusta 801 henkilölle ja vaatteita ja jalkineita 565 henkilölle.⁸⁴

3.1.1 Päävastaanottolaitos

Punapakolaisten tulo ei rajoittunut vuoden 1918 kevääseen. Venäjälle siirtyi kevään jälkeen vankileireiltä karanneita ja vapautettuja, rangaistukselta toistaiseksi välttyneitä sekä valkoisen Suomen ilmapiiriä pelkääviä suomalaisia.⁸⁵ SKP:n keskuskomitea varautui siihen, että Suomesta alkaisi tulla yhä enemmän pakolaisia, eikä suostunut marraskuussa 1918 lähettämään Pietarissa varastossa olevia vaatteita muualla Venäjällä oleville pakolaisille.⁸⁶ Keskuskomitea varautui pakolaisten tuloon myös perustamalla Pietariin marraskuun alussa 1918 päävastaanottolaitokseksi kutsutun laitoksen. Päävastaanottolaitoksen kerrottiin olevan yhteydessä Suomen rajalla olevien vastaanottolaitosten

⁸¹ Selostus elintarvikeosaston toiminnasta Pietarissa, 28.2.1919, f. 516 op. 2 d. 195, RGASPI, KA.

⁸² Teollisuuskomitea Y. Oksaselle 24.1.1919, f. 516 op. 2 d. 180, RGASPI, KA. Epäonnistuneeseen siirtola-paikan etsimiseen palataan luvussa 3.6.

⁸³ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148; Selostus elintarvikeosaston toiminnasta Pietarissa, 28.2.1919, f. 516 op. 2 d. 195, RGASPI, KA.

⁸⁴ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

⁸⁵ Nevalainen, 95–96.

⁸⁶ Keskuskomitea E. Haapalaiselle 4.11.1918, f. 516 op. 2 d. 2, RGASPI, KA.

kanssa. Näiden vastaanottolaitosten toiminnasta ei ole tietoa, ja niillä lienee tarkoitetun vain yksittäisiä pakolaisia vastaanottavia henkilöitä varsinaisten laitosten sijasta. Keskuskomitean Berliiniin 8.10.1918 antamissa ohjeissa mainitaan, että Suomesta Neuvosto-Venäjälle pakenevia varten oli järjestetty rajalla kahdessa paikassa vastaanotto. Rajan yli tulevien tuli tietää tunnussana ”Napoleon”.⁸⁷

Päävastaanottolaitos sijaitsi osoitteessa Kamennostrovski prospekt 32 suuressa venäläisen vakuutusyhtiön aiemmin omistamassa talossa. Aluksi käyttöön saatiin vain yksi huoneisto, mutta myöhemmin saatiin käyttöön samasta portaasta lisää tilaa. Laitoksen tarkoituksena ei ollut toimia pitempiaikaisena majoituspaikkana, vaan väliaikaisena etappina Suomesta tulleille pakolaisille tarjoten asuntoa ja ruokaa, kunnes pakolaiselle löytyisi työ tai sijoituspaikka jossakin huoltolaitoksessa. Vankilasta saapuneille tarjottiin pieni raha-avustus.⁸⁸

Laitoksella rekisteröitiin 1.11.1918–20.4.1919 välisenä aikana 846 henkilöä, joista Suomesta pakolaisena oli tullut kaikkiaan 264. Näistä vankileireiltä oli saapunut 162: karkaamalla 87 ja manifestin perusteella 75. Pisin tuomio karanneilla oli elinkautinen kuritus-huonevankeus. Oletettavasti pakolaiseksi laskettiin juuri Suomesta paenneet henkilöt, ja loput laitoksella rekisteröidyt 582 henkilöä olivat Venäjälle jo keväällä ja kesällä 1918 paenneita suomalaisia. Luku saattoi pitää sisällään samoja ihmisiä rekisteröityinä useilla eri kerroilla. On myös mahdollista, että laitoksella majoittui ja ruokaili jo ennen vuotta 1918 Venäjälle siirtyneitä suomalaisia. Joka tapauksessa luku osoittaa, että päävastaanottolaitos ei toiminut sille perustettaessa annetun tehtävän mukaisesti eli toimien Suomesta saapuville väliaikaisena etappina. Suurin osa laitoksella rekisteröidyistä henkilöistä oli muita kuin Suomesta juuri saapuneita, ja laitoksesta muodostui yleisesti Pietariin saapuneiden pysähdyspiste.⁸⁹

Keskuskomitea pyrki estämään majoittumisen ja ruokailun päävastaanottolaitoksella pitempiaikaisesti tai väärin perustein. Keskuskomiteasta huomautettiin 20.3.1919, että

⁸⁷ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148; Keskuskomitea SKP:n Berliinin komitealle 8.10.1918, f. 516 op. 2 d. 63, RGASPI, KA.

⁸⁸ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA; Juho Oskari Arjanteen haastattelu, HA, Yrjö Kullervo Laineen arkisto, TA.

⁸⁹ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA. Päävastaanottolaitos toimi myös huhtikuun 1919 jälkeen, mutta laitoksella myöhemmin rekisteröidyistä henkilöistä ei ole saatavilla tilastoa.

majoitusta ja ruokaa sai antaa päävastaanottolaitoksella vain tiettyjen keskuskomitean osastojen ja henkilöiden myöntämien määräysten perusteella. Toistaiseksi annetut ruokailu- tai majoitusluvut oikeuttivat ruoan ja majapaikan antamiseen vain kolmeksi vuorokaudeksi. Jos ei saanut uutta lupaa, tuli etu ottaa pois. Lisäksi keskuskomitea listasi henkilöitä, joiden päävastaanottolaitoksella oleskelu ja ruokailu oli lopetettava välittömästi. Määräys toistettiin 6.6.1919.⁹⁰

3.1.2 Vasili-Ostrovan huoltola

Päävastaanottolaitosta pitempiaikaista majoitusta tarjottiin Pietarissa Vasili-Ostrovan huoltolassa. Vasilinsaarella 8. linjan numerossa 61 sijainnut paikka oli saatu suomalaisien pakolaisten käyttöön jo keväällä 1918. Heinäkuun 1918 alussa vahvistettujen huoltolan ohjesääntöjen mukaan huoltolaan otettiin hoidokeiksi ainoastaan Suomen punakaartin toiminnassa haavoittuneita tai muuten sairastuneita miehiä ja naisia sekä Suomen vallankumouksen vuoksi paenneita turvattomia naisia ja lapsia. Harjulan mukaan huoltolasta oli kesällä 1918 häädetty pois kaikki ase- ja työkuntoiset. Syksyllä 1918, laitoksen siirryttyä huoltokomitean alaiseksi, kerrottiin sen toimivan turvapaikkana työkyvyttömille, invalideille, lapsille ja naisille, jotka olivat tulleet pakolaisina Suomesta.⁹¹

Vasili-Ostrovan huoltolan komissaarina toimi aluksi O. Itkonen. Keskuskomitea vapautti Itkosen toimesta 24.10.1918, ja huoltolan komissaarina aloitti Henrik Paulin. Paulin toimi tehtävässä kesäkuun puoliväliin, minkä jälkeen tehtävä siirtyi V. Puttoselle.⁹² Huoltokomitea ryhtyi toimintakertomuksensa mukaan syksyllä 1918 parantamaan huoltolan tilaa. Laitoksen asukkaiden kuvattiin olleen likaisia, tarmottomia ja väsyneitä ja huoltolan huoneiden siivottomassa kunnossa. Huoltolan tilaa saatiin parannettua, kun asukkaita määrättiin pientä päiväpalkkaa vastaan siivoustöihin. Huoltolaan oli vaikea saada

⁹⁰ Keskuskomitea päävastaanottolaitokselle 20.3.1919: Keskuskomitea päävastaanottolaitokselle 6.6.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

⁹¹ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148; Vasili-Ostrovan majoitussairaalan ohjesääntö 6.7.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA; Harjula, 85.

⁹² Keskuskomitea Vasili-Ostrovan huoltolan komitealle 11.9.1918, f. 516 op. 1 d. 246; Keskuskomitea Vasili-Ostrovan huoltolan komissaarille 24.10.1918, f. 516 op. 2 d. 2; Vasili-Ostrovan huoltolan toimintakertomus 1.3.–1.8.1919, f. 516 op. 2 d. 304, RGASPI, KA.

kaikille asukkaille riittävää määrää sänkyjä ja vuodevaatteita. Sänkyjen saamisesta tehtiin lukuisia anomuksia eri neuvostovirastoihin, mutta anomukset eivät johtaneet mihinkään.⁹³

Syyskuussa 1918 huoltolassa oli 489 asukasta. Asukasmäärä alkoi nousta, kun Pietariin palasi keväällä ja kesällä muualle Venäjälle, pääasiassa töitä etsien, matkustaneita paikallaisia. Osa saapui Pietariin palatakseen Suomeen. Talvella Pietariin saapuneiden vuoksi huoltolan väkiluku nousi, ollen korkeimmillaan helmikuussa 1919, jolloin huoltolassa oli yhteensä 711 asukasta, joista suurin osa oli lapsia.⁹⁴ Ei ole selvää, moniko huoltolassa olleista oli työkykyisiä. Erään muistelman mukaan huoltolan hoidokit olivat pääosin iäkkäitä miehiä, naisia ja lapsia.⁹⁵ Joitakin työkykyisiä huoltolassa oli, sillä maaliskuussa 1919 keskuskomitea määräsi huoltolasta poistettavaksi kaikki työkykyiset. Keskuskomitean tietojen mukaan huoltolaan oli otettu henkilöitä, jotka eivät olleet kelvanneet sotapalvelukseen, mutta olivat työkykyisiä. Huoltolassa sai antaa majapaikan miehistä ainoastaan invalideille, joilla ei ollut työkykyä sekä sairaille siihen asti, kunnes he olivat toipuneet työhön kykeneviksi.⁹⁶ Muutaman viikon kuluttua keskuskomiteasta huomautettiin asiasta uudestaan huoltolan komissaarille ja käskettiin lähettää huoltolasta töihin kaikki työkykyiset miehet ja mahdollisuuksien mukaan myös työkykyiset naiset, joilla ei ollut hoidettavia lapsia. Työstä kieltäytyneet tuli poistaa huoltolasta, eikä heille saanut antaa missään muissa keskuskomitean alaisissa laitoksissa avustusta.⁹⁷

Huoltolan asukkaita työskenteli huoltolaan perustetuissa kahdessa työhuoneessa: suutarinliikkeessä ja räätäliiverstaassa. Suutarin työhuone oli perustettu huoltolaan jo kesällä 1918. Räätäliiverstaassa tarkoituksena oli tyydyttää etusijalla huoltolan tarpeita ja toissijaisesti Pietarissa keskuskomitean toimessa työskentelevien siviilihenkilöiden tarpeita. SKP:n sotilasjärjestö määräsi kuitenkin, että sotilassinellit ja -puvut oli laitettava

⁹³ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919; Selostus huoltokomitean toiminnasta 15.4.1919–15.9.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

⁹⁴ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA. Asukasmäärä saattoi olla myös 713, sillä helmikuussa 1919 asukkaista kerrottiin 109 olevan miehiä, 249 naisia ja 355 lapsia eli yhteensä 713 henkilöä.

⁹⁵ Harri, 42–43.

⁹⁶ Keskuskomitea Vasili-Ostrovan huoltolan komissaarille 13.3.1919, f. 516 op. 2 d. 152, RGASPI, KA.

⁹⁷ Keskuskomitea Vasili-Ostrovan huoltolan komissaarille 31.3.1919, f. 516 op. 2 d. 152, RGASPI, KA.

etusijalle ja näin ollen hoidokeille ommellut vaatteet jäivät vähemmälle.⁹⁸ Räättälinvers-tas lakkautettiin kesäkuun alussa, ja sen jälkeen teollisuuskomitean alaisessa ompelu-liikkeessä valmistettiin hoidokkien ja sotilasjärjestön vaatteita.⁹⁹

Vasili-Ostrovan huoltolan yhteyteen perustettiin marraskuussa 1918 oma sairaala, jota varten tyhjennettiin huoltolan käytössä olevan rakennuksen 4. kerros. Sairaala toimi ke-säkuuhun 1919 saakka. Sairaalassa työskenteli yhdeksän henkilöä, eikä sillä ollut vaki-naista lääkäriä, vaan lääkäri kävi huoltolassa ainoastaan pyydettyäessä. Huoltolan oma sairaala ei pystynyt tyydyttämään kaikkia sairaiden tarpeita, ja huoltolan ulkopuolella venäläisissä sairaaloissa oli hoidettavana kymmeniä hoidokkeja. Suurimmillaan Vasili-Ostrovan hoidokkien määrä venäläisissä sairaaloissa oli maaliskuussa 1919, jolloin hoi-dettavia oli yhteensä 78, miehiä kahdeksan, naisia 25 ja lapsia 45. Huoltolan oman sai-raalan potilasmääriä ei ilmoitettu. Huoltolan sairaala lakkautettiin kesäkuussa 1919.¹⁰⁰ Huoltolassa oli käytössä pakollinen rokotus huoltolasta poistamisen uhalla. Rokkota-pauksissa huoltolaa auttoi aiemmin Buissa lääkärinä toiminut Erik Jorpes.¹⁰¹

Mainittakoon, että marraskuussa 1918 Pietariin perustettiin myös SKP:n sotilasjärjestön sairaala. Sairaalaan viitattiin usein Pietarin suomalaisena sairaalana. Sotilasjärjestön sai-raalan potilaat olivat etupäässä puna-armeijalaisia, ja sairaalan toiminta oli huoltolan sairaalan toimintaa paljon suurempaa.¹⁰²

3.1.3 Lastenkoti Pietarissa

Vasili-Ostrovan huoltolan asukkaista lapsia oli iso osa: esimerkiksi helmikuussa 1919 huoltolan 711 asukkaasta 355 oli lapsia. Niukka ravinto ja heikot asumisolot huoltolassa

⁹⁸ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

⁹⁹ Selostus SKP:n huoltokomitean toiminnasta, 15.4–15.9.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

¹⁰⁰ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148; Vasili-Ostrovan huoltolan toimintakertomus 1.3.–1.8.1919; Vasili-Ostrovan huoltolan toimintakertomus 1.3.–1.8.1919, f. 516 op. 2 d. 304, RGASPI, KA.

¹⁰¹ Keskuskomitea Vasili-Ostrovan huoltolan komissaarille 20.11.1918, f. 516 op. 2 d. 2; Selostus huolto-komitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

¹⁰² Hirvelä, Jesse: *Kahden sisällissodan vallankumoukselliset: Suomalaisen Kommunistisen Puolueen soti-lasjärjestö Neuvosto-Venäjällä 1918–1920*. Pro gradu, Helsingin yliopisto 2017, 45–46.

johtivat lasten kunnon heikkenemiseen ja kuolleisuuden nousuun. Huoltolan pakolaisäidit näkivät lasten kasvatuksessa huoltolassa suuria puutteita.¹⁰³

Pietarin lähellä entiseen keisarilliseen asuinpaikkaan Tsarskoje Seloon oli perustettu suuria lastenkoteja. ”Tsaarin kylästä” ”lasten kyläksi” muutettu asuinpaikka muistutti pientä kaupunkia: vuonna 1918 lastenkodeissa oli 3000 lasta 25–50 hengen asumisryhmissä.¹⁰⁴ Syksyllä 1918 näihin lastenkoteihin luvattiin suomalaisille lapsille omat erilliset osastonsa. Asia ei kuitenkaan edennyt, joten huoltokomitea kääntyi paikallisen lastenhoitokomissariaatin puoleen ja anoi saada perustaa lastenkodin suomalaisia lapsia varten sekä saada tarkoitusta varten sopiva talo. Oman lastenkodin perustamiseen lastenhoitokomissariaatissa ei suostuttu, mutta joulukuussa 1918 pakolaislapsia luvattiin ottaa yhteensä 65 kolmeen eri lastenkotiin, jos lapsille järjestettäisiin omat hoitajat ja opettajat. Tarjottuja paikkoja oli liian vähän, eikä huoltokomitealla ollut käytettävissä päteviä opettajia ja hoitajia, joten tarjoukseen ei tartuttu. Sen sijaan omaa lastenkotia ryhdyttiin järjestämään vuokrahuoneisiin, ja tarkoitusta varten löydettiin huoneisto Vasilinsaaren 10. linjalta numerosta 15 b. Vasili-Ostrovan huoltolaa lähellä olevaan osoitteeseen perustettiin lastenkoti, johon sijoitettiin huoltolasta kaikki orpolapset, joita oli noin sata. Vasili-Ostrovan huoltolaan jääneiden lasten hoitamisesta vastasivat lasten vanhemmat itse ja vanhempien ollessa töissä lastenhoitaja.¹⁰⁵

Toimintakertomuksen selvitys lastenkodin perustamisesta jättää joitakin asioita epäselviksi. Miksi aiemmin oman lastenkodin perustamiseen ei annettu lupaa, mutta myöhemmin se kuitenkin tehtiin? Milloin lastenkoti aloitti toimintansa? Vapaus-lehden mukaan kansanedustaja Elviira Vihersalo siirtyi tammikuussa 1919 Buista Pietariin lastenkodin

¹⁰³ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148; Suomalaisen pakolaisäitien kokouksen pöytäkirja 13.12.1918, f. 515 op. 2 d. 324, RGASPI, KA.

¹⁰⁴ Katainen, Elina: *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2013, 212.

¹⁰⁵ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148; Suomalaisen pakolaisäitien kokouksen pöytäkirja 13.12.1918, f. 515 op. 2 d. 324, RGASPI, KA. Tarjous lasten sijoittamisesta venäläisiin lastenkoteihin mainitaan myös pakolaisäitien kokouksessa. Äidit päättivät ottaa tarjouksen vastaan mielihyvällä, ja lasten uskottiin saavan lastenkodeissa huoltolaa parempaa hoitoa. Pöytäkirjassa ei mainita tarjottujen paikkojen määrää, joten tarjous vain 65 paikasta tehtiin todennäköisesti vasta kokouksen jälkeen.

johtajaksi.¹⁰⁶ Todennäköisesti lastenkoti ei kuitenkaan aloittanut toimintaansa heti tammikuussa, vaan lastenkodin perustamisajankohta on maaliskuun 1919 lopulla. Vasili-Ostrovan huoltolan asukastilaston mukaan huoltolassa oli joulukuusta 1918 maaliskuuhun 1919 noin 350 lasta. Huhtikuussa 1919 lasten määräksi on ilmoitettu enää 218. Lisäksi huoltolan asukasluettelossa monen lapsen kohdalla on merkitty poismuuttopäiväksi 19.3.1919.¹⁰⁷

Lastenkodin johtajaksi valittu Vihersalo kuoli pilkkukuumeeeseen 10.4.1919.¹⁰⁸ 15.4.1919 vahvistettiin lastenkodin henkilökunnan työjärjestys, jossa kodin virkaa tekeväksi johtajattareksi nimettiin M. Märsylä.¹⁰⁹ Jossain vaiheessa lastenkodin johtajaksi valittiin työläisnaisliikkeen aktiivi Lyyli Latukka.¹¹⁰ Lastenkotia kutsuttiin myös orpokodiksi. Sanaa orpo käytettiin lapsista sanan laajemmassa merkityksessä eli tarkoittaen turvatonta lasta. Kodin asukasluettelon mukaan lasten perhetaustat vaihtelivat. Osan lapsista vanhemmat olivat kuolleet, jääneet Suomeen tai lähteneet muualle Venäjälle. Osalla lapsista taas molemmat vanhemmat olivat elossa Pietarissa.¹¹¹

Huoltokomitea tuki myös huoltoloiden ulkopuolella eläviä pakolaisia antamalla avustuksia, maksamalla asuntojen vuokria sekä tarjoamalla vaatteita. Puna-armeijalaisten perheavustus jaettiin huoltokomitean kautta. Avustusta myönnettiin huoltokomitean määräämille henkilöille myös Vasili-Ostrovan huoltolan ruokavarastoista. Huoltokomitea suunnitteli Pietarissa Vasili-Ostrovan huoltolan ulkopuolella asuvien puna-armeijalaisperheiden lasten sijoittamista lastenkotiin orpolasten lisäksi. Puna-armeijalaisperheiden lapsia oli noin 50. Lapsia ei onnistuttu kokoamaan yhteen lastenkotiin perustamisvaikeuksien vuoksi. Huhtikuussa 1919 arvioitiin avustettavan säännöllisesti 160 huoltoloi-

¹⁰⁶ Vapaus 11.4.1919.

¹⁰⁷ Luettelo Vasili-Ostrovan huoltolan asukkaista, ei päivämäärää, f. 516 op. 2 d. 381; Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

¹⁰⁸ Vapaus 11.4.1919.

¹⁰⁹ Huoltokomitean järjestämän orpokodin henkilökunnan työjärjestys, 15.4.1919, f. 516 op. 2 d. 379, RGASPI, KA.

¹¹⁰ Katainen, 180.

¹¹¹ Vasili-Ostrovan orpokodin lasten iät ja vanhemmat, ei päivämäärää, f. 516 op. 2 d. 381, RGASPI, KA.

den ulkopuolella olevaa henkilöä. Huhtikuun ja syyskuun 1919 välisenä aikana huoltoloiden ulkopuolista avustustoimintaa jatkettiin, ja raha-avustuksia jaettiin noin 180 000 ruplan edestä. Lisäksi jaettiin vaatteita 48 henkilölle ja jalkineita 183 henkilölle.¹¹²

3.2 Huoltotoiminta Buissa

Vain väliaikaiseksi tarkoitetun siirtolan väkiluku oli vähentynyt vuoden 1918 kesän aikana. Kun vuonna 1918 toukokuun puolivälissä siirtolassa oli noin 3500 asukasta, oli heinäkuun 1918 lopulla asukkaita enää noin 500. Enemmistö asukkaista oli naisia ja lapsia, joiden oli siirtolan miehiä vaikeampi turvata toimeentulo esimerkiksi liittymällä puna-armeijaan.¹¹³

SKP:n perustamisen jälkeen Buin siirtola siirtyi SKP:n keskuskomitean alaiseksi laitokseksi. Siirtolan yleisessä kokouksessa 3.5.1918 Buihin komissaariksi lähetetyn Juho Kirveen avuksi oli perustettu nelihenkinen toimikunta järjestämään Buin siirtolan asioita. SKP:n perustamisen jälkeen tätä toimikuntaa alettiin kutsua Buin siirtolan kommunistiseksi neuvostoksi. Suuren pakolaisjoukon vaatetuksessa, muonittamisessa ja muuten huoltamisessa siirtolan neuvostoa auttoivat eri toimikunnat ja komiteat. Siirtolaan asetettiin huolto-, työ- sekä talous- ja elintarviketoimikunnat, jotka saivat tehtäväkseen järjestää siirtolan asukkaiden majoituksen, ruokinnan sekä työtoiminnan. Eri toimikunnat hoitivat käytännössä monia samoja asioita. Tehtävien päällekkäisyyksien katsottiin estävän toimikuntien töiden suorittamisen, ja toimikuntien jäsenet kritisivatkin asiasta siirtolan neuvostoa. Myöhemmin toimikuntia yhdistettiin, ja lopulta toimikunnista jäi jäljelle vain taloustoimikunta.¹¹⁴ Siirtolan komissaari Kirves erosi 8.9.1918 toimestaan,

¹¹² Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919; Selostus huoltokomitean toiminnasta 15.4.1919–15.9.1919, f. 516 op. 2 d. 148; Toimintakertomus Vasili-Ostrovian huoltolan muonitusasioista 15.4.–31.8.1919, f. 516 op. 2 d. 304, RGASPI, KA.

¹¹³ Kertomus Buin suomalaisen siirtolan toiminnasta 29.4.–31.7.1918, f. 516, op. 2, d. 81, RGASPI, KA. Buin siirtolasta alettiin kesällä ja syksyllä 1918 käyttää myös nimeä Buin huoltola. Käytetyn nimen muuttuminen kuvaa laitoksen luonteen muuttumista kaikkien pakolaisten siirtolasta keskuskomitean vastuulla olevien hoidokkien huoltolaksi. Nimien käytössä ei oltu täysin johdonmukaisia ja molempia nimiä käytettiin rinnakkain. Tutkielmassa laitosta kutsutaan selvytyden vuoksi koko toiminta-ajan Buin siirtolaksi.

¹¹⁴ Buin siirtolan toimintakertomus 29.4.–31.7.1918, f. 516 op. 2 d. 81; Buin siirtolan toimikunnat Buin siirtolan neuvostolle 7.6.1918, f. 516 op. 2 d. 80; Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 13.7.1918, f. 516 op. 2 d. 78, RGASPI, KA.

ja keskuskomitea nimitti hänen tilalleen kansanedustaja J. K. Lehtisen. Lehtinen jatkoi tehtävässä laitoksen toiminta-ajan loppuun saakka.¹¹⁵

Lehtinen oli saanut keskuskomitealta toimintaohjeeksi tyhjentää siirtola työkykyisistä henkilöistä mahdollisimman pian. Siirtolaan saivat jäädä hoidettavaksi enää vain invalidit ja huoltoa tarvitsevat naiset ja lapset. Siirtolan neuvosto oli periaatteessa yhtä mieltä keskuskomitean ohjeen kanssa, mutta kiinnitti 11.9.1918 huomiota siihen, että tyhjentäminen oli mahdollista ainoastaan saataessa käyntiin suunniteltuja suomalaisia työlaitoksia. Työkykyisten poistaminen siirtolasta ei ollut helppoa, ja siihen oli pyritty jo kesäkuusta lähtien.¹¹⁶

Buin siirtola ei ollut syyskuussa 1918 varma majapaikka edes työkyvyttömille hoidoille. Elintarvikkeita oli vaikea hankkia, ja suomalaisia uhkasi häätö käytössä olleilta parakeilta, kun ne tarvittiin puna-armeijan käyttöön. Epävarman tilanteen vuoksi siirtolan neuvosto päätti tiedustella hoidoille paikkaa jostakin muualta. Yhtenä mahdollisuutena pidettiin aluetta, jossa maakommuuni Tuki oli. Siirtolalle ja maakommuunille ajateltiin voitavan perustaa esimerkiksi yhteiset koulut ja sairaala, mistä olisi taloudellista hyötyä niin keskuskomitealle kuin molemmille laitoksille. Toinen siirtolan neuvoston pohtima vaihtoehto oli Buista noin 25 virstaa pohjoiseen sijainnut hovitila. Tilan saksa-laissyntyinen omistaja oli poistunut maasta helmikuun vallankumouksen jälkeen, ja tilaa hoiti nyt Buin neuvosto. Tilan rakennuksista vapaana oli hovin kaksikerroksinen päärakennus sekä puolen virstan päässä päärakennuksesta sijaitseva entinen viinatehdas, jonka yhteydessä oli hyvä asuinrakennus. Osaa maista viljeli seitsemän perheen muodostama kollektiivitila, mutta vapaata peltomaata oli vielä yli 100 desjatiinaa. Rakennukset eivät vaatineet isoja korjauksia, ja niihin pystyi sijoittamaan noin 150 henkilöä. Maa-tila ei ollut elintarvikkeiden hintoihin nähden yhtä edullinen vaihtoehto kuin maakommuuni Tuen seutu. Kolmantena vaihtoehtona Lehtinen pohti leskien, orpojen ja invali-

¹¹⁵ Buin siirtolan pöytäkirja 11.9.1918, f. 516 op. 2 d. 78, RGASPI, KA; J. Kirveen eroilmoitus 8.9.1918, f. 516 op. 2 d. 82, RGASPI, KA.

¹¹⁶ Buin siirtolan pöytäkirja 11.9.1918, f. 516 op. 2 d. 78; Buin siirtolan yleisen kokouksen pöytäkirja 15–17.6.1918, f. 516, op. 2, d. 80, RGASPI, KA.

dien sijoittamista Pietariin. Lehtinen pyysi 13.9.1918 keskuskomiteaa tiedottamaan Venäjällä oleville pakolaisille, että Buihin sai tulla enää ainoastaan keskuskomitean lähettämänä.¹¹⁷

Buin lähellä sijaitsevalla maatilalla vieraillessa kollektiivitalan väki toivotti suomalaiset tervetulleeksi osallistumaan hovin omistukseen. Suomalaisista luvattiin antaa suositus Buin neuvostoon ja luovuttaa siirtolan käyttöön kaikki vapaana oleva maa-ala sekä päärakennus, viinatehdas rakennuksineen, varastohuoneita, talli ja sauna. Väen myötämielisyyden kerrottiin johtuneen siitä, että he arvelivat suomalaisten kommunistien saapumisen helpottavan heidän omia kommunistisia pyrkimyksiään. Kylässä, jossa hovitila sijaitsi, oli vastustettu kollektiivitalan perustamista, mutta viljelyoikeus oli lopulta saatu Buin neuvoston kanssa yhteisvoimin. Suomalaisten saapumisen myötä ajateltiin kyläläisten mahdollisuuksien toiminnan häiritsemiseen vähenevän. Siirtolan neuvosto näki hovitalan kaikin puolin sopivana siirtolalle ja päätti 17.9.1918 aloittaa neuvottelut paikallisen neuvoston kanssa tilan saamisesta.¹¹⁸

Buin siirtolaa ei kuitenkaan siirretty kyseiselle tilalle. Syytä tähän ei mainita käytetyssä aineistossa. Hanke saattoi kariutua siihen, että paikallinen neuvosto antoi hovitalan siirtolan sijasta kyläläisille. Kollektiivitalan väki oli varoittanut, että kuullessaan maita annettavan suomalaisille kyläläiset todennäköisesti päättäisivät estää sen perustamalla oman kommuunin.¹¹⁹ Hanke saattoi kaatua myös keskuskomitean vastustukseen. Keskuskomiteassa toivottiin suomalaisten toiminnan keskittämistä yhdelle seudulle ja kannatettiin sen vuoksi siirtolan väen sijoittamista maakommuuni Tuen maille.¹²⁰

Siirtolan väen sijoittaminen maakommuuni Tuen maille ei onnistunut. Siirtolan neuvosto lähetti K. Korhosen Permiin tapaamaan maakommuuni Tuen edustajia. Permissä selvisi, ettei suurelle väkimäärälle ollut saatavissa tarpeeksi asuntoja tai elintarvikkeita. Buin siirtolaisten lähettäminen ei siis voinut tulla kysymykseen.¹²¹ Kun suunnitelmat Permiin

¹¹⁷ J. K. Lehtinen keskuskomitealle 13.9.1918, f. 516 op. 2 d. 83, RGASPI, KA; Selostus Ferm Fermanin hovitalan tarkastuksesta Romantsovassa 14.9.1918, f. 516 op. 2 d. 84, RGASPI, KA.

¹¹⁸ Selostus Ferm Fermanin hovitalan tarkastuksesta Romantsovassa 14.9.1918, f. 516 op. 2 d. 84; Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 17.9.1918, f. 516 op. 2 d. 78, RGASPI, KA.

¹¹⁹ Selostus Ferm Fermanin hovitalan tarkastuksesta Romantsovassa 14.9.1918, f. 516 op. 2 d. 84, RGASPI, KA.

¹²⁰ Keskuskomitea J. K. Lehtiselle 21.9.1918, f. 516 op. 2 d. 84, RGASPI, KA.

¹²¹ K. Korhosen matkaselostus Permin Vereštšaginosta, 1.10.1918, f. 516 op. 2 d. 8, RGASPI, KA.

lähettämisestä eivät onnistuneet, ryhtyi Lehtinen tiedustelemaan Buin lähistöltä maatilaa pakolaisten sijoittamiseksi. Paikallinen neuvosto myönsi siirtolalle neljä kilometriä Buin kaupungista itään sijaitsevan kruununvouden tilan, joka otettiin vastaan. Maatilalle päätettiin 8.10.1918 siirtää parakeilta lesket, orvot ja invalidit sekä tarpeellinen määrä työvoimaa. Työkykyisiä päätettiin kehottaa, keskuskomitean ohjeiden mukaisesti, liittymään puna-armeijaan tai menemään töihin Buihin syyskuussa perustettuun SKP:n teollisuuskomitean alaiseen liikkeeseen.¹²²

Saatu maatila osoittautui liian ahtaaksi, joten Lehtinen pyysi ja sai paikalliselta neuvostolta lisärakennuksen. Lokakuun 1918 lopussa siirtolalla oli käytössä kaksi maatilaa, joista ensin saatua alettiin kutsua Auraksi ja myöhemmin saatua Smirnovaksi sen aieman omistajan, W. A. Smirnovin mukaan. Tarkoituksena oli rakentaa Auraan lisärakennuksia ja sijoittaa niihin myös Smirnovaan väliaikaisesti sijoitetut hoidokit. Lisärakennusten rakentamisen jälkeen tarkoituksena oli päästä kiinni maatöihin. Joulukuussa 1918 siirtolaa varten ostettiin kuusi lehmää.¹²³

Syyskuun 1918 lopulla keskuskomiteasta oli annettu Lehtiselle määräys, ettei ketään elätettäisi toimeettomina. Keskuskomiteasta korostettiin 26.11.1918 jälleen työvelvollisuuden järjestämistä siirtolassa. Varsinkin naisille tuli saada töitä heti käyntiin. Sopivia tehtäviä olivat esimerkiksi lasten vaatteiden ompelu ja tökkien valmistus. Naisten töiden järjestäminen annettiin tehtäväksi Buissa tällöin majailleelle Elviira Vihsalolle.¹²⁴ Täysin työvelvollisuuden toteuttamisessa ei onnistuttu, ja osa Buin siirtolaisista jatkoi elämistä myönnettyjen avustusten varassa. Siirtolan neuvosto päätti 15.6.1919 lopettaa leski- ja lapsiavustusten myöntämisen, sillä oli ilmennyt, että muutamat siirtolan asukkaat eivät halunneet tehdä töitä vaan olivat mieluiten joutilaina nauttien heille maksettuja avustuksia. Neuvosto päätti, että kaikkien työkykyisten oli tehtävä heille osoitettuja töitä.¹²⁵

¹²² Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 8.10.1918, f. 516 op. 2 d. 78; Keskuskomitea J. K. Lehtiselle 21.9.1918, f. 516 op. 2 d. 84, RGASPI, KA.

¹²³ J. K. Lehtinen keskuskomitealle 29.10.1918, f. 516 op. 2 d. 2; J. K. Lehtinen keskuskomitealle 19.12.1918, f. 516 op. 2 d. 83, RGASPI, KA.

¹²⁴ Keskuskomitea J. K. Lehtiselle 21.9.1918, f. 516 op. 2 d. 84; Keskuskomitea J. K. Lehtiselle 26.11.1918, f. 516 op. 2 d. 2, RGASPI, KA.

¹²⁵ Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 15.6.1919, f. 516 op. 2 d. 78, RGASPI, KA.

Elintarviketilanne jatkui Buissa vaikeana ja sai aika ajoin siirtolan neuvoston jälleen har-
 kitsemaan hoidokkien siirtämistä jollekin toiselle paikkakunnalle. Helmikuussa 1919 siir-
 tolan neuvosto näki uhkana suoranaisten nälänhädän. Elintarvikkeiden puute oli tullut
 huomattavan kireäksi. Paikallinen neuvosto pystyi tyydyttämään vain sotilaiden ja sai-
 raalan lihan tarpeen. Lehtinen oli osallistunut Buin kihlakunnan neuvostojen edustajien
 kokoukseen, jossa oli kerrottu elintarvikkeiden saannin olevan vaikeaa. Useasta kylästä
 oli ilmoitettu leivän ja siemenviljan olevan loppu. Elintarvikkeiden saantimahdollisuuk-
 sien nähtiin tulevaisuudessa vain huononevan, sillä Buihin ja sen ympäristöön sijoitettiin
 tuhansien miesten verran sotaväkeä. Noin 150-henkisen siirtolaisjoukon ruokkimiseksi
 tuli usein turvautua laittomiin keinoihin eli ”kulakeilta” ostamiseen. Parhaimpana ja kes-
 kuskomitean kukkaroa helpottavana vaihtoehtona siirtolan neuvosto päätti pyytää kes-
 kuskomiteaa tiedustelemaan etelästä, jossa vielä oli viljaa ja muita elintarvikkeita, paik-
 kaa naisten ja lasten sijoittamiseksi. Esiin nostettiin idea kaikkien keskuskomitean hoitoa
 nauttivien henkilöiden sijoittamiseksi yhteen isoon aatelistilaan. Lehtinen ei tehnyt eh-
 dotusta Buista lähtemisestä kevyin mielin. Siirtolalle oli juuri valmistumassa uusi iso kak-
 sikerroksinen asuinrakennus, karjatalous oli saatu alkuun ja maatöitä oli päästy hieman
 aloittamaan. Uhrattuja kustannuksia arveltiin kuitenkin saatavan ehkä takaisin tarjoa-
 malla maatilaa venäläisten tai suomalaisen teollisuuslaitoksen käyttöön.¹²⁶

Huhtikuussa 1919 Lehtinen toisti keskuskomitealle toiveen päästä muuttamaan Buista
 pois. Lehtistä kauhistuttivat ruokatavaroista maksetut korkeat hinnat, minkä vuoksi
 muuttamaan oli päästävä joko huhtikuun lopussa tai viimeistään toukokuun alussa.¹²⁷
 Uuteen siirtolapaikkaan Buista ei päästy muuttamaan. Keskuskomitean toimesta kyllä
 etsittiin keväällä ja kesällä 1919 uusia siirtolapaikkoja, mutta kaikki hoidokit yhteen kes-
 kittävän paikan löytämisessä ei onnistuttu. Kun kesäkuussa 1919 osa Pietarissa olevista
 hoidokeista siirrettiin Kiovan läheltä ja Tverin läänistä löytyneisiin huoltoloihin, ei tilan-
 puutteen vuoksi niihin saatu lähettää väkeä Buista.¹²⁸

Huoltolaan perustettiin marraskuussa 1918 koulu. Siirtolan neuvosto oli saanut siirtolan
 asukkailta jo elokuun lopulla moitteita lasten kasvatuksen ja opetustyön laiminlyönnistä.

¹²⁶ J. K. Lehtinen keskuskomitealle 14.2.1919, f. 516 op. 2 d. 323, RGASPI, KA; Buin siirtolan neuvoston
 pöytäkirja 11.2.1919, f. 516 op. 2 d. 78, RGASPI, KA.

¹²⁷ J. K. Lehtinen keskuskomitealle 3.4.1919, f. 516 op. 2 d. 323, RGASPI, KA.

¹²⁸ Keskuskomitea J. K. Lehtiselle 11.6.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

Opetuksella nähtiin voitavan luoda tulevan vallankumouksen lopullisia voittajia ja uuden vapaan yhteiskunnan perustajia, ja siksi lasten opetustyöhön tuli kiinnittää huomiota.¹²⁹ Vaikka syksyllä pohdittiin siirtolan väen siirtämistä toiselle paikkakunnalle, pidettiin keskuskomiteassa opetuksen järjestämistä välittömästi tärkeänä mahdollisesta evakuoimisesta huolimatta. Keskuskomiteasta luvattiin siirtolan koulua varten varoja ja oppikirjoja. Apua koulutyön järjestämisessä tarjosi myös paikallisen venäläisen neuvoston sivistysjaosto.¹³⁰

Keskuskomiteaa pyydettiin lähettämään kouluun edes yksi oikea ammattiopettaja ohjaamaan opetustoimintaa, joka muuten järjestettäisiin amatöörivoimin. Opettajaksi pyydettiin Juho Lainetta. Toiseksi opettajaksi oli ajateltu ottaa Buissa tavaravaunuasioita hoitanut Eero A. Vuori, vaikka Lehtinen luonnehti, ettei Vuori ”mikään pedagogi liene”.¹³¹ Lainetta ei keskuskomiteasta suostuttu lähettämään opettajaksi, sillä hänet oli valittu Pietarissa suomalaisen koulujaoston tehtäviin. Koulujaoston tehtävänä oli järjestää suomenkielistä koulutusta Pietarissa ja Pietarin läänissä kansallistamalla kouluja ja suunnittelemalla niiden opetus. Koulujen järjestäminen kuului kansallisuuskomissariaatin Suomen osastolle, mutta SKP:n keskuskomitea tulkitsi johtavansa toimintaa. Koulujaoston tehtäväksi annettiin auttaa myös Buin siirtolan koulun järjestämisessä, vaikkei se Pietarin läänissä sijainnutkaan.¹³²

Buin siirtolan koululle onnistuttiin hankkimaan lokakuussa 1918 paikallisen neuvoston kautta huoneisto. Vaikka huoneistosta oli jo saatu luovutuspaperi, annettiin se sittenkin paikallisten sotilasviranomaisten käyttöön. Koulu tyydyttiin marraskuussa järjestämään siirtolan omissa tiloissa, ja Aurasta tyhjennettiin yksi huone luokkahuoneeksi. Huhtikuun 1919 lopulla koulussa oli 27 oppilasta, jotka olivat jaettu kahteen osastoon.¹³³

¹²⁹ Anomus Buin suomalaiselle työväenneuvostolle 12.8.1918, f. 516, op. 2, d. 82, RGASPI, KA.

¹³⁰ Keskuskomitea J. K. Lehtiselle 22.9.1918, f. 516 op. 2 d. 83; Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 13.9.1918; Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 20.9.1918; Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 11.11.1918; Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 28.12.1918, f. 516 op. 2, d. 78, RGASPI, KA.

¹³¹ J. K. Lehtinen keskuskomitealle 20.9.1918, f. 516 op. 2 d. 83, RGASPI, KA.

¹³² Saarela, 65; Keskuskomitea J. K. Lehtiselle 22.9.1918, f. 516 op. 2 d. 83; Suomalaisen koulujaoston toimintakertomus 23.9.1918–31.3.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA. On epäselvää, kuka Buin siirtolan koulun opettajaksi lopulta valittiin.

¹³³ J. K. Lehtinen keskuskomitealle 29.10.1918, f. 516 op. 2 d. 2; Buin siirtolan neuvoston pöytäkirja 26.11.1918, f. 516 op. 2 d. 78; Luettelo Buin huoltolan asukkaista 28.4.1919, f. 516 op. 2 d. 323, RGASPI, KA.

Keväällä koulutyön päätyttyä suunnitelmat lapsille oman huoltolan, lastenkodin, perustamisesta virisivät. Lastenkotiin haluttiin Buin huoltolan lasten lisäksi myös huoltolasta erillisen, Buissa toimivan suomalaisen teollisuuslaitoksen työntekijöiden lapset. Aiemmin huoltolan ja tehtaan lapsille ei ollut onnistuttu välimatkan vuoksi perustaa yhteistä koulua. Toukokuun lopulla 1919 siirtolan neuvosto päätti perustaa lastenkodin Auran vanhaan päärakennukseen. Alle 16-vuotiaita lapsia oli kesäkuussa 109, eivätkä kaikki mahtuneet lastenkodiksi aiottuun rakennukseen. Siitä huolimatta siirtolan neuvosto päätti järjestää lastenkodin kuntoon kesäkuun aikana. Lastenkodille laadittiin ohjesäännöt, joissa kerrottiin kodin tarkoituksena olevan tarjota henkistä kehitystä ja ruumiillista hoitoa kaikille siirtolan 3–15-vuotiaille lapsille. Kotiin voitiin toistaiseksi ottaa 96 lasta. Yli kymmenenvuotiaat olivat velvollisia tekemään töitä 2–3 tuntia päivässä. Kaikille lapsille järjestettiin leikkiä, voimistelua ja retkeilyä. Päättäntövalta kodin asioissa kuului siirtolan neuvostolle ja komissaarille. Lastenkodin johtajaksi valittiin kansanedustaja ja siirtolan komissaari J. K. Lehtisen vaimo Sandra Lehtinen.¹³⁴

3.3 Maakommuuni Tuki

Kesällä 1918 Siperiaan suunnanneelle mutta Permiin sotatoimien vuoksi palanneelle pakolaisjoukolla oli tarjottu maanviljelykseen Tjumenin tilaa. Tila sijaitsi Permin kaupungista 113 virstaa länteen. Osa tilan maista oli jo otettu venäläisten, virolaisten ja latvia-laisten viljeltäväksi, mutta maata oli vapaana vielä tuhansia desjatiinoja. Heinäkuun alussa toiminnalle rahoitusta järjestämään lähetettiin kansanedustajat Jaakko Mäki ja Artturi Sivenius.¹³⁵

Mäki ja Sivenius anoivat 5.7.1918 maanviljelyskomissariaattista 1 700 000 ruplan lainaa suomalaisten pakolaisten siirtolan perustamiseksi Permin lääniin Tjumenin tilalle. Perustamiskustannuksia tuli esimerkiksi lehmien, hevosten ja koneiden ostosta, rakennuksien rakentamisesta ja elintarvikkeiden hankinnasta. Hakemuksessa luvattiin huolehtia maasta ja asettaa se kommunistiseen järjestelmään.¹³⁶ Maanviljelyskomissariaatti

¹³⁴ Buin suomalaisen kommunistisen neuvoston pöytäkirja 23.5.1919; Buin suomalaisen huoltolan neuvoston pöytäkirja 15.6.1919; Buin suomalaisen huoltolan neuvoston pöytäkirja 18.6.1919, f. 516, op. 2, d. 78; Salaman toimintakertomus joulukuussa 1918, f. 516, op. 2, d. 86, RGASPI.

¹³⁵ Pakolaisjuna keskuskomitealle 10.7.1918, f. 516 op. 1 d. 247; Suomalaisen pakolaisjunan väestön kokouksen pöytäkirja 2.7.1918, f. 516 op. 2 d. 71, RGASPI, KA.

¹³⁶ A. Sivenius ja J. Mäki maanviljelyskomissariaatille 5.7.1918, f. 516 op. 1 d. 263, RGASPI, KA.

myönsi lainan keskuskomitean luvattua sille takauksen. Lainan takauksen ehtona keskuskomitea edellytti, että se sai nimittää edustajan perustettavan tilan hallintoon ja tilan kokouksiin. Keskuskomitean edustajaksi valittiin kansanedustaja ja kansanvaltuuskunnan maatalousasian osaston valvoja Kalle Lepola.¹³⁷

Elo-syyskuussa 1918 paikallisten neuvostojen ja Permin maaosaston kanssa tarkastettiin maa-alue uudelleen, laadittiin siitä luovutuskirja ja neuvoteltiin tavaroiden hankinnasta ja muista alkuvalmisteluista. Tarkastuksessa ja neuvotteluissa olivat mukana maakommuunin väen lisäksi maanviljelyskomissariaatin edustaja, venäläiset maanmittaajat ja agronomi sekä Permin maaosaston kommuunijaoston puheenjohtaja.¹³⁸ Aluksi siirtola suunniteltiin perustettavaksi osuustoimintapohjalle. Useiden kokousten jälkeen junan väki päätti perustaa siirtolan kuitenkin kommuunipohjalle ja antaa sille nimeksi maakommuuni Tuki.¹³⁹ Mäen mukaan ”venäläisten toimitsijatovereiden” kanssa oli erimielisyyttä valitusta nimestä ja eräistä sääntöjen yksityiskohdista. Venäläiset olisivat halunneet sisällyttää nimeen sanan ”mallikommuuni”, mitä neuvottelujen suomalainen osapuoli piti tarpeettomana. Maakommuunista luvattiin kuitenkin luoda ”mallikommuuni” mahdollisuuksien mukaan.¹⁴⁰

Maakommuuni Tuen ohjesääntöjen mukaan Tuen päämäärä oli kaikkien kommuunin jäsenten elämäntarpeiden tasapuolinen tyydyttäminen ja sen jäsenten työvoimien käyttäminen sosialistisen järjestelmän perusaatteiden mukaan. Koko kommuunin omaisuus oli sen jäsenille yhteistä. Jokaisen kommuunin jäsenen tuli tehdä työtä voimiansa mukaan ja saada tarvikkeita tarpeidensa mukaan. Kukaan ei saanut tehdystä työstä rahapalkkiota, eikä rahanvaihtoa saanut käyttää kommuunin jäsenten keskuudessa. Kaikki käyttämättä jäänyt tuotanto tuli luovuttaa neuvostovallan paikallisille järjestöille. Kommuuni ei saanut käyttää palkattua työvoimaa. Kommuunin asioita määrättiin hoitamaan

¹³⁷ SSUJ:n pöytäkirja 30.7.1918; SSUJ:n sitoumus 30.7.1918; SSUJ:n pöytäkirjan ote 31.7.1918, f. 516 op. 1 d. 263, RGASPI, KA.

¹³⁸ Selostus maakommuuni Tuen toiminnasta 23.4.1919, f. 516 op. 2 d. 325, RGASPI, KA.

¹³⁹ Ibid. Neuvosto-Venäjällä ja Neuvostoliiton alkuaikoina oli kolmentyyppisiä kollektiivisia maatiloja, joita erotti yhteisomistuksen määrä. Maanmuokausosuuskunnassa yhteisomistuksessa oli ainoastaan työvälineet. Arttelissa yhteistä oli työvälineet ja tuotanto. Maakommuunissa kaikki omaisuus ja tuotokset oli yhteistä ja jaettiin tasaisesti, Ladejinsky, W: *Collectivization of Agriculture in the Soviet Union I. Political Science Quarterly* 49 (1934):1, 8; Vihavainen, Timo: *Vallankumouksesta toiseen maailmansotaan*. Teoksessa Kirkinen, Heikki (toim.): *Venäjän Historia*. 4. painos. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2006, 394.

¹⁴⁰ Vapaus 1.4.1919.

yleinen kokous ja neuvosto.¹⁴¹ Lepolan mukaan maakommuunin toimintaa aloittaessa päämääräksi asetettiin täydellisenä tuotantokommuunina säilyminen. Maakommuuni Tuen ei haluttu saavan minkäänlaista huoltolan tai lepokodin leimaa. Maakommuunin haluttiin noudattavan kaikkia venäläisten maatalouskommuunien sääntöjä. Lepolan mukaan tavoitteissa onnistuttiin: kommuuni nojasi toiminnassaan alusta asti kommunistiseen sisäiseen järjestykseen ja pyrki toimimaan itsekannattavana. Lepolan mukaan tätä todisti varojen verrattain vähäinen kuluminen.¹⁴²

Maakommuunin alkuvalmisteluja hoitamaan valittiin väliaikainen neuvosto, jonka puheenjohtajaksi nimettiin J. Mäki, joka toimi myös maakommuunin työnjohtajana ja taloudenhoitajana. Rahastonhoitajana ja tavaranhankkijana puolestaan toimi kansanedustaja J. W. Sainio ja maakommuunin ruokataloudesta vastasi Fiina Merikari. Maakommuunissa asui yhteensä 69 henkilöä, joista kommuunin jäseniä oli 44 ja loput heidän lapsiaan. Kommuunista suunniteltiin paljon suurempaa; kesällä 1918 oli arvioitu paikalle voitavan sijoittaa ainakin 300 henkeä. Kaikki kommuunissa olleet alle 14-vuotiaat lapset kävivät syyslukukauden paikallisessa venäläisessä koulussa, ja oppivat venäjää hyvin. Koulun opettaja kävi maakommuunilla opettamassa aikuisille venäjää, mutta aikuisten opetuksella ei kerrottu suurempia tuloksia saavutetun.¹⁴³

Maakommuuni Tuella oli kaksi rakennusta, joita kutsuttiin Jussilaksi ja Ojalaksi. Jussila ostettiin eräältä virolaiselta talonpojalta keskeneräisine rakennuksineen ja sinne rakennettiin asuinrakennuksen lisäksi talli. Myös Ojala ostettiin paikalliselta talonpojalta ja sen rakennukset kunnostettiin käyttöön sopiviksi. Ojalassa oli ainakin asuinrakennus ja sauna. Aluksi maakommuunin jäseniä majoittui tilanpuutteen vuoksi myös entiseen koulurakennukseen. Rakennusten kunnostamisen lisäksi valmistettiin pöytiä, tuoleja ja muita tarpeellisia esineitä. Maanviljelystoiminta pääsi alkamaan syyskuun 1918 lopulla. Kommuunilla oli neljä hevosta, neljä lehmää, kaksi sikaa ja kaksi lammasta.¹⁴⁴

¹⁴¹ Maakommuuni Tuen ohjesääntö, ei päivämäärää, f. 516 op. 2 d. 325, RGASPI, KA.

¹⁴² K. Lepola keskuskomitealle 25.8.1919, f. 516 op. 2 d. 325, RGASPI, KA.

¹⁴³ Selostus maakommuuni Tuen toiminnasta 23.4.1919, f. 516 op. 2 d. 325; Pakolaisjuna keskuskomitealle, 10.7.1918, f. 516 op. 1 d. 247, RGASPI, KA.

¹⁴⁴ J. W. Sainio keskuskomitealle 22.8.1919; Selostus maakommuuni Tuen toiminnasta 23.4.1919 f. 516 op. 2 d. 325, RGASPI, KA.

Kunnostetut asuinrakennukset eivät olleet sopivia pitempiaikaiseen tarkoitukseen, joten maakommuunissa ryhdyttiin uusien rakennusten suunnitteluun ja alustaviin rakennustöihin. Rakennusaineiksi oli jo ostettu läheisen kylän rakenteilla oleva kirkko. Vuoden 1919 keväälle oli suunnitelmissa myös hankkia lisää eläimiä, ja neuvostojen välityksellä oli tilattu kuusi hevosta, 25 lehmää, rotusikoja ja lampaita. Lisäksi maakommuunille oli luvattu tarpeellinen määrä siemenviljaa, työkaluja, taloustarvikkeita ja koneita. Suunnitelmista piti luopua, kun sotatoimet uhkasivat aluetta, ja kommuuni lähti 13.1.1919 pakomatkalle.¹⁴⁵

Vaikka Permistä jouduttiin poistumaan, toivottiin päästävän pian takaisin jatkamaan maakommuunin toimintaa. Maakommuunin jäsenet oleskelivat monta kuukautta junassa eri asemilla odottaen palaamismahdollisuutta. Vjatkassa viivytettiin kuukauden ajan, koska paikalliset neuvostot vakuuttivat Permin vallattavan pian takaisin. Maakommuunin kaksi jäsentä, J. W. Sainio ja M. Raatikainen, eivät tammikuussa lähteneet muiden mukana vaan jäivät vahtimaan maakommuuniin jätettyä omaisuutta. Lähdön koittaessa uskottiin, että tavarat varastettaisiin, ja virolaiset olisivat ensimmäisinä viemässä niitä. Lopulta myös Sainio ja Raatikainen joutuivat poistumaan maakommuunista. Osa maakommuunin tavaroista otettiin paetessa mukaan ja siirrettiin pääasiassa Buin siirtolalle. Myös Pietariin keskuskomitean alaisille laitoksille vietiin tavaroita. Suurin osa maakommuunin väestä jäi Buihin töihin suomalaiselle teollisuuslaitokselle.¹⁴⁶

Maakommuuni Tuelle myönnettyistä varoista jäi 1,6 miljoonaa ruplaa nostamatta ja käyttämättä. Mahdollisuutta palata jälleen bolševikkien hallussa olleeseen Permiin selvitettiin heinä-elokuussa 1919. Paikan päällä selvisi, että paikalliset talonpojat olivat varastaneet Jussilasta ja Ojalasta kaiken irti lähtevän: esimerkiksi kaunokirjallisuutta, ovet karmeineen, laudat tallin seinistä ja kivet saunan kiukaasta. Viljaa oli vaikea saada ja eläimiä ei ollut ostettavaksi 100 virstaa lähempänä, joten toiminnan kustannusten arvioitiin nousevan moninkertaisiksi edelliseen vuoteen verrattuna. Ongelmiksi nousivat myös

¹⁴⁵ Selostus maakommuuni Tuen toiminnasta 23.4.1919, f. 516 op. 2 d. 325, RGASPI, KA.

¹⁴⁶ M. Raatikainen ja J. W. Sainio J. Mäelle ja K. Lepolalle 26.2.1919, f. 516 op. 2 d. 379; Selostus maakommuuni Tuen toiminnasta 23.4.1919, f. 516 op. 2 d. 325; M. Turkia teollisuuskomitealle 10.5.1919, f. 516 op. 2 d. 330, RGASPI, KA.

maakommuunin johtohenkilöiden siirtyminen toisiin tehtäviin, vaikeus saada maakommuuniin työkykyistä väkeä sekä alueen eristyneisyys muista suomalaisista.¹⁴⁷ Toisaalta Kalle Lepola uskoi, että maakommuunin toiminnan jatkamisesta olisi paljon hyötyä Venäjän kansantaloudelle, sillä suomalaisten onnistunut ja tuottava maakommuuni toimisi esimerkkinä ympärillä oleville talonpojille ja venäläinen maatalous saisi ”voimakkaan sy- säyksen eteenpäin”.¹⁴⁸ Permin lääniin palaamisesta päätettiin kuitenkin luopua.

3.4 Huoltotoiminta Ukrainassa

Keskuskomiteassa oli tammikuusta 1919 lähtien valmisteltu hoidokkien siirtämistä pois Pietarista, mutta sopivaa paikkaa ei onnistuttu löytämään. Toukokuussa paikkaa lähdettiin tiedustelemaan Ukrainasta. Keskuskomitean tietojen mukaan Ukrainassa ei ollut samanlaista elintarvikepulaa kuin Pietarissa, joten sitä pidettiin sopivana seutuna suomalaisten sotilasinvalidien ja pakolaisperheiden sijoittamiseen. Kansanvaltuuskunnalle tulkkina toiminut toimittaja Edvard Torniainen ja punakaartin ylipäällikkö Eero Haapalainen matkustivat 7.5.1919 keskuskomitean määräyksestä Moskovaan hankkimaan tietoja sopivista seuduista 500 hoidokin sijoittamiseen. Moskovassa retkikunta pääsi kuulemaan huolto- ja maanviljelysasiain kansankomissaareja sekä Leninin sihteeriä, jotka arvelivat vaikeaksi löytää paikkaa koko 500 hengen joukolle. Hoidokkien sijoittamista ei pidetty helppona ja keskuskomitean tietojen vastaisesti elintarvikkeiden kerrottiin olevan Ukrainassa kalliita. Torniaista ja Haapalaista kehoitettiin tiedustelemaan asiasta tarkemmin Kiovasta, joka oli ollut bolševikkien hallussa helmikuusta 1919 lähtien.¹⁴⁹

Kiovassa Torniainen ja Haapalainen menivät Neuvosto-Ukrainan maanviljelysasiain kansankomissaari Vladimir Meštšerjakovin puheille. Kuten Moskovassa oli kerrottu, Meštšerjakov arveli koko joukon sijoittamisen yhteen paikkaan tuottavan vaikeuksia, sillä Ukrainassa oli vasta muutamia suuria neuvostomaatiloja. Kiovassa oli juuri alkanut eri läänien maaosastojen edustajien neuvottelukokous, jonne Torniainen ja Haapalainen

¹⁴⁷ J. W. Sainio keskuskomitealle 22.8.1919; K. Lepola keskuskomitealle 25.8.1919, f. 516 op. 2 d. 325, RGASPI, KA.

¹⁴⁸ K. Lepola keskuskomitealle 25.8.1919, f. 516 op. 2 d. 325, RGASPI, KA.

¹⁴⁹ Kertomus matkasta Ukrainaan asuinpaikkojen hankkimiseksi hoidokeille 24.5.1919, f. 516 op. 2 d. 152, RGASPI, KA; Subtelny, Orest: *Ukraine: A History*. 3rd ed. University of Toronto Press, Toronto 2000, 365.

kutsuttiin tiedustelemaan paikkoja invalidien ja pakolaisperheiden sijoittamiseen. Neuvottelukokoukseen saapunut huoltoasiain kansankomissaari ehdotti suomalaisten siirtämistä huoltokomissariaatin alaisiin kansallistettuihin luostareihin. Komissaari pohti myös suomalaisten sijoittamista Kiovan lähellä sijaitsevaan isoon sanatorioon, mutta luopui ajatuksesta pelättyään suomalaisten joutuvan sanatoriossa liian läheisiin koskeuksiin paikallisten talonpoikien kanssa, joiden uskottiin suhtautuvan muukalaisiin epäsuopeasti. Retkikunnalle ehdotettiin Kiovan lähellä sijaitsevaa Feofanian luostaria, joka käytiin tarkastamassa 22.5.1919. Torniainen ja Haapalainen pitivät luostaria hyvänä invalidien ja pakolaisperheiden sijoittamiseen, ja paikka päätettiin ottaa vastaan. Luostaria pidettiin sopivana paikkana noin 300 invalidille sekä pakolaisperheille.¹⁵⁰

Torniainen muutti 3.6.1919 Feofanian luostariin ja Haapalainen lähti Pietariin johtaakseen invalidit Ukrainaan. Kesäkuun puolivälissä Pietarista lähti Haapalaisen johdolla ensimmäinen invalidijuna Kiovaan kohti. Vaikka Feofanian luostari oli luvattu suomalaisten käyttöön, ilmoitettiin 16.6. huoltokomissariaatista yllättäen, että suomalaisten käyttöön luovutetaan sittenkin Mežyhirjan luostari. Mežyhirjan luostari sijaitsi Dnepr-joen varrella noin 20 virstan päässä Kiovasta. Perusteiksi majapaikan vaihdokselle kerrottiin, että Feofanian luostari sopisi paremmin sairaalakäyttöä. Mežyhirjan luostarissa käyttöön tarjottiin iso entinen sanatorion rakennus, jossa oli 79 huonetta ja luostarin hotellin rakennus, jossa oli 14 huonetta. Kumpikin rakennus oli tarkoitettu ainoastaan kesäasumista varten, joten pidempiaikaisempi asuminen luostarissa ei ollut mahdollista. Torniainen päätti ottaa Mežyhirjan luostarin vastaan. Huoltolan komissaariksi lähetettiin Vasili-Ostrovon huoltolan komissaari Henrik Paulin, ja Torniainen jäi kesäksi lepäämään huoltoaan.¹⁵¹

Haapalaisen johtama invalidijuna saapui Kiovaan kahdeksan vuorokauden matkan jälkeen. Matkalla oli kuollut yksi 9-vuotias poika. Kiovasta väki ja tavarat siirrettiin laivalla luostariin. Keskuskomitean kustantamana huoltolaan lähetettiin sotilasinvalidien lisäksi puna-armeijalaisten perheitä sekä omakustanteisesti keskuskomitean toimessa olevia

¹⁵⁰ Kertomus matkasta Ukrainaan asuinpaikkojen hankkimiseksi hoidokeille 24.5.1919, f. 516 op. 2 d. 152, RGASPI, KA.

¹⁵¹ E. Torniainen selostus nro. 2 asuinpaikan hankkimiseksi sotainvalideille 1.7.1919; Keskuskomitea H. Paulinille 17.6.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

perheenjäseniä. Toimessa olevien perheenjäseniä lähetettiin ainakin 17 henkeä. Keskuskomitean toimessa olevien perheet saivat käyttöönsä luostarin hotellin ja invalidit luostarin sanatorion.¹⁵²

Huoltolan asukasmäärä on epäselvä. Vasili-Ostrovan huoltolasta lähetettiin kesäkuussa Ukrainaan 132 henkeä, joista aikuisia oli 69 ja lapsia 63. Sotilasjärjestön lähettämien henkilöiden määrä ei ole selvillä. Suomalaisia sotilaita lähetettiin voimistumaan ainakin sotilasjärjestön sairaalasta. Mežyhirjaan saapui toinen erä invalideja 21.7.1919.¹⁵³ Harjulan mukaan Kiovaan lähetettiin 500 suomalaista invalidia.¹⁵⁴ Huoltolaan valikoitui lähetettäväksi myös eräs Tiitus Nikkanen, joka ei omien sanojensa mukaan tiennyt, miksi hänet edes oli lähetetty Kiovaan. Nikkanen oli aivan terve, eikä kuulunut puna-armeijaan. Nikkanen lähetettiin huoltolasta takaisin Pietariin jatkuvan juopottelun ja humalassa häiriköimisen takia.¹⁵⁵

Paulin suhtautui heinäkuun alussa koko huoltolahankkeeseen pessimistisesti. Paulin kehui luostaria ja sen sijaintia kauniiksi, toisin kuin invalidien ja perheiden käytöstä. Perheet valittivat kaikesta ja invalidit juopottelivat ja rettelöivät. Huonosti käyttäytyneiden suomalaisten kaitsemiseksi jouduttiin jopa turvautumaan paikkakunnan sotilasviranomaisen apuun. Paulin kirjoitti keskuskomitealle, että ”aivan turhaa uhrausta siis teette näitä joukkoja kohtaan, ne eivät ole sitä ansainneet”.¹⁵⁶ Myös Torniainen raportoi, että Pietarista oli lähetetty huonoa ainesta, joka heti saavuttuaan ryhtyi juopottelemaan ja varastelemaan. Huonosti käyttäytyvät pakolaiset saattoivat Torniaisen mukaan vaarantaa koko huoltolan toiminnan.¹⁵⁷

Paikallisissa virastoissa suomalaisia kohdeltiin Paulinin kokemuksen mukaan hyvin, vaikka niiden kuvattiin olleen epäjärjestyksessä vallanpitäjien hiljattaisen vaihtumisen

¹⁵² E. Haapalainen keskuskomitealle 12.7.1919; H. Paulin keskuskomitealle 2.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153; Luettelo Ukrainaan omalla kustannuksella matkustavista, f. 516 op. 2 d. 380, RGASPI, KA. Omakustanteisesti huoltolaan lähetettiin esimerkiksi Kustaa Rovion ja Evert Elorannan perheet.

¹⁵³ Vasili-Ostrovan huoltolan toimintakertomus 1.3.–1.8.1919, f. 516 op. 2 d. 304; Luettelo kasarmissa olevista ja Ukrainaan lähetettävistä sotilasinvalidista, f. 516 op. 2 d. 379; Luettelo suomalaisen sairaalan Ukrainaan lähetetyistä sairaista 14.6.1919, f. 516 op. 2 d. 380; H. Paulin keskuskomitealle 22.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁵⁴ Harjula, 94.

¹⁵⁵ Selostus Pietariin lähetetyistä henkilöistä, f. 516, op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁵⁶ H. Paulin keskuskomitealle 2.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁵⁷ E. Torniainen keskuskomitealle 2.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

vuoksi. Monin paikoin bolševikkivalta tuntui vielä epävarmalta. Viranomaiset olivat ohjeistaneet, että paikallisten talonpoikien kanssa toimiessa ei saanut mainita bolševismista ja ”vielä vähemmin kommunismista” mitään.¹⁵⁸ Bolševikkivallan epävarman tilan vuoksi Torniainen oli pyytänyt heti ensimmäisten pakolaisten saavuttua keskuskomiteaa olemaan lähettämättä lisää väkeä.¹⁵⁹

Talveksi luostariin ei voitu jäädä, sillä siellä ei ollut tulisijoja. Epävarmaa oli, saatiinko luostaria pitää edes kesää käytössä. Paikkaa käytiin päivittäin katsomassa milloin mihinkin tarkoitukseen. Muukalaisia kohtaan vihamieliseksi varoitettut talonpojat suhtautuivat suomalaisiin aivan päinvastaisella tavalla, joten Paulin epäili varoituksella yritetyn saada suomalaiset lähtemään paikalta, jotta se saataisiin joidenkin virkailijoiden käyttöön kesäksi.¹⁶⁰

Suurin ongelma invalidihuoltolan toiminnassa oli elintarvikkeiden hankinta. Maidon ja jauhojen saanti oli vaikeaa, ja heinäkuun kuluessa kaikki haaveilut karjan saamisesta raukesivat. Virastojen sekavuus vaikeutti osto- ja kuljetuslupien saamista.¹⁶¹ Paulin oli pettynyt ennen Ukrainaan lähtöä kerättyihin tietoihin, sillä elintarviketilanne ei ollut toiveiden mukainen. Korttijärjestelmää ei ollut ja ruoka oli ostettava vapaasta kaupasta. Näin ollen ruoan ostoon kului paljon varoja. Paulin kuvaili Ukrainan olevan ”gulaschien ja pursujen luvattu maa” viitaten keinottelijoihin ja porvareihin.¹⁶² Lopulta saaduista osto- ja kuljetusluvista huolimatta sotilaat takavarikoivat saatuja elintarvikkeita. Paulin ei uskonut huoltolan voivan jatkaa toimintaa Kiovassa ja arvioi Venäjän puolella elintarvikkeiden hankinnan tulevan halvemmaksi ja neuvostovallan olevan varmempi kuin Ukrainassa.¹⁶³

Keskuskomitea määräsi 26.7.1919 huoltolassa työkykyiseksi toipuneet lähetettäväksi Pietariin, josta heidät lähetettäisiin takaisin rykmentteihinsä. Rikoksien tekijät ja mete-
löitsijät tuli karkottaa huoltolasta. Huoltolasta lähetettiin 1.8.1919 ensimmäistä kertaa

¹⁵⁸ H. Paulin keskuskomitealle 2.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁵⁹ E. Torniainen selostus nro. 2 asuinpaikan hankkimiseksi sotainvalideille 1.7.1919, f.516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁶⁰ H. Paulin keskuskomitealle 22.7.1919; H. Paulin keskuskomitealle 10.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁶¹ H. Paulin keskuskomitealle 2.7.1919; H. Paulin K. M. Evälle (yksityisesti) 18.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁶² H. Paulin keskuskomitealle 2.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁶³ H. Paulin keskuskomitealle 22.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

toipuneita sotilaita takaisin Pietariin. Lähtijöiden joukossa oli myös muutama omasta tahdosta lähtevä invalidi. Lähetetyistä kaksi karkasi matkalla.¹⁶⁴

Käytetystä aineistosta ei käy ilmi, haettiinko Ukrainasta alun perin huoltolapaikkaa vain kesäksi vaiko pitemmäksi aikaa. Epäselvää aiotun toiminnan kesto oli ainakin Paulinille. Paulin pyysi 22.7.1919 toistamiseen keskuskomiteaa ohjeistamaan, tuliko Ukrainasta etsiä talvikäyttöön soveltuvaa majoituspaikkaa, vai vietiinkö joukot syksyllä takaisin Pietariin.¹⁶⁵ Elokuussa sotilaallisen tilanteen muututtua Kiovan lähellä yhä epävarmemmaksi keskuskomiteasta ohjeistettiin Paulinia tiedustelemaan varmuuden vuoksi toista majoituspaikkaa. Hoidokit piti siirtää uuteen paikkaan ainoastaan pakon edessä, sillä keskuskomitea oli järjestämässä koko huoltotoimintaa uudelle pohjalle.¹⁶⁶ Uudelle pohjalle järjestämisellä tarkoitettiin toiminnan lakkauttamista, eikä huoltolan siirtämisessä toiseen paikkaan nähty järkeä koko toiminta pian lopetettaessa.

Invalidihuoltolan tarina sai nopean päätöksen ainoastaan muutaman kuukauden toiminnan jälkeen, kun elokuun lopulla Anton Denikinin johtamat valkoiset joukot valtasivat Kiovan ja suomalaiset joutuivat siirtymään Pietariin.¹⁶⁷ Toiminnan kiireellistä ja kaootista lopetusta kuvaa se, ettei siitä ole säilynyt aineistoa. Elo-syyskuun vaihteessa 1919 järjestetyssä SKP:n toisessa puoluekokouksessa kerrottiin Kiovasta tulleet otetun tilapäisesti vastaan Vasili-Ostrovan huoltolassa.¹⁶⁸ Harjula kirjoittaa Pietariin siirtymisestä eri tavalla. Harjulan mukaan invalideille perustettiin Pietarissa Vasilinsaaren 15. linjan taaloon 74 vielä syksyllä 1920 toiminnassa ollut huoltotoimiston invalidikoti, jota johti Siiri Markkanen.¹⁶⁹ Lyyli Latukan 22.4.1921 Vapaus-lehdessä julkaistun kirjoituksen mukaan kuitenkin samaan osoitteeseen perustettiin invalidikoti vasta vuoden 1921 alussa.¹⁷⁰

¹⁶⁴ Keskuskomitea H. Paulinille 26.7.1919; H. Paulin keskuskomitealle 1.8.1919; E. Haapalainen keskuskomitealle 8.8.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁶⁵ H. Paulin keskuskomitealle 22.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁶⁶ Keskuskomitea H. Paulinille 16.8.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁶⁷ Harjula, 94.

¹⁶⁸ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Närhi), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

¹⁶⁹ Harjula, 94.

¹⁷⁰ Vapaus 22.4.1921.

3.5 Huoltotoiminta Tverissä

Huoltokomitea alkoi viimeistään huhtikuussa 1919 valmistella Pietarin lastenkodin asukkien lähettämistä kesäksi maalle. Pietarissa lasten kunto heikkeni ja kuolleisuus oli korkea. Vasili-Ostrovän huoltolassa ja lastenkodissa kuoli marraskuusta 1918 elokuuhun 1919 yhteensä 129 lasta. Samaan aikaan aikuisia hoidokkeja kuoli 25. Luvut eivät sisältäneet niitä suomalaisia pakolaisia, jotka kuolivat Pietarin huoltoloiden ulkopuolella. Suurimmaksi syyksi kuolemiin kerrottiin kulkutaudit, joista suurimpina riesoina olivat pilkkukuumet ja rokko. Talvella Permistä huoltolaan saapuneet olivat tuoneet tullessaan suuren pilkkukuumesarjan, joka vaati useita kuolonuhreja. Tautien leviämisestä syytettiin lisäksi asukkaiden välinpitämättömyyttä omasta puhtaudesta ja puutteellisen ruoan heikentämää vastustuskykyä.¹⁷¹

Heikentyneet suomalaislapset haluttiin siirtää elintarvikepulasta kärsineestä Pietarista maaseudulle. Neuvostohallitus evakuoï lapsia kaupungeista maalle hylättyihin tai kansallistettuihin hovitiloihin ja aatelisten kartanoihin, joihin perustettiin lastenkoteja. Esimerkiksi vuonna 1918 tuhansia lapsia lähetettiin kaupunkien lastenkodeista Ufan, Permin, Vjatkan ja Saratovin alueille perustettuihin lastenkoteihin. Lapsijoukkojen lähettäminen oli monesti kaoottista ja epäorganisointia, ja aiemmin loistokkaat kartanot olivat kärsineet vuosien varastelusta, tuhoamisesta sekä tyhjillään olosta ja muuttuneet sopimattomiksi asunnoiksi.¹⁷² Vuoden 1918 kesällä suomalaisia pakolaislapsia oli viety Krasnoje Seloön valtion ylläpitämään venäläiseen kesäsiirtolaan. Kesäksi 1919 Pietarin suomalaiset pakolaislapset haluttiin lähettää omaan kesäsiirtolaan, jota varten Pietarista 20 kilometriä pohjoiseen sijaitsevasta Toksovasta oli saatu huvila. Toksovan huvilan maita oli jo alettu kylvää ja huvilaa laitettu lapsia varten kuntoon, kun sotatoimien leviämisen vuoksi paikallinen neuvosto perui lupauksen huvilan luovutuksesta.¹⁷³

Ukrainan lisäksi toukokuussa 1919 pakolaisille etsittiin paikkaa noin 500 kilometriä Pietarista kaakkoon sijaitsevasta Tverin läänistä, jonne keskuskomitea oli lähettänyt Artturi

¹⁷¹ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919; Selostus SKP:n huoltokomitean toiminnasta, 15.4–15.9.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA. Marraskuusta 1918 huhtikuuhun 1919 kuoli 60 lasta ja toukokuusta elokuuhun 1919 69 lasta.

¹⁷² Goldman, Wendy Z: *Women, the State & Revolution. Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936*. Cambridge University Press, Cambridge 1993, 63–65.

¹⁷³ Selostus huoltokomitean toiminnasta 15.4.1919–15.9.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

Siveniuksen 27.5.1919. Tverin kaupungissa paikallisen maatalousosaston johtaja kutsui koolle kokouksen, jossa Siveniukselle osoitettiin neljä mahdollista paikkaa. Paikoista sopivampana Sivenius piti Tverin kaupungin lähellä Saharovon kylässä sijaitsevaa kenraali Vasili Gurkon ennen omistamaa kartanoa. Tverin läänin neuvostosta annettiin kartanon luovutuspaperi, eikä Sivenius käynyt katsomassa muita paikkoja. Siveniuksen raportissa ei eritelty ”suomalaisia pakolaisia” tarkemmin kenelle paikka oli tarkoitettu, tai monelleko hengelle paikkaa etsittiin. Tarkempia ohjeita Sivenius oli tuskin saanut, sillä hän mainitsee raporttinsa lopussa hänelle jääneen epäselväksi, hankittaisiinko paikkoja enemmän kuin yksi.¹⁷⁴

Lopulta kenraali Gurkon kartanoon perustettiin Tverin lastensiirtolaksi kutsuttu kesäpaikka pakolaislapsille. Aasukkaat siirrettiin kartanoon kesäkuun lopulla Pietarin lastenkodin johtajan Lyyli Latukan johdolla. Latukka toimi Tverin lastensiirtolan komissarina.¹⁷⁵ Tverin lastensiirtolan asukasluku oli yhteensä 217 henkilöä. Lapsia asukkaista oli 170, naisia 43 ja miehiä neljä. Lastensiirtola ei ollut siis Pietarin lastenkodin tavoin ainoastaan lapsille tarkoitettu laitos, vaan siirtolaan siirrettiin perheitä Vasili-Ostrovan huoltolasta ja myös Pietarissa huoltolan ulkopuolella asuvia perheitä. Vasili-Ostrovan huoltolasta Tverin lastensiirtolaan lähetettiin 67 henkeä.¹⁷⁶

Siirtolapaikkana toiminutta kartanoa kuvailtiin miellyttäväksi ja terveelliseksi kesäasunnoksi, jossa oli komea puutarha ja uimiseen soveltuva pieni joki. Kartanosta löytyi tarpeeksi huonekaluja siirtolan tarpeisiin. Lasten terveydentila parani ja kuolleisuus väheni kesäsiirtolassa, jossa lapsia kuoli ainoastaan kolme. Kevään kuivuus oli kuitenkin nostanut elintarvikkeiden hintoja, ja matka siirtolapaikalle oli hankala.¹⁷⁷

Lähelle Tverin kaupunkia perustettiin kesäksi myös toinen keskuskomitean siirtola. Seitsemän virstan päässä Tverin kaupungista sijaitsevasta Koltsovon kylästä saatiin käyttöön

¹⁷⁴ A. Siveniuksen raportti siirtolapaikan etsimisestä Tverin läänistä 4.6.1919, f. 516 op. 2 d. 304; Selostus huoltokomitean toiminnasta 15.4.1919–15.9.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

¹⁷⁵ Katainen, 180; Selostus huoltokomitean toiminnasta 15.4.1919–15.9.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA. Tverin lastensiirtolaa kutsuttiin myös lastenkodiksi, orpokodiksi ja kesäsiirtolaksi.

¹⁷⁶ A. Siveniuksen raportti siirtolapaikan etsimisestä Tverin läänistä 4.6.1919; Luettelo Tverin lastenkotiin lähetettävistä lapsista, ei päivämäärää; Luettelo lastensiirtolaan lähetetyistä lapsista, ei päivämäärää, f. 516 op. 2 d. 379; Selostus huoltokomitean toiminnasta, 15.4–15.9.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

¹⁷⁷ A. Siveniuksen raportti siirtolapaikan etsimisestä Tverin läänistä 4.6.1919, f. 516 op. 2 d. 304; Selostus huoltokomitean toiminnasta 15.4.1919–15.9.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA. Lastensiirtolasta ei ole toimintakertomusta, joten sen lähemmästä toiminnasta ei ole selvyyttä.

entinen kenraali Makarovin huvila. Huvila sijaitsi Tveristä Moskovaan vievän radan varrella.¹⁷⁸ Komissaariksi siirtolaan nimitettiin Bernhard Virtanen. Aiemmin Virtanen oli toiminut keskuskomitean lähettinä kiertäen eri puolilla Venäjää. Virtanen ja hoidokit saapuivat Pietarista Koltsovoon 26.7.1919. Siirtolaan lähetettiin Pietarista yhteensä 63 henkilöä: kolme miestä, 38 naista ja 22 lasta. Huoltokomitean toimintakertomuksessa siirtolaan lähetettyjen kuvattiin olevan vanhoja ja sairaita naisia sekä raskaana olevia puna-armeijalaisten vaimoja. Siirtolassa syntyi kolme lasta. Osa aiemmin perustetun lastensiirtolan asukkaista siirtyi myös Koltsovon huvilalle.¹⁷⁹

Virtanen ihmetteli, miten täysin hävityskunnossa ollut rakennus oli hyväksytty siirtolapaikaksi. Huvilan paikka ja rakennukset olivat pahasti rapistuneita ja kärsineet vallankumouksessa. Jo sitä ennen kolmikerroksista asuinrakennusta ei ollut hoidettu vuosikymmenen. Rakennuksen ovet ja ikkunat olivat hajalla, ja erään ison huoneen lattia oli lahonnut. Ongelmana oli, ettei korjauksia pystytty tekemään rakennusaineiden puutteen vuoksi. Siirtolaan tehtiin petejä oljista lattialle ja pöytinä ja tuoleina käytettiin pakolaisten mukana tuomia koreja ja laatikoita. Ruoka-astioita ei ollut juuri lainkaan.

Elintarvikkeiden hankinta tuotti siirtolassa etenkin alussa suuria vaikeuksia. Siirtolaa perustettaessa oltiin Virtaselle ilmoitettu, että siirtolalle tuodaan elintarvikkeita Ukrainasta. Tämä suunnitelma ei toteutunut. Elintarvikkeita saatiin jonkin verran Tverin elintarvikekomitealta. Maitoa ei saatu koko toiminta-aikana lainkaan, vaan se piti ostaa talonpojilta korkeaan hintaan. Lokakuun puolivälistä ei saatu muita elintarvikkeita kuin ruis- ja kaurajauhoja pieni määrä. Kyläläisten kuvattiin suhtautuneen suomalaisia kohtaan etenkin alkuaikoina erittäin kylmäkiskoisesti yhtä taloa lukuun ottamatta. Tästä talosta yritettiin muilta salaa myydä suomalaisille perunoita. Niukasta elintarvikkeiden saannista huolimatta hoidokit ja sairaat voimistuivat siirtolassa olon aikana, ja kuolemantapauksia sattui ainoastaan yksi.

Virtasen mukaan laiskuus, keskinäinen eripuraisuus ja kaikki toimihenkilöiden parjaus olivat jokapäiväistä hoidokkien keskuudessa. Etenkin huonoista olosuhteista, ruoasta ja

¹⁷⁸ Jos ei muuta mainita, loppuluvun tiedot ovat lähteestä Selostus Tverin pakolaissiirtolan toiminnasta Koltsovon kylässä, f. 516 op. 2 d. 304, RGASPI, KA.

¹⁷⁹ Suomen kuvalehti 25.7.1953; Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148. Koltsovon kylän huvila ei ollut yksi toukokuussa Siveniukselle ehdotetuista paikoista, sillä Siveniuksen raportin mukaan paikat sijaitsivat kauempana Tverin kaupungista.

vaatetuskysymyksestä valitettiin. Hoidokit saatiin ainoastaan pakottamalla siivoamaan ja hakemaan maitoa kylältä. Yksi hoidokeista, Olga Jokinen, karkasi elokuun puolivälissä maidonhakumatkalla jättäen 300 ruplaa maitoja maksamatta ja vieden mukanaan rahaa sekä muuta omaisuutta. Kolmelle venäjää osaavalle hoidokille tarjottiin Virtasen pyynnöstä töitä puna-armeijan sairaalasta, mutta he palasivat töistä luvatta jo saman päivän aikana. Virtanen arvioi huonon käytöksen, tyytymättömyyden ja haluttomuuden tehdä töitä johtuneen siitä, että hoidokkien ei ollut Venäjälle siirtymisen jälkeen tarvinnut pitää itse huolta toimeentulostaan. Henkisesti täysin lamaantuneiksi ja töistä kieltäytyviksi Virtanen kuvasi Tverin siirtolan asukkaita myös 30 vuotta myöhemmin Suomen kuvalehdelle.¹⁸⁰ Molemmat Tverin siirtolat toimivat marraskuuhun 1919 saakka, jolloin niiden asukkaat siirrettiin Pietariin.

3.6 Toteutumattomat siirtolahankkeet

Ennen Tverin ja Ukrainan huoltolaitosten perustamista, etsittiin keskuskomiteasta sopivaa paikkaa hoidokeille Vladimirin läänistä Muromin kaupungin läheltä. Keskuskomiteassa oli alettu tammikuussa 1919 valmistella Pietarin hoidokkien siirtämistä maaseudulle nälänhätää pakoon. Tarkoituksena oli perustaa maaseudulle huoltola ja maanviljelyssiirtola. Pietarin huonon elintarviketilanteen lisäksi tarvetta maanviljelyssiirtolalle lisäsi maakommuuni Tuen toiminnan loppuminen. Siirtolaan oli tarkoitus sijoittaa 800–1000 henkilöä. Maatilalla piti olla isoja rakennuksia, tilaa lisärakennuksille ja rakennustarvikkeita, avarat viljelysmaat, puutarha ja mahdollisuus eläinten hoitoon. Lisäksi tilan toivottiin sijaitsevan kulkureittien varrella. Sopivana paikkana keskuskomiteassa pidettiin Muromin kaupungin seutua, jonne oli muutamaa kuukautta aikaisemmin perustettu SKP:n teollisuuskomitean alainen tehdaslaitos Tarmo. Keskuskomitea lähetti maatilaa etsimään Paul Mannisen, jonka kerrottiin johtaneen maataloustöitä Suomessa 15 vuoden ajan. Tarkoituksena oli lähettää Mannisen mukaan tulkki, mutta koska Pietarissa oli tulkeista pulaa, ei sellaista saatu ja lähetettiin Mannisen mukaan eräs Tervaskanto-niminen mies.¹⁸¹

¹⁸⁰ Suomen kuvalehti 25.7.1953.

¹⁸¹ Teollisuuskomitea Y. Oksaselle 21.1.1919, f. 516 op. 2 d. 180; Teollisuuskomitea Y. Oksaselle 28.1.1919; Teollisuuskomitea Y. Oksaselle 24.1.1919, f. 516 op. 2 d. 355, RGASPI, KA. Kaikkien Pietarissa

Vaikka laitos suunniteltiin Tarmo-tehtaasta irralliseksi, pyydettiin tehtaan hallintoa autamaan Mannista ja Tervaskantoa maatalan hankinnassa. Tarmosta lähetettiin keskuskomitean edustajien avuksi ja tulkeiksi tehtaan työntekijät Ikonen ja Määttänen. Näiden neljän muodostaman komitean oli tarkoituksena etsiä keskuskomitean maatalan lisäksi myös Tarmolle sopivaa maatilaa tai maapalstaa. Tehtaalla oli harkittu maatalan hankkimista jo viimeistään joulukuussa 1918. Maatilalla oli tarkoituksena kasvattaa tehtaan työntekijöille ja käytössä oleville eläimille ruokaa, ja siirtää sinne kesäksi työntekijöiden perheitä tai sairaita työntekijöitä.¹⁸²

Maaliskuun lopulla keskuskomitean käyttöön ilmoitettiin löydetyn kaksi sopivaa maatilaa. Maatilat sijaitsivat noin 20 kilometrin päässä Muromin kaupungista Melenskovskyn kihlakunnassa. Keskuskomitea käynnisti maataloilille siirtymisen tarkemman järjestelyn. Maataloja varten ostettiin työkaluja ja Buista etsittiin maataloilille lähetettäväksi sopivaa maanviljelysjohtajaa. Buin kärjistyneen elintarviketilanteen vuoksi tarkoituksena oli siirtää tiloilta myös Buin hoidokit. Ennen suuren joukon lähettämistä Buin siirtolan komissaari Lehtistä pyydettiin lähettämään pari henkilöä edeltä järjestelemään asioita kuntoon.¹⁸³

Huhtikuun loppupuolella Buista lähetetyt henkilöt tarkastivat saadut maatilat. Tarkastusretkellä kävi ilmi, että maataloista ei ollut tehty minkäänlaisia luovutuspapereita, vaan koko homma oli ollut ainoastaan suupuheiden varassa. Maatilat ja maat kieltäydyttiin antamasta suomalaisten käyttöön, sillä ne oli jo luvattu seudun talonpojille, eikä talonpoikien uskottu luovuttavan maita vieraille ilman väkivaltaa.¹⁸⁴

Vuoden 1919 touko-kesäkuussa keskuskomitean käyttöön saatiin majoituspaikkoja Ukrainassa ja Tverissä, mutta niihin ei pystytty sijoittamaan kaikkia Pietarissa olevia hoidokkeja. Aiemmasta epäonnistuneesta siirtolahankinnasta huolimatta keskuskomitea

tammikuussa 1919 olevien hoidokkien määrää on vaikea arvioida. Vasili-Ostrovan huoltolassa oli tammikuussa 709 henkilöä ja päänvastaanottolaitoksella rekisteröitiin samana aikana 138 henkilöä. Huhtikuussa 1919 hoitoloiden ulkopuolella oli avustuksen saajia noin 160 henkilöä ja venäläisissä sairaaloissa noin 80 henkilöä, Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148.

¹⁸² Teollisuuskomitea Y. Oksaselle 24.1.1919, f. 516 op. 2 d. 355; Tarmon hallinnon pöytäkirja 8.2.1919, f. 516 op. 2 d. 347; Tarmon hallinto keskuskomitealle 3.1.1919, f. 516 op. 2 d. 365, RGASPI, KA.

¹⁸³ K. M. Evä J. K. Lehtiselle 1.4.1919; K. M. Evä J. K. Lehtiselle 10.4.1919, f. 516 op. 2 d. 152, RGASPI, KA.

¹⁸⁴ Matkaselostus Vladimirin läänissä oleville maataloilille 28.4.1919, f. 516 op. 2 d. 152; Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 26.4.1919, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

valtuutti jälleen Muromissa Tarmon hallinnon etsimään maatiloja. Aiemmin keskuskomitean tarkoituksena oli siirtää kaikki hoidokit yhteen paikkaan. Sen osoittauduttua vaikeaksi pyrittiin nyt useiden sekä lyhyt- että pitkäaikaisempaan käyttöön soveltuvien paikkojen etsimiseen. Myös saatavan paikan elintarviketilanteen suhteen oltiin aiempaa pessimistisempiä, ja keskuskomitean tarkoituksena oli hankkia perustettaviin uusiin paikolaiskoteihin elintarvikkeita omilla junilla.¹⁸⁵

Tarmon hallinto lähetti Harjun maanviljelyskoulua sisällissodan aikana johtaneen K. R. Andstenin sekä Ikosen tiedustelemaan paikkaa Vladimirin, Rjazanin, Tambovin, Penzan ja Simbirskin lääneistä. Tulkiksi lähetetty Ikonen oli oletettavasti sama henkilö, joka kuului aiemmin maatiloja epäonnistuneesti etsineeseen komiteaan. Tarmon johtaja kuvasi Ikosta heikoksi tulkiksi, joka lähetettiin, kun parempaa ei ollut saatavissa. Tehtaan henkilökunnassa oli vain vähän venäjänkielentaitoisia.¹⁸⁶

Heinäkuun alussa Rjazanin läänin Ranenburgin kihlakunnasta Andstenille ja Ikoselle tarjottiin kolmea maatilaa.¹⁸⁷ Maatilat olivat lähekkäin, joten niiden hoito yhdessä katsottiin helpoksi. Tarmon hallinto lähetti Andstenin ja Ikosen tiloille varmistamaan niiden luovutuksen.¹⁸⁸ Pian Andsten raportoi, ettei maatiloja saatu käyttöön, sillä sotilasneuvosto tarvitsi tilat esikunnan ja sairaalan tarpeisiin. Menetettyjen tilojen sijaan suomalaisten käyttöön tarjottiin Ranenburgin kaupungin (nyk. Tšaplygin) lähellä sijaitsevaa luostaria, mutta Andstenin mielestä sen huoneet olivat niin kurjassa kunnossa, ettei sinne muuttamista voinut ajatellakaan. Sen sijaan Andsten ehdotti suomalaisten käyttöön aiemmin tarjottua Kasakovin tilaa Rjazanin läänin Rjažkin kihlakunnasta. Andsten ja Ikonen olivat käyneet tarkastamassa paikan kesäkuun puolivälissä. Tilalla oli yhteensä neljä asuinrakennusta, jonne pystyi sijoittamaan 150 ihmistä. Tila saataisiin heti käyttöön, ja paikallinen virasto ja läänin neuvosto olivat luvanneet antaa siitä kirjallisen määräyksen.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Teollisuuskomitea J. Vuoristolle 28.5.1919, f. 516 op. 2 d. 180, RGASPI, KA.

¹⁸⁶ Tarmon hallinnon pöytäkirja 4.6.1919, f. 516 op. 2 d. 347; Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 7.6.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

¹⁸⁷ Rjazanin läänin kansantalousneuvoston pöytäkirjan ote 3.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

¹⁸⁸ Tarmon hallinnon pöytäkirja 7.7.1919, f. 516 op. 2 d. 347; Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 8.7.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

¹⁸⁹ Tietoja Kasakovin tilasta 18.6.1919; K. Andsten J. Vuoristolle 23.6.1919, f. 516 op. 2 d. 356; K. Andsten J. Vuoristolle 12.7.1919, f. 516 op. 2 d. 362; Tarmon hallinto A. Schottmannille 27.7.1919, f. 516 op. 2 d. 360, RGASPI, KA.

Tarmon johtaja Juho Vuoristo lähti elokuussa Rjazaniin tarkastamaan Andstenin sopivaksi väittämän Kasakovin tilan ja tekemään siitä sopimuksen paikallisen neuvoston kanssa. Tilan saamisen varmistamiseksi Vuoristo onnistui hankkimaan Venäjän maanviljelysasiain kansankomissaari Semjon Seredalta valtuutus-suosituksen sekä kirjeen Rjazanin läänin maatalousasiain komissaarille.¹⁹⁰ Perille päästyään ja Kasakovin tilan nähtyään Vuoristo oli erittäin pettynyt. Ränsistyneelle tilalle mahtui sijoittamaan ainoastaan 60 henkilöä, vaikka Andsten oli ilmoittanut tilaa olevan 150 henkilölle. Vapaata maata oli ilmoitettu olevan 50–60 desjatiinaa, mutta nyt sitä osoitettiin vain kolme desjatiinaa. Vuoriston mielestä huonon tilan valintaan oli vaikuttanut Andstenin ”suppea ja vähän vaativa maailmankatsomus” ja ”sangen saamaton, ihmisiä ja asioimista karttava ja laiska tulkki” Ikonen.¹⁹¹

Tilaan pettyneenä Vuoristo lähti tiedustelemaan uutta paikkaa, joita paikallinen neuvosto osoitti kaksi. Paikat olivat suuria ja loistokkaita hovitiloja, joita Vuoristo kehui paremmiksi paikoiksi kuin olisi voinut edes unelmoida. Vuoristo uskoi paikat myönnettävän käyttöön maanviljelysasiain kansankomissaari Seredalta saadun ”käskyntapaisen suosituksen” ja omakätisen kirjeen avulla. Kumpikaan tiloista ei kuitenkaan päätynyt keskuskomitean haltuun, sillä Vuoriston ollessa matkalla keskuskomitea keskeytti kaikki maatilankäytön hankkimiseen liittyvät toimet, kun koko huoltotoiminnasta päätettiin luopua.¹⁹²

¹⁹⁰ Maanviljelysasiain komissariaatin todistus J. Vuoristolle 1.8.1919, f. 516 op. 2 d. 362; Tarmon hallinnon pöytäkirja 3.8.1919, f. 516 op. 2 d. 347, RGASPI, KA.

¹⁹¹ J. Vuoristo teollisuuskomitealle 15.8.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

¹⁹² Ibid.

4 SKP:n teollisuustoiminta

Tehtaiden hajanaista kansallistamista tapahtui jo ennen Venäjän sisällissodan alkamista, mutta enimmäkseen paikallisten neuvostojen ja tehtaiden työntekijöiden toimesta, eivätkä ne edustaneet keskushallinnon järjestelmällisiä toimia tai suunnitelmaa. Neuvostohallitus ei halunnut rasittaa valtion budjettia yksityisyriyten menetyksellä ja ohjeisti jo marraskuussa 1917 paikallisia neuvostoja hiljentämään liikelaitosten takavarikoimisia. Julkisia rahoja oli liian vähän kansallistetun teollisuuden rahoittamiseksi. Venäjän korkein kansantalousneuvosto perustettiin joulukuussa 1917 kehittämään pitkän ajan suunnitelmaa sosialismiin siirtymisestä. Korkein kansantalousneuvosto yritti pysäyttää takavarikoimisen aallon ja tuoda järjestystä kansallistamisprosessiin. Taloudellisen kriisin syveneminen ja sisällissota kannustivat kuitenkin korkeinta kansantalousneuvostoa kääntymään selkeämmin pois markkinataloudesta. Toukokuussa 1918 se sai oikeuden myöntää valtionkassasta rahaa kansallistetuille ja takavarikoiduille yrityksille. Kesäkuussa neuvostohallitus antoi asetuksen kaiken suurteollisuuden ja sen tuotannon kansallistamisesta. Pienemmät tehtaot kansallistettiin järjestelmällisesti vasta vuoden 1920 lopulla. Tehdaslaitoksia myös hylättiin.¹⁹³

Kansallistamisen seurauksena neuvostohallituksen johdettavaksi siirtyi runsaasti tehtaita. Useissa tapauksissa tehtaot kansallistaminen tarkoitti sen toiminnan pysähtymistä. Venäjän tuotanto oli romahtanut maailmansodan aikana ja jatkoi romahtamista sisällissodan aikana. Esimerkiksi hiilituotanto oli pudonnut vuonna 1920 75 prosentilla vuoden 1913 tasoista, veturien tuotanto 85 prosentilla ja maatalouskoneiden 87 prosentilla. Venäjällä tarvittiin kiireisesti tuotannon kasvua.¹⁹⁴

Vähemmän kuin puolet Pietarin yrityksistä olivat käynnissä enää kesään 1918 mennessä. Vaikka tehtaita oli pysähdyksissä, kärsittiin Venäjän kaupungeissa työvoimapulasta, sillä ihmiset siirtyivät ruoan perässä kaupungeista maaseudulle sekä liittyivät puna-armei-

¹⁹³ Steinberg, 100; Malle, Silvana: *The Economic Organization of War Communism 1918–1921*. Cambridge University Press, Cambridge 1985, 49, 235; Harjula, 23; Fitzpatrick, Sheila: *The Russian Revolution*. Oxford University Press, Oxford 2008, 80; Ronimois, H. E: Soviet Experiment with Communist Economy, 1918–1920. *Canadian Slavonic Papers* 2 (1957), 75.

¹⁹⁴ Engelstein, 571; Ronimois, 82.

jaan. Puna-armeijaan lähdettiin erityisesti tehdastöistä. Vuosien 1917 ja 1920 välillä Pietarin väkiluku kutistui kahdella kolmasosalla ja Moskovan puolella. Kaiken kaikkiaan teollisuustyövoima putosi koko maassa 60 prosentilla.¹⁹⁵

Neuvosto-Venäjän talouspolitiikalle 1918–1921 on myöhemmin annettu nimi sotakommunismi. Pysähdyksissä olevat tehtaat ja neuvostohallituksen tarve nostaa romahtanutta tuotantoa mahdollistivat SKP:n teollisuustoiminnan.

4.1 Puunjalostusosuuskunta

Omien tehtaiden perustaminen Venäjälle ja pakolaisten toimeentulon turvaaminen olivat esillä jo kansanvaltuuskunnan esittämässä evakuoimis- ja siirtolasuunnitelmissa. Suunnitelmissa oli viedä Venäjälle ainakin joitakin nahkatehtaita, konepajoja, sahoja sekä selluloosa- ja paperitehtaita, mutta tehtaiden purkamista ja rahtausta ei ehditty saada kunnolla alulle. Tokoi uskoi huhtikuun lopussa 1918 siirtolapaikaksi ehdottamallaan Laatokan ja Äänisen välisellä alueella olevan erityisesti puutavarajalostuksen alalla hyvät taloudelliset kehittymismahdollisuudet ja siirtyvällä väestöllä alalta ammattitaitoa ja työkokemusta.¹⁹⁶ Siirtolapaikkojen etsijöitä ohjeistettiin selvittämään, minkälaisia edellytyksiä siirtolapaikaksi pohdituilla paikkakunnilla oli teollisuuden harjoittamiselle ja aikaansaatuisten tuotteiden kauppaamiselle.¹⁹⁷

Kesäkuussa tehdassuunnitelmaa alettiin toteuttaa silloisen keskuskomitean johdolla. SSUJ:n keskuskomitea perusti 12.6.1918 puunjalostusosuuskunnan. Osuuskunnan kotipaikaksi päätettiin Pietari, ja sille ryhdyttiin valmistelemaan sääntöehdotusta.¹⁹⁸ Moskovassa keskuskomitea määräsi epäonnistuneelta siirtolanperustamismatkalta palaavan Tokoin matkustamaan Arkangelin lahteen virtaavan Vienanjoen varrelle. Tokoin piti tutkia mahdollisuuksia perustaa alueelle puunjalostusosuuskunnan puuteollisuusyritys. Pietarin komitea valitsi oman retkikuntansa, jonka piti tavata Tokoi Vologdassa ja siirtyä yhdessä Vienanjoelle. Tokoi ei kuitenkaan odottanut Vologdassa Pietarista lähetettyä

¹⁹⁵ Remington, Thomas F: *Building Socialism in Bolshevik Russia. Ideology and Industrial Organization 1917–1921*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 1984, 84, 105, 107; Engelstein, 588–589.

¹⁹⁶ Rinta-Tassi, 484, 487; Tokoin selostus siirtolakysymyksestä 21.4.1918, f. 516 op. 1 d. 264, RGASPI, KA.

¹⁹⁷ Ohjeet siirtolapaikan etsijälle, kevät 1918, f. 516 op. 1 d. 128, RGASPI, KA.

¹⁹⁸ Harjula, 70; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 5.7.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA.

retkikuntaa, joka päätti palata tyhjin käsin Pietariin. Pietarin komitea suunnitteli lähettävänsä uuden retkikunnan, mutta sen lähtö raukesi.¹⁹⁹

Tokoi raportoi 23.7.1918 matkansa tuloksista keskuskomitealle. Sahan perustaminen oli Tokoin mielestä vaikeaa, sillä venäläiset viranomaiset eivät olleet halukkaita yhteistyöhön. Sahojen perustamiseen suostuttiin vain sillä ehdolla, että työhön otettaisiin suurimmaksi osaksi venäläistä työväkeä. Selityksenä Tokoi selvensi olevan ”se kansallisuuskysymys, nähkääs” – venäläinen työväki olisi vihaista, jos suomalaiset saisivat paljon töitä. Yksityisiltä pystyi mahdollisesti ostamaan sahoja, ja yhtä tällaista oli tarjottu 150 000 ruplalla. Tokoi ehdotti teollisuuslaitoksen perustamista Viananjoen varrella olevaan Kotlas-nimiseen kaupunkiin, sillä tulevaisuudessa kaupungilla olisi erittäin suuri merkitys. Tokoi pyysi keskuskomiteaa lähettämään puunjalostusosuuskunnan säännöt sekä rahaa sahan ostoa varten.²⁰⁰ Sahaa Kotlasista tai muualta Viananjoen varrelta ei päädytty ostamaan. Vuoden 1918 elokuussa britit valtasivat Arkangelin, ja Tokoi katkaisi suhteensa keskuskomiteaan siirtymällä brittien palvelukseen.²⁰¹

Tokoin etsiessä tehdaspaikkaa oli sillä välin puunjalostusosuuskunnalle laadittu säännöt ja alettu järjestellä rahoitusta Venäjän korkeimmalta kansantalousneuvostolta. Elokuussa tehdaspaikkoja lähdettiin etsimään Kostroman läänistä. Kostroman lääni oli luonnollinen paikka tehtaiden etsimiselle, olihan runsaasti suomalaisia kerääntynyt siellä sijaitsevaan Buihin. Heinäkuun lopulla keskuskomitea pyysi Buin siirtolan neuvostoa tiedustelemaan Buista tai sen lähistöltä sahalaitosta, jonka voisi yrittää saada suomalaisten haltuun.²⁰²

Kostroman läänistä tehdaspaikkoja hankkimaan lähetettiin J. K. Lehtinen, Juho Oskar Arjanne ja Emil Kalske. Tehdaspaikkojen hankkimisessa onnistuttiin: 2.8.1918 Kostroman läänin kansantalousneuvosto päätti luovuttaa suomalaisten käyttöön kolme tehdasta. Tehtaat olivat paperitehdas Semenov Kostroman kaupungista, pahvitehdas Henze & Bonn Kostroman kaupungin läheisestä Bytšihan kylästä sekä vaneritehdas ja saha Vikto-

¹⁹⁹ Nevakivi, 114; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 22.6.1918; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 25.6.1918; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 17.7.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA.

²⁰⁰ Tokoi keskuskomitealle 23.7.1918, f. 516 op. 1 d. 264, RGASPI, KA.

²⁰¹ Tokoista, Muurmannin legioonasta ja Pohjois-Venäjän interventiosta ks. Nevakivi.

²⁰² Buin siirtolan työväenneuvoston pöytäkirja 27.7.1918, f. 516, op. 2, d. 78, RGASPI, KA.

ria Faner Buin kihlakunnasta. Lehtisen tarkastuskomitea sai 12.8.1918 tarpeelliset paperit tehtaiden tarkastusta varten ja vieraili kahdella ensimmäisenä mainitulla tehtaalla. Lehtinen arvioi, että kumpikin laitos saataisiin käyntiin, jos käytettävissä olisi vähänkin ammattiväkeä. Lehtinen tosin kiinnitti huomiota Henze & Bonnin tehtaan koneiston vanhaan malliin.²⁰³

Kolmas tehtaista, vaneritehdas Viktoria Faner, ei sijainnut Kostroman kaupungin lähellä, eikä Kostroman läänin kansantalousneuvostosta osattu neuvoa tietä tehtaalle.²⁰⁴ Kostroman läänissä oli tehtaita tarkastamassa Lehtisen ryhmän kanssa samaan aikaan muitakin henkilöitä: Moskovan keskuskomitean lähettämä K. Lindqvist ja Pietarin komitean lähettämä M. Pennanen.²⁰⁵ Pennanen lähetettiin tarkastamaan Viktoria Faneria. Myös Buin neuvosto oli tarjonnut tehdasta suomalaisten käyttöön. Tehtaan omistaja oli itse Ukrainassa, ja tehdasta hoitivat Kostroman ja Buin neuvostot. Pennanen raportoi tehtaan olevan oiva maanviljelystä silmällä pitäen. Teollisuuspaikkana hän ei suositellut sitä, sillä sen sijainti oli liian syrjäinen liikepaikaksi, ja metsiä oli ympärillä liian vähän. Lehtinen päätti kuitenkin hyväksyä tarjotun käyttöoikeuden tähänkin tehtaaseen.²⁰⁶

Neljäs sopivaksi koettu tehdas löydettiin Buin kaupungista. Buissa Pennanen ja Lindqvist tarkastivat useita tehtaita puunjalostusosuuskunnan huostaanottamista ja käyntiinpanoa varten. Tarkastusten jälkeen päädyttiin suosittelemaan kolmen virstan päässä Buin asemalta sijainnutta Golodnikin sahalaitosta. Sahalaitoksen kerrottiin olevan jonkin ministerin rakentama mutta keskeneräiseksi jättämä laitos, joka ei ollut koskaan ollut käynnissä. Sahalaitoksen käytöstä jätettiin 16.8.1918 anomus paikalliselle neuvostolle.²⁰⁷

²⁰³ Kostroman läänin kansantalousneuvoston päätös 2.8.1918, f. 516 op. 2 d. 185; J. K. Lehtisen selostus Kostroman läänin tehtaiden tarkastuksista 22.8.1918, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA; Juho Oskari Arjanteen haastattelu, HA, Yrjö Kullervo Laineen arkisto, TA. Juristi Arjanne kertoi esiintyneensä insinöörinä tehtaita tarkastettaessa.

²⁰⁴ J. K. Lehtisen selostus Kostroman läänin tehtaiden tarkastuksista 22.8.1918, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

²⁰⁵ K. Lindqvistin selostus Buin kaupungissa olevien tehtaiden tutkimisesta 31.8.1918 f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

²⁰⁶ M. Pennanen tutkimusraportti Buin teollisuuslaitoksista 18.8.1918; J. K. Lehtisen selostus Kostroman läänin tehtaiden tarkastuksista 22.8.1918, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

²⁰⁷ K. Lindqvistin selostus Buin kaupungissa olevien tehtaiden tutkimisesta 31.8.1918; Anomus Buin kaupungin työ- ja sotaväen neuvostolle 16.8.1918; M. Pennanen selostus Buin tarkastusmatkasta 21.8.1918, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

Puunjalostusosuuskunnan hallinnon nimissä lähetettiin 15.7.1918 Venäjän korkeimmalle kansantalousneuvostolle anomus varojen myöntämisestä. Anomuksessa puunjalostusosuuskunnan tarkoituksiksi kerrottiin suomalaisten pakolaisten työttömyyden poistaminen ja Venäjän teollisuuselämän avustaminen. Suomesta oli siirtynyt Venäjälle sadoittain puunjalostusteollisuuden eri aloilla työskennelleitä työntekijöitä, jotka olivat joutuneet Venäjän teollisuuselämän seisahduksissa työttömiksi, mistä nähtiin koituvan maalle korvaamatonta kansantaloudellista vahinkoa. Puunjalostusosuuskunnan tarkoitus oli harjoittaa puunjalostusteollisuutta Pohjois-Venäjällä. Yritys oli ajateltu suureksi, joten suuria olisivat myös sen perustamiskustannukset. Niinpä korkeimmalta kansantalousneuvostolta pyydettiin 21 600 000 ruplaa.²⁰⁸

Hakemus kuitenkin vedettiin takaisin.²⁰⁹ Varoja haettiin Venäjän korkeimmalta kansantalousneuvostolta uudelleen 24.8.1918. Tällä kertaa varoja haettiin ”suomalaisten kommunistien puolueen keskuskomitean” nimellä. Hakemus oli muiltakin osin erilainen. Tällä kertaa anottiin 25 000 000 ruplaa. Hakemuksessa kerrottiin suomalaisia työläispaikolaisia olevan Venäjällä 8800. Monella oli aiempaa kokemusta erityisesti puuteollisuudesta, joten työttömyyden ja teollisuuden elvyttämisen vuoksi keskuskomitea päätti käynnistää tehtaita ja mahdollisesti järjestää kokonaan uusia laitoksia. Perustettavien yritysten toimintaa ilmoitettiin johtavan keskuskomitea sekä puunjalostusosuuskunta, ja toiminnassa noudatettavan kaikkia Venäjällä annettuja lakeja ja määräyksiä. Hakemuksessa myös nimettiin Kostroman läänistä neljä tehdasta, joiden siirrosta suomalaisten käyttöön oli jo sovittu paikallisten neuvostojen kanssa: paperitehdas Semenov, pahvitehdas Henze & Bonn, vaneritehdas ja saha Viktoria Faner sekä Golodnik-nimellä kulkenut paikka Buissa. Lisäksi kerrottiin neuvotteluja käydyn myös uusien yritysten järjestämisestä.²¹⁰

Myönteinen vastaus anomukseen saatiin 31.8.1918. Korkein kansantalousneuvosto myönsi 25 miljoonaa ruplaa suomalaisten kommunistien puolueen keskuskomitean yhteyteen perustetun puunjalostusosuuskunnan käyttöön. Varat myönnettiin teollisuuden

²⁰⁸ Työläisten puunjalostusosuuskunnan hallinto korkeimmalle kansantalousneuvostolle 15.7.1918, f. 516 op. 2 d. 9, RGASPI, KA.

²⁰⁹ Ibid. Hakemuksen venäjänkielisen version yläkulmaan on kirjoitettu teksti ”otettu takaisin”. Vrt. Harjula, 70.

²¹⁰ ”Suomalaisten kommunistien puolueen keskuskomitea” korkeimmalle kansantalousneuvostolle 24.8.1918, f. 516 op. 2 d. 2, RGASPI, KA.

harjoittamiseksi Venäjällä; etupäässä mallikelpoisten paperi- ja puunjalostuslaitosten käyntiin saattamiseksi ja töiden varaamiseksi suomalaisille pakolaisille.²¹¹

Ei ole selvillä, milloin ja mistä syystä ensimmäinen raha-anomus otettiin takaisin. Jälkimmäisessä hakemuksessa esiinnyttäen suomalaisten kommunistien puolueen keskuskomiteana, vaikka hakemus lähetettiin ennen SKP:n perustamista. Vedettiinkö ensimmäinen hakemus takaisin, koska selvisi, että rahoja myönnetään ainoastaan kommunisteille? Voitiinko varoja myöntää vasta, kun hakijoilla oli tiedossa sopivat tehtaات ja niihin oli myönnetty käyttöoikeus? Ennen rahojen myöntämistä kirjoitetussa toimintakertomuksessa kerrotaan neuvostohallituksen antavan taloudellista tukea puunjalostusosuuskunnalle heti, kun sopiva toimintapaikka on löytynyt.²¹² Neuvostohallituksen avustukseen viitataan myös 16.8.1918 päivätyssä Buin neuvostolle kohdistetussa tehdasanomuksessa.²¹³ Rahojen saannista oli siis todennäköisesti sovittu epävirallisesti ennen elokuun lopulla annettua virallista vastausta.

Harjulan mukaan keskuskomitealle myönnettyjen rahojen saantiin vaikutti pietarinsuomalainen bolševikkijohtaja Alexander Schottmann, joka toimi Venäjän korkeimman kansantalouselneuvoston sihteerinä ja oli yksi Leninin suomalaisista luottomiehistä.²¹⁴ Lokakuussa 1918 Schottmannin kuvattiin tehneen ”suomalaisten hyväksi täällä työt enemmän kuin monet suomalaisten parhaistakin” ja jatkavan edelleen suurien palveluksien tekemistä korkeimmassa kansantalouselneuvostossa.²¹⁵ Alexander Schottmannin kautta lienee saatu varmistus rahojen myöntämisestä jo ennen virallisen päätöksen antamista.

Neljästä tehtaasta, joidenka perusteella rahoitusta korkeimmalta kansantalouselneuvostolta haettiin, käyttöön otettiin lopulta kolme. Semenovin tehtaasta tuli paperitehdas Alku, Henze & Bonnista pahvitehdas Työ ja Golodnikista puuteollisuusliike Salama. Ei ole selvää, miksei Viktoria Faneria otettu teollisuuskomitean huostaan. Syynä on voinut olla

²¹¹ Korkein kansantalouselneuvosto ”suomalaisen kommunistisen puolueen keskuskomitealle” 31.8.1918, f. 516 op. 2 d. 2, RGASPI, KA.

²¹² Selostus SSUJ:n toiminnasta 6.5.–23.8.1918 f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

²¹³ Anomus Buin kaupungin työ- ja sotaväen neuvostolle 16.8.1918, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

²¹⁴ Harjula, 92; Engman, Max: *Pietarinsuomalaiset*. WSOY, Helsinki 2004, 556–558.

²¹⁵ E. Eloranta J. K. Lehtiselle 5.10.1918, f. 516 op. 2 d. 9, RGASPI, KA. Eloranta pyysi Lehtiseltä, että Schottmannille valmistettaisiin Buin siirtolassa saappaat kiitokseksi palveluksista.

se, että paikka nähtiin tarkastuskertomuksen mukaan paremmin soveltuvana maanviljelykseen kuin liikepaikaksi.

4.2 Teollisuuskomitea ja sen alaiset tehtaat

Rahojen myöntämisen jälkeen keskuskomitea luopui puunjalostusosuuskunnasta. Keskuskomitea perusti 8.9.1918 teollisuuskomitean. Teollisuuskomitean johdolla toimintaa ei enää järjestetty osuuskuntapohjalle, ja toimintaa laajennettiin puunjalostusteollisuuden ulkopuolelle. Teollisuuskomitean tehtäväksi annettiin teollisuuslaitosten etsiminen ja käyntiin saattaminen etupäässä suomalaisilla pakolaisvoimilla. Keskuskomitea nimitti teollisuuskomitean johtajaksi Evert Elorannan, sihteeriksi Werner Forstenin ja rahastonhoitajaksi Kaarlo A. Hekkalan.²¹⁶

Eloranta oli toimittaja, kansanedustaja ja kansanvaltuutettu. Aiempaa kokemusta teollisuusasioista Elorannalla ei ollut. Joulukuun 1918 puoliväliin saakka teollisuuskomitea ei kokoontunut kertaakaan Forstenin ja Hekkalan ollessa kiireisiä muissa tehtävissä, ja teollisuuskomitean asioiden hoito jäi käytännössä kokonaan Elorannan huoleksi. Eloranta toimi teollisuuskomitean johtajana helmikuuhun 1919 saakka, jolloin keskuskomitea asetti hänen tilalleen Johan Henrik Lumivuokon. Lumivuokko oli toiminut Suomen Ammattijärjestön (SAJ) puheenjohtajana, kansanedustajana ja kansanvaltuuskunnan työasiainvaltuutettuna. Forsten toimi teollisuuskomitean sihteerinä sen koko toiminnan ajan. Hekkala hoiti rahastonhoitajan tehtävää, kunnes siirtyi päällykkökursseille 1.5.1919. Teollisuuskomiteaan ei nimetty enää uutta rahastonhoitajaa, vaan toimen hoiti eri henkilöitä teollisuuskomitean ulkopuolelta. Teollisuuskomitean toimintaa johdettiin Pietarissa olevasta konttorista käsin. Tehtaiden tarvitsemien tavaroiden, koneiden ja raaka-aineiden hankintaa varten Moskovaan ja Kostroman kaupunkiin perustettiin osto- ja välityskonttorit.²¹⁷

²¹⁶ Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171, RGASPI, KA. Teollisuuskomitean jäsenistä ainoastaan Eloranta oli ollut mukana puunjalostusosuuskunnan hallinnossa: heinäkuun alussa Eloranta nimettiin puunjalostusosuuskunnan väliaikaisen hallintoneuvoston varajäseneksi. 6.8. osuuskunnan johtajaksi oli valittu muuan Albert Wiren. Wirenin tarkemman henkilöllisyyden ollessa epäselvä on vaikea arvioida syitä sille, miksei Wirenistä tullut myös teollisuuskomitean johtajaa. SSUJ:n Pietarin komitea SSUJ:lle 8.7.1918, f. 516 op. 1 d. 247; ”Suomalaisen kommunistipuolueen keskuskomitean” pöytäkirja 6.8.1918, f. 516 op. 2 d. 2, RGASPI, KA.

²¹⁷ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

Teollisuuskomitean perustamisen jälkeen Eloranta lähetti eri puolille Venäjää tarkastuskomiteoita etsimään tehtaita teollisuuskomitean käyttöön. Vaikka elokuussa tehdyssä raha-anomuksessa oli nimetty Kostroman läänistä keskuskomitean käyttöön saatuja tehtaita, käytiin kyseisillä tehtailla uudestaan selvittämässä mahdollisuudet niiden haltuun ottamiseen. Koska teollisuuskomitea kokoontui ensimmäisen kerran vasta joulukuun puolivälissä 1918, ei teollisuuskomitean alkuajan toiminnasta ole saatavilla pöytäkirjoja. Tämän vuoksi epäselväksi jää esimerkiksi se, missä kaikkialla tehtaita tarkastettiin. Kostroman läänin lisäksi tarkastuskomiteoita kävi syksyllä vuonna 1918 ainakin Pietarin, Aunuksen, Moskovan, Nižni Novgorodin ja Vladimirin lääneissä. Kaikki tarkastusmatkat eivät tuottaneet tuloksia eikä kaikkia tarjottuja tehtaita otettu vastaan.

Pietarin ja Aunuksen lääneistä etsittiin sopivaa puunjalostuslaitosta, sillä seuduilla tiedettiin olevan paljon kokonaan seisahduksissa olevia laitoksia. Erityisesti tehtaita tutkittiin Äänisen kaakkoisrannalla Vytegran kihlakunnassa ja Vytegran tehtaille laadittiin valmiiksi teollisuuskomitean alaisten tehtaiden hallintojen ohjesäännöt. Pietarin ja Aunuksen läänien tarkastukset eivät lopulta johtaneet yhdenkään tehtaista siirtymiseen teollisuuskomitean haltuun.²¹⁸

Teollisuuskomitean alaisia tehtaita päädyttiin perustamaan kolme Kostroman lääniin, yksi Vladimirin lääniin ja kaksi Pietariin. Lisäksi Petroskoissa toimi teollisuuskomitean alainen aputyöosasto. Teollisuuskomitea yritti saada useita muita teollisuuslaitoksia haltuunsa, mutta hankkeet kariutuivat. Teollisuuskomitean alaisten liikkeiden asioista lähimpänä päättivät liikkeiden hallinnot, jotka teollisuuskomitea nimitti.²¹⁹

²¹⁸ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502; Selostuksia matkoista Aunuksen läänissä; Selostuksia matkoista Pietarin ja Oranienbaumin alueella; Teollisuuskomitean ohjeet Vytegran sahalaitosten hallinnoille marraskuussa 1918, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA. Tiedot Pietarin ja Aunuksen lääneihin tehdyistä tarkastusmatkoista ovat vähäisiä, sillä retket vain mainitaan teollisuuskomitean toimintakertomuksissa eikä matkoista tehty koko matkan kattavaa toimintakertomusta vaan ainoastaan päiväämättömiä selostuksia yksittäisiltä tehtailta. Hallinnon ohjesääntöjen laatiminen tehtaille ei välttämättä tarkoittanut, että niiden hankinta olisi edennyt kovin pitkälle, vaan ohjesäännöt saatettiin edellyttää edes tehtaiden tarkastukseen.

²¹⁹ Ohjesääntö Työn hallintoneuvostolle 16.10.1918, f. 516 op. 2 d. 328, RGASPI, KA. Tehtaiden hallintoja kutsuttiin myös hallintoneuvostoiksi. Ohjesäännöt olivat samanlaiset kaikille tehtaille.

4.2.1 Puuteollisuusliike Salama

Yksi elokuun raha-anomuksessa nimetyistä tehtaista oli Golodnikiksi kutsuttu kesken-eräinen sahalaitos Buissa. Teollisuuskomitea päätti rakentaa sahalaitoksen loppuun ja perustaa siitä puuteollisuusliike Salaman. Eloranta määräsi Salaman hallintoon johtajaksi rakennusmestari Väinö Mäkisen, työnjohtajaksi Aatto Sirénin ja rahastonhoitajaksi Elis Suurkaulion.²²⁰ Vuoden 1918 syyskuun lopulla Salaman hallinto neuvotteli paikallisen neuvoston kanssa tehtaan virallisesta luovuttamisesta. Väliaikainen luovutuspaperi saatiin 3.10.1918. Lopullisesti liikkeen luovuttamista koskeva sopimus tehtiin Buin kihlakunnan kansantalousneuvoston ja Salaman hallinnon välillä vasta maaliskuun alkupuolella 1919. Sopimuksella kansantalousneuvosto luovutti Salaman käyttöön tehdasalueen sekä siellä olevat rakennukset, koneet ja muun omaisuuden. Sopimus astui takautuvasti voimaan jo edellisenä syksynä, jolloin toiminta tehtaalla aloitettiin.²²¹

Buin siirtolassa teollisuuslaitoksen perustamista oli odotettu. Keskuskomitea oli määrännyt syyskuun alussa siirtolan ainoastaan työkyvyttömien, naisten ja lasten laitokseksi. Siirtolan neuvosto piti keskuskomitean määräyksen toteutumisen edellytyksenä teollisuuslaitoksen perustamista. Kun Salama perustettiin, siirtyivät siirtolan työkykyiset jäsenet tehtaan palvelukseen. Tehtaan perustamisen kanssa samaan aikaan siirtolan käyttöön saatiin maatila. Buin suomalaisten jakautuminen näkyi tällöin konkreettisesti: siirtolan asukkaat siirtyivät asumaan maatilalle ja Salaman työntekijät jäivät parakeille ja osa muutti tehtaalle.²²² Vuoden 1918 syyskuussa Salamalla oli 55 työntekijää, 35 miestä ja 20 naista. Saman vuoden marraskuussa työntekijöitä oli jo 160, joista 30 oli venäläisiä. Kaikkiaan marraskuussa Salamaan piiriin kuuluvia henkilöitä eli parakeilla ja tehtaalla asuvia työntekijöitä ja heidän perheitään oli 287.²²³

Eloranta sopi syys- ja lokakuussa 1918 Salaman hallinnon kanssa tehtaan rakennussuunnitelmista. Kahden työväenasuntoryhmän lisäksi Salamaan oli tarkoituksena järjestää

²²⁰ Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

²²¹ Salaman toimintakertomus 23.9.–30.11.1918, f. 516, op. 2, d. 86; Salaman toimintakertomus maaliskuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179; Salaman ja Buin kihlakunnan kansantalousneuvoston sopimus Salamasta 1919, f. 516 op. 2 d. 178, RGASPI, KA.

²²² Buin siirtolan pöytäkirja 11.9.1918, f. 516 op. 2 d. 78; Salaman toimintakertomus 23.9.–30.11.1918, f. 516, op. 2, d. 86, RGASPI, KA.

²²³ Salaman toimintakertomus 23.9.–30.11.1918, f. 516, op. 2, d. 86, RGASPI, KA.

sahalaitos, ajokalutehdas, höyläämö, maanviljelyskalustotehdas, korjauspaja, metalliverstas, valimo, halkosaha, mylly, konttorihuoneisto, työväen ruokala, keittiö, leipomo sekä pistoraide junaradalle. Rakentaminen piti aloittaa pistoraiteesta, työväenasunnoista ja sahan, korjauspajan ja valimon perusteista. Useimmat teollisuuslaitokset päätettiin järjestää paikallisen kansantalousneuvoston nimenomaisesta pyynnöstä.²²⁴

Suunnitelma oli kunnianhimoinen. Teollisuuskomitea alkoi jarrutella tehtyjä suunnitelmia ja niiden toteuttamista tammikuun 1919 lopulla. Salaman rakennussuunnitelmista myöhemmäksi piti jättää ajokalutehtaaksi aiotun rakennuksen rakentaminen sekä kaikki työväen asunnot. Tärkeintä oli keskittyä sahalaituksen rakentamiseen ja tuottavan työn alkamiseen mahdollisimman pian. Tehtaan hallinnon pyynnöstä teollisuuskomiteassa suostuttiin toisen asuinrakennuksen rakentamiseen.²²⁵

Salaman toiminta jaettiin kolmeen osaan: rakennus-, kone- ja taloustyöosastoon. Rakennusosaston alaosastoina olivat puuseppäverstas ja peltisepänverstas. Koneosastoon kuuluivat sähkötyöt ja varsinainen koneitten kokoonpano. Taloustyöosastoon kuului elintarvikehankinta sekä jalkine- ja vaatetustyö. Heinäkuussa 1919 elintarvikkeiden hankinta siirtyi taloustyöosaston vastuulta tehtaan työntekijöille.²²⁶

Vaikka aiemmin Buin siirtolalle oli annettu käskyjä tyhjentää parakkeja, oli Salaman hallinto sopinut paikallisten sotilasviranomaisten kanssa parakkien käytöstä siihen asti, kunnes tehtaalle valmistuisivat omat työväenasunnot, ja kaikki työntekijät pystyisivät muuttamaan tehtaalle. Paikalliset sotilasviranomaiset kuitenkin määräisivät syksyllä 1918 osan parakeista luovutettavaksi, ja maanviljelyskalustotehtaaksi suunnitellusta entisestä saharakennuksesta piti kiireellä tehdä väliaikaiset asunnot. Väliaikaisten asuntojen rakentaminen hidasti Salaman varsinaisten kunnostus- ja rakennussuunnitelmien aloittamista. Joulukuussa 1918 väliaikainen rakennus saatiin kuntoon, ja sinne asumaan siirtyi noin 150 henkilöä. Osa väestä jäi vielä parakeille, joita oli käytössä nyt yhteensä

²²⁴ Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 16.10.1918, f. 516 op. 2 d. 177; Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171, RGASPI, KA.

²²⁵ Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 31.1.1919, f. 516 op. 2 d. 177; Selostus Salaman toiminnasta 31.3.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

²²⁶ Salaman toimintakertomus 23.9.–30.11.1918, f. 516 op. 2 d. 86; Salaman toimintakertomus heinäkuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179, RGASPI, KA.

kolme.²²⁷ Tilanne parakeilla oli jatkuvasti epävarma, sillä parakit saatettiin joutua luovuttamaan millä hetkellä hyvänsä sotilaille. Asuntopula vaivasi liikettä aika ajoin, ja syyskuussa 1919 se nähtiin niin pahana, että teollisuuskomiteaa pyydettiin olemaan lähettämättä Salamaan lisää työvoimaa, sillä heidän majoittamisensa ei onnistunut.²²⁸

Salaman mylly valmistui heinä-elokuun vaihteessa 1919. Mylly oli paikkakunnalla erittäin toivottu laitos: talonpoikia kertyi jonottamaan jo pari päivää ennen, kuin mylly alkoi jauhaa. Jonotusvuoroja kerrottiin 8.8.1919 jaetun jo yli 400.²²⁹ Elokuun 1919 lopulla alkuperäisestä suunnitelmasta Salamalla oli valmiina ainoastaan edellä mainittu mylly. Liki vuoden ajan töitä oli tehty pääosin rakennusten kunnostamiseksi. Joitakin tilauksia oli saatu tehtyä: Kostroman kansantalousneuvostolle oli valmistettu auran puuvarsia ja Buin siirtolalle oli tehty tilaustöitä.²³⁰

Salaman työntekijöiden lasten koulu aloitti toimintansa joulukuun 1918 lopulla. Alun perin Buissa oli suunnitelmana järjestää yhteinen koulu Salaman ja Buin siirtolan lapsille. Lopulta liian suuren etäisyyden vuoksi siirtolassa asuville lapsille päädyttiin järjestämään koulu siirtolan maatilalla ja tehtaan työntekijöiden lapsille koulu parakeilla. Salaman koulussa oli yhteensä 40 oppilasta jaettuna kahteen osastoon. Vakinaisiksi oppiaineiksi suunniteltiin historiaa, laskentaa, maantiedettä, kaunokirjoitusta, oikeinkirjoitusta, luonnontieteitä ja laulua. Muista aineista opettaja vain luennoitsi oppikirjojen puutteen vuoksi.²³¹ Koulua perustettaessa sen väliaikaisena opettajana toimi Jaakko Savaloja. Tammikuussa opettajaksi saatiin kansanvaltuuskunnan sihteerinä toiminut kansakoulunopettaja Yrjö K. Laine.²³²

Helmikuussa 1919 oppilaille päästiin järjestämään jopa elokuvanäytöksiä, kun paikalliselta neuvostolta saatiin lainaan ”eläväinkuvainkone”, filmiä ja taikalyhty.²³³ Huhtikuussa koulunkäyntiä haittasivat kulkuvaikeudet ja kulkutaudit. Kun jäät alkoivat sulaa,

²²⁷ Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171; Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 16.10.1918, f. 516 op. 2 d. 177; Salaman toimintakertomus joulukuussa 1918, f. 516, op. 2, d. 86, RGASPI, KA.

²²⁸ Salaman hallinto teollisuuskomitealle 24.9.1919, f. 516, op. 2, d. 178, RGASPI, KA.

²²⁹ Salaman hallinto teollisuuskomitealle 8.8.1919, f. 516 op. 2 d. 178, RGASPI, KA.

²³⁰ Teollisuuskomitean toimintakertomus 1.1.–30.8.1919, f. 516 op. 2 d. 172; Salaman toimintakertomus kesäkuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179, RGASPI, KA.

²³¹ Salaman toimintakertomus joulukuussa 1918, f. 516, op. 2, d. 86, RGASPI, KA.

²³² Salaman toimintakertomus tammikuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179, RGASPI, KA.

²³³ Salaman toimintakertomus maaliskuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179, RGASPI, KA.

ei tehtaan ja parakkien välistä jokea voinut ylittää turvallisesti, ja tehtaan puolella asuvat lapset eivät päässeet kulkemaan kouluun. Lisäksi koulu jouduttiin sulkemaan muutamiksi päiviksi, kun parakeilla oli kulkutauteja.²³⁴

Kesän 1919 lapset olivat siirtolan ja teollisuuskomitean yhteisessä lastenkodissa. Kesän jälkeen Salaman työntekijöiden lapset palasivat omiin koteihinsa ja alkoivat jälleen käydä koulua parakeilla. Opettajana toimi yhä Y. K. Laine. Aiemmin koulu oli toiminut Pietarissa toimivan suomalaisen koulujaoston alaisena. Syksyllä 1919 Salaman koulu otettiin Buin koulupiirin luetteloon, ja se sai käyttövaransa paikalliselta venäläiseltä sivistysneuvostolta.²³⁵

4.2.2 Paperitehdas Alku

Toinen Kostroman läänissä teollisuuskomitean haltuun otetuista tehtaista oli entinen Semenovin paperitehdas. Tehdasta tarkastettaessa puunjalostusosuuskunnan käyttöön oli arvioitu laitoksen saatavan käyntiin, jos tehtaalle saadaan vähänkin ammattiväkeä. Tehtaan koneistossa oli tosin tehtävä ennen käyntiinpanoa korjauksia. Tehtaan entisen johtajan mukaan laitos oli ollut seisauksessa syksystä 1917 saakka, koska paperikoneen vilttejä ei ollut saatavissa.²³⁶ Tehdas päätettiin syyskuun 1918 lopulla ottaa teollisuuskomitean haltuun. Tehtaalle asetettiin hallinto, johon kuului puheenjohtajana Erik Lehmusvuori, sihteerinä V. Törnroos ja hallinnon jäsenenä Johan Boman. Tehtaan nimeksi asetettiin paperitehdas Alku.²³⁷

Tehtaan korjaustyöt aloitettiin marraskuun 1918 alussa. Kävi ilmi, että tehtaan koneet ja tehdasrakennus vaativat perinpohjaista korjausta ja puhdistusta. Työvoima Alku-tehtaalle saatiin pääosin Pietarissa olevista pakolaisista. Tehtaan korjaustyöt valmistuivat suurimmaksi osaksi 15.2.1919. Tuotantoa ei voitu kuitenkaan aloittaa, sillä paperikoneeseen tarvittavia vilttejä ei ollut saatu. Kun tuotantoa ei voitu aloittaa, tehtaan työ oli

²³⁴ Salaman toimintakertomus huhtikuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179, RGASPI, KA.

²³⁵ Salaman toimintakertomus syyskuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179, RGASPI, KA.

²³⁶ J. K. Lehtisen selostus Kostroman läänin tehtaiden tarkastuksista 22.8.1918, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

²³⁷ Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171; Teollisuuskomitea E. Lehmusvuorelle 10.11.1918, f. 516 op. 2 d. 192, RGASPI, KA. Eloranta halusi marraskuussa 1918 vaihtaa tehtaan nimeksi "Voima", koska ei pitänyt sanan alku taivutusmuodoista. Muutosta ei kuitenkaan voitu tehdä, sillä Alku-nimeä oli jo käytetty paikallisissa virastoissa. Teollisuuskomitea ehti muutamissa kirjeissä kutsua Alku-tehdasta Voimaksi.

seisauksessa, ja tehtaalla jatkettiin pienempiä korjaustöitä. Raaka-aineiden puute rajoitti joidenkin rakennus- ja uudistustöiden toteuttamista. Loput korjaustyöt saatiin valmiiksi huhtikuun loppuun mennessä. Paperikoneeseen ei ollut vielä saatu jo tammi-kuussa tilattuja vilttejä, joten tuotantoa ei päästy aloittamaan.²³⁸

Tehtaan hallinto suunnitteli hankkivansa metsää hakkuita varten sekä peltokappaleen, jonne voisi sijoittaa töihin tehdastyöhön soveltumattomat henkilöt. Kumpikaan suunnitelmista ei toteutunut. Paikalliset neuvostot kyllä myönsivät tehtaalle metsää, mutta sen katsottiin olevan liian kaukana ja vaikeasti saavutettavalla alueella, joten hallinto kieltäytyi siitä. Hallinto pohti myös myllyn perustamista tehtaan yhteyteen. Teollisuuskomiteasta kuitenkin päätettiin, ettei myllyn rakentamiseen ryhdytä sillä paikkakunnalla ei ollut myllyn tarvetta.²³⁹

4.2.3 Pahvitehdas Työ

Kolmas Kostroman läänin tehtaista oli entinen Henze & Bonnin pahvitehdas. Tehdas sijaitsi Bytšihan kylässä noin 30 kilometriä Kostroman kaupungista Meze-joen varrella. Tehtaan toiminta oli alkanut 1902. Tehdasrakennus kuului Bytšihan lastenkodille, jolta sen entiset omistajat olivat vuokranneet sen ja tuoneet sinne pahvikoneet. Tehtaan päätuotanto oli ruskea pahvi, jonka raaka-aineena käytettiin olkia. Sivutuotantona tehtaalla oli mylly viljan jauhattamiseen. Tehdas oli ollut seisahtyksissa syksystä 1917 lähtien.²⁴⁰

Kostroman läänin kansantalousneuvosto oli myöntänyt tehtaan elokuussa 1918 puunjalostusosuuskunnan käyttöön. Käytetyistä lähteistä ei selviä, miksi teollisuuskomitea ei päättänyt muiden Kostroman läänin tehtaiden tapaan ottaa myös Henze & Bonnin tehdasta haltuunsa heti syksyllä 1918. Todennäköisesti syynä oli tehtaan koneiston huono kunto, mikä oli käynyt ilmi Lehtisen tarkastuskierroksella elokuussa. Kansantalousneu-

²³⁸ Alku-paperitehtaan toimintakertomus koko toiminta-ajalta, f. 516 op. 2 d. 502; Teollisuuskomitean toimintakertomus 1.5.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

²³⁹ Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171; Teollisuuskomitea Alku-tehtaan hallinnolle 13.3.1919, f. 516 op. 2 d. 192; Teollisuuskomitean pöytäkirja 4.3.1919, f. 516 op. 2 d. 169; Alku-paperitehtaan toimintakertomus 5.4.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

²⁴⁰ Työn toimintakertomus koko toiminta-ajalta, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

vostolla oli kuitenkin halu saada seisahtuksissa ollut tehdas toimintaan, ja se antoi vuoden 1918 joulukuussa Alku-tehtaan johtaja Lehmusvuorelle määräyksen käydä tarkistamassa tehdas ja laittaa se käyntiin.²⁴¹

Tehdasta ei olisi otettu vastaan ilman neuvoston vaatimusta. Teollisuuskomiteassa koettiin, että tehtaan käyntiinpanoon velvoitti elokuussa tehty raha-anomus, sillä Henze & Bonn oli nimetty yhdeksi tehtaaksi, jonka perusteella varoja anottiin ja myönnettiin. Suurta panostusta tehtaaseen ei kuitenkaan haluttu laittaa, vaan Lehmusvuorelle annettiin ohjeeksi remontoida tehtaalla ennestään olevia rakennuksia. Tehtaalle annettiin nimeksi pahvitehdas Työ ja helmikuussa 1919 sen hallintoon asetettiin johtajaksi Buin siirtolan entinen komissaari Juho Kirves ja muiksi jäseniksi Pekka Hopfner ja V. Suvanen.²⁴²

Alku-tehtaan johtaja Lehmusvuori oli tehnyt arvion tehtaan korjaamiskustannuksista. Arvio osoittautui Kirveen mielestä liian pieneksi, sillä tehdas tarvitsi täyden remontin. Tehtaan rakennukset olivat huonossa kunnossa ja tehtaan koneet kulutettu käyttökelvottomiksi. Työ-tehtaan hallinto arvioi helmikuun lopulla 1919, että kuluisi pitkä aika, kunnes tehdas saatiin korjattua käyntikuntoon.²⁴³ Tehtaan rakennusten ja koneiden lisäksi Työ-tehtaalle tuli kunnostettavaksi kaksi siltaa. Tehdas siirtyi teollisuuskomitean haltuun kaikkine sitoumuksineen, joista yksi oli kahden sillan ylläpito.²⁴⁴

Suurien korjauskustannusten lisäksi tehtaan toimintaa vaikeuttivat vastoinikäymiset koneiden ja raaka-aineiden hankinnassa. Esimerkiksi olkien ostolupa saatiin Kostroman läänin kansantalousneuvostolta vasta vuoden 1919 maaliskuun lopulla, vaikka sitä oli pyydetty jo tammikuussa. Lopulta saadussa ostoluvassa olkien rajahinta oli määrätty niin alhaiseksi, ettei hinnalla saanut ostettua mitään. Huhtikuuhun 1919 mennessä tehdas ei ollut päässyt vielä valmistamaan pahvia. Tehtaalla oli tehty paljon korjaustöitä ja

²⁴¹ Henze & Bonnin tehtaan tarkastuskertomus joulukuussa 1918, f. 516 op. 2 d. 328; Teollisuuskomitean pöytäkirja 4.1.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

²⁴² Teollisuuskomitea E. Lehmusvuorelle 6.1.1919, f. 516 op. 2 d. 192; Teollisuuskomitean toimintakertomus 1.5.1919, f. 516 op. 2 d. 172; Työn hallinnon pöytäkirja 13.2.1919, f. 516 op. 2 d. 328, RGASPI, KA.

²⁴³ Työn toimintakertomus koko toiminta-ajalta, f. 516 op. 2 d. 502; Työn hallinnon pöytäkirja 24.2.1919, f. 516 op. 2 d. 328, RGASPI, KA.

²⁴⁴ Kostroman läänin kansantalousneuvoston päätös 23.12.1919; J. Kirves teollisuuskomitealle 2.3.1919, f. 516 op. 2 d. 185; Työn hallinto teollisuuskomitealle 31.3.1919, f. 516 op. 2 d. 328, RGASPI, KA.

niiden lisäksi omaan tarpeeseen puutöitä, esimerkiksi työväen asuntoihin sänkyjä ja pöytiä.²⁴⁵

4.2.4 Taloustarvetehtas Tarmo

Yksi Elorannan lähettämistä tarkastuskomiteoista lähti 23.9.1918 Moskovaan. Komiteaan kuului luennoitsijana toiminut Yrjö Oksanen, metallityömies Johan Boman ja Robert Hurskainen. Moskovassa komitealle annettiin Alexander Schottmannin kautta järjestyneet suositukset sekä tietoja eri paikkakunnilla vapaina olevista teollisuuslaitoksista. Saatujen tietojen perusteella tarkastuskomitea päätti suunnata Vladimirin lääniin. Hurskaiselle järjestyi Moskovassa toisia toimia, joten hänen tilalleen lähti kansanedustaja ja kansanvaltuuskunnan sisäasiain valtuutettu Matti Airola.²⁴⁶

Tarkastusmatkalla käytiin Vladimirin, Nižni Novgorodin, Aleksandrovin ja Muromin kaupungeissa. Vladimirin kaupungin vieressä oleva puunjalostustehtas nähtiin teollisuuskomitean tarkoituksiin sopimattomana, Nižni Novgorodista ei tarkastettu yhtään tehdasta ja Aleksandrovissa tarkastettua sotatarviketehdasta ei haluttu ottaa haltuun, sillä paikkakunnalla ei ollut tarpeeksi asuntoja eikä ruokaa. Sen sijaan Muromin kaupungista Oka-joen rannalta löytyi tarkastuskomitean mielestä sopiva tehdas. Äskettäin valmistunut tehdas koostui valimosta ja puusepänliikkeestä. Tehtaalle oli suunniteltu myös sähköasemaa. Tehdasrakennuksessa oli tilaa myös muiden ammattien harjoittamiselle, mikä nähtiin houkuttelevana. Tarkastuskomitea piti Muromin kaupunkia ilmastoon, liikeyhteyksiin, asunto-oloihin ja elintarvikekysymykseen nähden suotuisana paikkakuntana. Tehtaan oli rakennuttanut ja omistanut aiemmin eräs insinööri Larionov, jolta paikalliset neuvostot olivat takavarikoineet sen. Larionov oli yhä paikkakunnalla, ja tarkastuskomitea keskusteli myös hänen kanssaan tehtaan käynnistämisestä. Larionovin mukaan tehtaalle oli olemassa työtilauksia valtiorautatielaitokselta ja raaka-aineiden hankintaan oli jo ryhdytty.²⁴⁷

²⁴⁵ Työn toimintakertomus koko toiminta-ajalta, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

²⁴⁶ Teollisuuskomitean lähettämän tarkastuskomitean matkaselostus 22.9.1918–11.10.1918, f. 516 op. 2 d. 9, RGASPI, KA.

²⁴⁷ Teollisuuskomitean lähettämän tarkastuskomitean matkaselostus 22.9.1918–11.10.1918, f. 516 op. 2 d. 9; Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356, RGASPI, KA.

Tehtaan saamisesta teollisuuskomitean haltuun alettiin käydä neuvotteluja paikallisen kansantalousneuvoston kanssa. Neuvostoa kuvattiin myötätuntoiseksi tehtaan käynnistämiseksi suomalaisten taholta ja tarkastuskomitealle luvattiin antaa tarvittaessa apua. Monien neuvottelujen jälkeen 26.10.1918 allekirjoitettiin sopimus tehtaan luovuttamisesta.²⁴⁸ Sopimuksen mukaan Muromin kihlakunnan kansantalousneuvosto luovutti Larionovin valimotehtaan kaikkine rakennuksineen ja koneineen teollisuuskomitealle tuotannon harjoittamista varten. Valimossa tuli tehdä samoja töitä kuin ennen eli valmistaa rautateiden liikkuvan kaluston osia kuten jarrulosseja ja bokseja. Sen lisäksi tehtaan hallinnolla oli oikeus valmistaa myös maanviljelystyökaluja sekä rakennuttaa tehtaalle sähköasema. Kaikkien tehtaan tarvitsemien rahavarojen tuli tulla teollisuuskomitealta.²⁴⁹

Tehtaan nimeksi annettiin taloustarvetehdas Tarmo, ja sen hallintoon määrättiin johtajaksi Yrjö Oksanen, rahastonhoitajaksi Matti Airola ja jäseneksi Kosti Aaltonen. Tehtaan entinen omistaja Larionov päätettiin palkata Tarmolle insinööriksi. Huhtikuun 1919 lopulla teollisuuskomitea nimitti tehtaan johtajaksi Oksasen tilalle Juho Vuoriston ja hallintoon Aaltosen tilalle V. Ukkosen. Toukokuun 1919 alusta lähtien hallinnossa toimi myös A. Raunio.²⁵⁰

Muromiin alkoi saapua lokakuusta 1918 lähtien Pietarista ja Buista Tarmolle työntekijöitä. 18.11. mennessä Muromissa oli 62 suomalaista, joista miehiä oli 35, naisia 19 ja lapsia kahdeksan. Vuoden 1918 lopussa Tarmossa oli 89 suomalaista työntekijää ja työntekijöiden perheet mukaan laskettuna Muromissa oli 122 suomalaista.²⁵¹

Suunnitelmissa oli perustaa Muromiin tehdasrakennusten ryhmä, johon kuului valimo, metalli-, peltiseppä-, puuseppä- ja maalausosasto sekä sähköasema omia ja kaupungin tarpeita varten. Alkuperäisessä suunnitelmassa Tarmon tuotannoksi oli aiottu rautatien liikkuvan kaluston osat ja maanviljelyskalusto. Tarmon hallinto arvioi tehtaan tuotannon

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Tarmon luovutuskirja 26.10.1918, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

²⁵⁰ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502; Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171; Y. Oksanen teollisuuskomitealle 21.10.1918, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

²⁵¹ Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Tarmon toimintakertomus joulukuussa 1918, f. 516 op. 2 d. 92, RGASPI, KA.

alkavan vuoden 1919 alussa.²⁵² Tarmoon päätettiin myös perustaa oma pesula, ompelutyöhuone, pukimo ja jalkinepaja, joiden toiminta saatiin käynnistettyä vuoden 1919 alkuun mennessä. Näiden työhuoneiden tarkoituksena oli tyydyttää tehtaan työntekijöiden tarpeita sekä tarjota pääosin naisille töitä.²⁵³

Tehtaan kunnostamisen lisäksi Muromissa ryhdyttiin korjaamaan kaupungilla olevia rakennuksia ja huoneistoja työväestön asunnoiksi sekä klubitaloksi. Kaupungin neuvosto luovutti suomalaisten käyttöön asuntoja, joista suurin osa oli huonossa kunnossa. Työväestö saapui Muromiin nopeasti ja suurissa erissä, joten asuntopulan vuoksi käyttöön otettiin mitä vain huoneistoja saatiin. Joukko suomalaisia asui esimerkiksi kaupungissa sijaitsevassa luostarissa huonokuntoisissa entisissä munkkien ja nunnien asunnoissa. Asuntoja vuokrattiin myös yksityisiltä henkilöiltä. Lopulta korjaustöitä päädyttiin tekemään yhteensä 17 eri talossa kaupungilla. Klubitalo valmistui helmikuussa 1919. Taloon sijoitettiin klubin huoneiston lisäksi tehtaan huoltokomitean toimisto, työväen ruokala, elintarvikkeiden jakeluliike, lasten koulu ja muutamia asuntoja. Tarmon koulun opettajina toimivat aluksi liikkeen hallinnon jäsenet ja tehtaan toimihenkilöt ja myöhemmin oikea opettaja. Aineina oli suomen ja venäjän kielet, kaunokirjoitus, laskento, historia, voimistelu ja laulu. Koulussa oli 18 eri-ikäistä oppilasta, minkä sanottiin suuresti vaikeutaneen opetustyötä. Koulu toimi toukokuuhun 1919 saakka.²⁵⁴ Tarmon hallinto pohti myös lastentarhan perustamista, mutta ajatuksesta luovuttiin sopivan tilan puuttuessa.²⁵⁵

Tarmon hallinnon lupauksesta huolimatta tehtaan tuotantoa ei päästy aloittamaan vuoden 1919 alussa. Helmikuussa 1919 tehtaan sulatusuuni todettiin useiden koevalujen jälkeen kelvottomaksi, ja Tarmon hallinto päätti kiireellisesti purkaa uunin ja rakentaa vanhan aineista tilalle uuden.²⁵⁶ Uunin purkamista alkoi vastustaa Tarmolle insinööriksi palkattu tehtaan entinen omistaja Larionov, joka teki Tarmosta ja uunin purkamisesta

²⁵² Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171; Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

²⁵³ Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 11.5.1919, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

²⁵⁴ Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

²⁵⁵ Tarmon huoltokomitean pöytäkirja 28.2.1919, f. 516 op. 2 d. 199, RGASPI, KA.

²⁵⁶ Tarmon hallinnon pöytäkirja 17.2.1919, f. 516 op. 2 d. 347, RGASPI, KA.

kantelun paikalliselle kansantalousneuvostolle. Larionovin kantelun vuoksi kansantalousneuvoston puheenjohtaja, joka oli Larionovin vävy, uhkasi estävänsä uunin purkamisen asevoimin. Paikallinen kansantalousneuvosto järjesti 19.2.1919 kokouksen sulatusuuniriidan vuoksi. Kansantalousneuvoston puheenjohtajan mukaan uuni oli nykyisessä muodossaan kelvollinen, joten Tarmolla ei ollut oikeutta purkaa sitä. Kokouksessa Tarmon hallintoa syytettiin lainvastaisesta toiminnasta ja kansan varojen tuhlauksesta. Tarmon taholta syytöksiin vastattiin toteamalla uuni kelvottomaksi ja viittaamalla tehtaan luovutuskirjan antamaan oikeuteen suorittaa tehtaalla korjauksia. Kansan varoja ei katsottu tuhlettavan uunin korjaamisella, sillä uunilla ei pystynyt sulattamaan kunnollista rautaa ilman korjausta. Lisäksi Tarmon hallinto muistutti olevansa vastuuvollinen teollisuuskomitealle. Kokouksessa kansantalousneuvosto päätti valita tutkijatoimikunnan suorittamaan tehtaalla tutkimuksen uunin kunnon selvittämiseksi.²⁵⁷

Tutkimus suoritettiin 24.2.1919, ja siinä uuni todettiin kelvottomaksi. Tutkijatoimikunnan lausunnosta huolimatta Larionov jatkoi uuden uunin rakentamisen vastustamista. Sulatusuuniriita saatiin ratkaistua lopullisesti vasta 19.3.1919, jolloin Venäjän korkeimman kansantalousneuvoston teknikon tutkimus antoi Tarmon hallinnolle oikeuden rakentaa uusi sulatusuuni. Tarmon hallinto erotti Larionovin helmikuussa selkkauksen vuoksi. Maaliskuussa Larionov pyrki uudelleen Tarmon palvelukseen, mutta tehtaan hallinto katsoi välien rikkoutuneen. Sulatusuunikiista ja Larionovin erottaminen viilensivät Tarmon hallinnon ja paikallisten neuvostojen välit.²⁵⁸

Uuden sulatusuunin valmistuttua huhtikuussa 1919 tehtaalla ryhdyttiin valmistamaan jarrulosseja sekä boksien mallikappaleita. Toukokuun alussa Tarmon juuri vaihtunut hallinto varmisti tehtaan edelliseltä johtajalta Oksaselta, mitä tilauksia Tarmolle oli otettu. Oksasen mukaan Kurskin rautatiehallinto Moskovassa oli tilannut Tarmolta vaunujen jarrulosseja ja bokseja sekä lyhtyjä ja ämpäreitä. Tilauksen oli järjestänyt joulukuussa 1918 Larionov.²⁵⁹

²⁵⁷ Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 20.2.1919, f. 516 op. 2 d. 180, RGASPI, KA.

²⁵⁸ Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 25.2.1919; Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 19.3.1919, f. 516 op. 2 d. 182, Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Tarmon hallinnon pöytäkirja 5.3.1919, f. 516 op. 2 d. 347, RGASPI, KA.

²⁵⁹ Y. Oksasen Tarmon hallinnolle 2.5.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Y. Oksanen E. Elorannalle 22.12.1918, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

Todellisuudessa 13.12.1918 päivätty tilaus koski pelkästään bokseja.²⁶⁰ On epäselvää, miksi Oksanen luuli tilauksen koskevan boksien lisäksi myös jarrulosseja, lyhtyjä ja ämpäreitä. On mahdollista, että Larionov valehteli joulukuussa tilauksen suuruudesta todistaakseen hyödyllisyytensä tehtaan uusille omistajille tai oikeuttaakseen suuret raaka-ainehankinnat. Kielimuuri on myös voinut vaikuttaa sekaannukseen. Tilauksen väärin ymmärtäminen alkoi selvitä Tarmon hallinnolle vuoden 1919 toukokuun lopulla, kun jarrulossitilausta jo valmistettiin hyvällä vauhdilla. Tarmon hallinto ei löytänyt tilauspape-reita, joten se lähetti Kosti Aaltosen Moskovaan hankkimaan kirjallisen varmuuden jarrulossien, boksien, lyhtyjen ja ämpärien tilauksista. Matkalla selvisi, että tilaus koski ainoastaan bokseja eikä mitään tilauksia jarrulosseista, lyhdyistä ja ämpäreistä ollut ikinä saatukaan. Asiaa selvittämään lähtenyt Aaltonen kuitenkin vakuutti Tarmon hallinnolle, että tilaaja ottaa tekeillä olevat jarrulossit vastaan.²⁶¹

Heinäkuun lopulla liikkeen johtaja Vuoristo vieraili Moskovassa Kurskin rautatiehallituksen luona. Vierailulla Vuoristolle selvisi, ettei rautatiehallitus ollut ikinä suostunut ottamaan jarrulosseja vastaan ja rautatiehallituksen edustajat ihmettelivät, miksi jarrulosseja oli valmistettu, kun niitä ei ollut tilattu. Vuoristo piti tilannetta nolona ja ei halunnut jättää jarrulosseja tehtaan ”valimon nurkkaan nauramaan”. Lopulta jarrulossit saatiin kaupattua Pohjoisen alueen rautatieneuvostolle.²⁶² Tämä väärin tehty tilaus jäi Tarmon ainoaksi myydyksi tuotokseksi. Jarrulossien lisäksi valimossa tehtiin omaan käyttöön joi-takin pienempiä esineitä. Suurimmaksi osaksi Tarmon työntekijöiden aika kului rakennustöihin tehtaalla, klubitalolla ja kaupungilla työväen käyttöön saaduissa asuintaloissa.²⁶³

4.2.5 Työkalutehdas Voima

Pietarissa teollisuuskomitean käyttöön otettiin pysähdyksissä oleva entinen G. M. Pekin omistama tehdas. Tehdas oli rakennettu noin 20 vuotta aikaisemmin, eikä siihen tarvinnut tehdä erityisiä korjauksia. Maailmansodan aikaan tehdas oli valmistanut torpedon

²⁶⁰ Kurskin rautatiehallinnon tilaus Tarmolle 13.12.1918, f. 516 op. 2 d. 358, RGASPI, KA.

²⁶¹ Tarmon hallinnon pöytäkirja 20.6.1919, f. 516 op. 2 d. 347; Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 21.6.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

²⁶² J. Vuoristo teollisuuskomitealle 22.7.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

²⁶³ Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

osia, sähkövarusteita laivastoon sekä työkaluja ja -koneita. Tehtaan entinen isäntä oli kieltäytynyt antamasta tehtaan työväestön tehdaskomitealle vaikutusvaltaa tehtaan asioihin, joten tehdas oli seisautettu huhtikuussa 1918.²⁶⁴

Pietarin teollisuusasioita hallinnut Pohjoisen alueen kansantalousneuvosto myönsi 4.11.1918 teollisuuskomitealle oikeuden järjestää entinen Pekin tehdas käyntiin. Kansantalousneuvosto hyväksyi tehtaan hallinnoksi teollisuuskomitean ehdotuksesta Robert Hurskaisen, Gideon Engströmin ja Konsta Lindqvistin ja nimitti hallintoon oman edustajansa, virolaisen Johan Blumfeldtin. Hurskainen määrättiin hallinnon puheenjohtajaksi ja järjestelemään Blumfeldtin kanssa tehtaan luovuttamista ja tehtaan tuotanto-suunnitelmaa. Nimeksi tehtaalle annettiin työkalutehdas Voima. Toukokuussa 1919 tehtaan johtajaksi valittiin aiemmin hallinnon jäsenenä toiminut Lindqvist.²⁶⁵

Vaikka kansantalousneuvosto oli määrännyt tehtaan luovuttamisesta, ilmeni tehtaan teollisuuskomitean käyttöön saamisessa erilaisia esteitä. Aluksi 4.11. tehtyä päätöstä yritettiin eri virastojen taholta tulkita niin, että se antoi teollisuuskomitealle ainoastaan oikeuden tarkastaa tehdas. Kansantalousneuvosto antoi tehtaan luovuttamisesta selvittävän päätöksen 2.1.1919, mutta virastoista ei silti suostuttu luovuttamaan tehtaan avaimia. Uusi päätös saatiin 5.2.1919, ja päätöksen ansiosta saatiin tehtaan avaimet. Tätä päätöstä tulkittiin kuitenkin virastoissa niin, että se ei oikeuttanut tehtaan koneisiin ja raaka-ainevarastoihin. Vasta 23.2.1919 saatiin päätös, joka ei jättänyt tulkinnanvaraa ja tehdas luovutettiin varastoineen ja koneineen teollisuuskomitean vapaaseen käyttöön. Syynä viivästyksiin Voiman hallinto piti tehtaan entisen omistajan ja hänen eri virastoissa palvelevien tuttavien harjoittamaa ”saboteerausta ja vehkeilyä”.²⁶⁶ Tehtaalla oli erinomaiset ja arvokkaat raaka-ainevarastot, joiden uskottiin olevan syynä haluun pitää tehdas. Entisen omistajan lisäksi tehtaalle löytyi myös muita ottajia, jotka yrittivät estää tehtaan teollisuuskomitealle luovuttamisen.²⁶⁷

²⁶⁴ Voiman toimintakertomus 14.4.1919, f. 516 op. 2 d. 341, RGASPI, KA; Malle, 49–50. Pietarissa tehdaskomiteoiden konferenssi vaati tammikuussa 1918 kaikkien työläisten kontrollista kieltäytyneiden tehtaiden takavarikoimista ja kansallistamista.

²⁶⁵ Voiman toimintakertomus 1.1.–31.6.1919; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

²⁶⁶ Voiman hallinnon pöytäkirja 28.2.1919, f. 516 op. 2 d. 334, RGASPI, KA.

²⁶⁷ Voiman toimintakertomus 14.4.1919, f. 516 op. 2 d. 341, RGASPI, KA.

Tehtaan tuotantosuunnitelmaa hoitaneet hallinnon puheenjohtaja Hurskainen ja hallinnon jäsen Blumfeldt olivat sopineet tehtaalla varmistettavan erilaisia hammaslääkäreiden työvälineitä armeijalle. Pohjoisen alueen kansantalousneuvosto hyväksyi tuotantosuunnitelman vuoden 1919 alussa, ja Voimalle tehtiin suuri tilaus hammaslääkäreiden työvälineistä. Neuvotteluissa oli esillä, että Voimalle annettaisiin tehtäväksi hammaslääkäreiden työkalujen alalla erikoistuotanto koko Venäjällä.²⁶⁸

Hyväksytyn tuotantosuunnitelman suorittamiseen vaadittiin paljon ammattitaitoista työvoimaa, jota Voimalla oli käytettävissä suunnitelman tekoaikaan. Kun tehtaan luovuttaminen teollisuuskomitealle viivästyi, oli iso osa ammattitaitoisesta työvoimasta siirtynyt muualle töihin tai liittynyt puna-armeijaan. Uuden ammattitaitoisen työvoiman saantia pidettiin vaikeana Pietarin huonon elintarviketilanteen vuoksi. Voiman hallinto ei uskonut tilausta voitavan suorittaa käytettävissä olevalla työvoimalla ja päätyi ehdottamaan teollisuuskomitealle, että tehdas suljettaisiin ja luovutettaisiin takaisin neuvoston haltuun.²⁶⁹

Teollisuuskomitea neuvotteli Voiman sulkemisesta keskuskomitean kanssa. Neuvottelujen päätökseksi tuli, että tehdasta ei voitu luovuttaa teollisuuskomitean huostasta, mutta sen tuotantosuunnitelmaa muutettiin. Tehty tilaus hammaslääkäreiden työvälineistä peruttiin ja tehdas päätettiin saattaa palvelemaan rautatiekaluston ja veturien korjausta sekä työkalujen valmistusta etupäässä Suomen aseman konepajan tarpeisiin.²⁷⁰ Voiman toimintakertomuksen mukaan vastustus tehtaan sulkemiseen tuli SKP:n sotilasjärjestöstä, jossa pidettiin Voimaa sopivana valmistamaan sotilasjärjestön töitä.²⁷¹

Suunnitelma töiden tekemisestä Suomen aseman konepajalle raukesi konepajan johdon vastustukseen. Sen sijaan Nikolain aseman hankintaosaston kautta Voimalle annettiin tilaus muun muassa kierretapeista. Työ otettiin vastaan, vaikka se vaati runsaasti am-

²⁶⁸ Voiman hallinto E. Elorannalle 25.1.1919, f. 516 op. 2 d. 190; Voiman hallinnon pöytäkirja 28.2.1919, f. 516 op. 2 d. 334, RGASPI, KA.

²⁶⁹ Voiman toimintakertomus 1.1.–31.6.1919, f. 516 op. 2 d. 502; Teollisuuskomitean pöytäkirja 5.3.1919, f. 516 op. 2 d. 169; Voiman toimintakertomus 14.4.1919, f. 516 op. 2 d. 341; Voiman hallinnon pöytäkirja 28.2.1919, f. 516 op. 2 d. 334, RGASPI, KA.

²⁷⁰ Teollisuuskomitean pöytäkirja 11.3.1919, f. 516 op. 2 d. 169; Voiman hallinnon pöytäkirja 23.3.1919, f. 516 op. 2 d. 334, RGASPI, KA.

²⁷¹ Voiman toimintakertomus 1.1.–31.6.1919, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

mattitaitoista työvoimaa, jota tehtaalla ei ollut. Sotilasjärjestöstä oli luvattu pyrkiä vapauttamaan armeijasta ammattitaitoista työvoimaa. Lupaus ei toteutunut. Vaikka teollisuuskomitean muilta tehtailta pyydettiin Voimaan ammattitaitoista työvoimaa, oli siitä suuri puute tehtaassa sen koko toiminnan ajan.²⁷²

Nikolain aseman hankintaosaston tilauksesta huolimatta pääosin Voimassa suoritettiin tilauksia muille suomalaisille laitoksille. Eniten töitä tehtiin sotilasjärjestölle, joka työllisti Voimaa erityisesti sotilasjärjestön käytössä olevien autojen korjauksilla. Tehtaan voimakoneiden käynti oli jatkuvasti epävarmaa, mikä hidasti tilausten suorittamista. Tehtaan asioiden hoitoa vaikeutti tehtaan johdossa olevien henkilöiden vaihtuvuus. Suurimman osan ajasta tehdas joutui toimimaan ilman teknistä johtoa.²⁷³

4.2.6 Pukimo- ja pesulaitos Taisto ja aputyöosasto

Syyskuussa 1918 perustettu SKP:n sotilasjärjestö oli ryhtynyt vuoden 1918 lopulla mobilisoimaan suomalaisia puna-armeijaan. Vaikka pakolaiset eivät juridisesti olleet Venäjän asevelvollisuuslain alaisia, määräsi SKP:n keskuskomitea suomalaisille pakolaisille asevelvollisuuden 26.11.1918. Sotilasjärjestö aloitti kutsunnat joulukuussa 1918.²⁷⁴ Kutsunnat herättivät huolen puna-armeijaan mobilisoitujen perheiden toimeentulosta, minkä vuoksi keskuskomitea antoi 15.12.1918 teollisuuskomitealle tehtäväksi perheiden auttamisen. Keskuskomitea suunnitteli perheille järjestettävän töitä raha-avustuksen jakamisen lisäksi. Sopivaksi työksi pohdittiin vanhojen sinellien ja muiden sotilas- ja siviilivaatteiden kunnostamista armeijan tarpeita varten. Työtä ajateltiin suoritettavan omissa asunnoissa ja niillä paikkakunnilla, missä oli useampia puna-armeijalaisten perheitä, yhteisissä työhuoneissa. Teollisuuskomitea asetti 16.12.1918 keskuskomitean määräämää tehtävää varten teollisuuskomiteaan kuuluvan aputyöosaston.²⁷⁵

²⁷² Voiman toimintakertomus 1.1.–31.6.1919, f. 516 op. 2 d. 502; Voiman hallinnon pöytäkirja 12.4.1919, f. 516 op. 2 d. 334; Teollisuuskomitea Alku-paperitehtaan hallinnolle 3.4.1919, f. 516 op. 2 d. 192, RGASPI, KA.

²⁷³ Voiman toimintakertomus 1.1.–31.6.1919; Voiman toimintakertomus 1.7.–31.3.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

²⁷⁴ Salomaa 2018, 65.

²⁷⁵ Keskuskomitea teollisuuskomitealle 15.12.1918, f. 516 op. 2 d. 187; Teollisuuskomitean pöytäkirja 16.12.1918, f. 516 op. 2 d. 9, RGASPI, KA.

Keskuskomitea tarkensi 13.1.1919 ohjeita puna-armeijaan mobilisoitujen perheiden avustamisesta. Kaikille työkykyisille vaimoille oli saatava hyödyllistä ansiotyötä joko avustamalla heidän pääsyään venäläisiin työpaikkoihin tai järjestämällä heille esimerkiksi käsitöitä. Rahalliseen avustukseen tuli turvautua ainoastaan sairauden vuoksi tai jos töitä ei pystytty järjestämään.²⁷⁶

Aputyöosaston toiminta aloitettiin selvittämällä, missä kaikkialla apua tarvitsevia puna-armeijalaisten perheitä oli. Aputyöosaston toiminnan tarvetta selvitettiin joulukuussa 1918 ainakin Dubrovkassa, Petroskoissa ja Pietarissa. Pietarin lähellä sijaitsevassa Dubrovkassa todettiin avuntarvitsijoita olevan liian vähän varsinaisen aputyölaitoksen perustamiseen, ja työttömät perheet katsottiin voitavan sijoittaa toisaalle. Sen sijaan Pietari ja Petroskoi nähtiin naisille suunnattujen töiden järjestämiselle otollisina paikkoina. Petroskoissa töitä ryhdyttiin järjestämään aputyöosaston kautta ja helmikuussa 1919 Pietariin perustettiin aputyöosastosta erillinen mutta teollisuuskomitean alainen pukimo- ja pesulaitos Taisto.²⁷⁷

Aputyöosaston toimintaa johtamaan oli määrätty J. H. Lumivuokko ja apulaiseksi L. Levola. Tammikuussa 1919 aputyöosaston tehtäviin otettiin myös J. Kataja. Sittemmin Lumivuokko siirtyi teollisuuskomitean johtoon ja L. Levola Taistoon, joten aputyöosaston johto ja valvonta jäi J. Katajalle, joka toimi tehtävässä aputyöosaston koko toimintajan.²⁷⁸ Kaikille työkykyisille vaimoille töiden järjestäminen jäi aputyöosastolle vain kaukaiseksi tavoitteeksi. Petroskoissa aputyöosaston kautta onnistuttiin järjestämään töitä ainoastaan noin viidelle naiselle. Kaikkiaan aputyöosaston huolehdittavana Petroskoissa oli 261 puna-armeijalaisten perheenjäsentä. Aputyöosaston toiminta olikin suurimmaksi osaksi avustusten jakamista. Raha-avustuksien jakamisen lisäksi Kataja auttoi Petroskoissa puna-armeijalaisperheitä asunto-, elintarvike- ja sairaanhoitokysymyksissä.²⁷⁹

Kesäkuussa 1919 Kataja onnistui siirtämään perheellisten ja työkyvyttömiä avustusrahojen myöntämisen Petroskoissa olevalle venäläiselle huoltokomitealle. Työkykyiset ja

²⁷⁶ Aputyöosaston toimintakertomus 25.8.1919, f. 516 op. 2 d. 173, RGASPI, KA.

²⁷⁷ Tilasto Dubrovkassa asuvista punakaartilaisten perheistä 27.12.1918, f. 516 op. 2 d. 194; Aputyöosaston toimintakertomus 25.8.1919; Taiston toimintakertomus 31.12.1919, f. 516 op. 2 d. 173, RGASPI, KA.

²⁷⁸ Teollisuuskomitean pöytäkirja 16.12.1918, f. 516 op. 2 d. 9; Aputyöosaston toimintakertomus 30.9.1919, f. 516 op. 2 d. 174, RGASPI, KA.

²⁷⁹ Aputyöosaston toimintakertomus 25.8.1919, f. 516 op. 2 d. 173; Kataja teollisuuskomitealle, ei päivämäärää, f. 516 op. 2 d. 174, RGASPI, KA.

lapsettomat vaimot eivät kuuluneet avustuksen piiriin, joten Kataja suunnitteli heidän lähettämistään Pietariin Taistoon töihin. Venäläinen huoltokomitea myös suostui maksamaan takautuvasti osan teollisuuskomitean varoista maksetuista avustuksista. Koko maksettua summaa ei voitu saada takaisin, sillä avustuksia oli maksettu eri perustein kuin paikalliset virastot maksoivat; eli esimerkiksi Suomessa kaatuneiden punakaartilaisien perheille.²⁸⁰

Pukimo- ja pesulaitos Taistossa töitä onnistuttiin järjestämään suuremmalle joukolle kuin aputyöosastossa. Taiston toiminta ei rajoittunut vain puna-armeijalaisten perheille työtilaisuuksien hankkimiseen, vaan töitä pyrittiin järjestämään yleisesti turvattomille naisille. Työsuunnitelmaksi oli vanhan sotilasvaatetuksen kunnostaminen armeijaa varusten omassa pesulassa ja pukimossa. Taiston toivottiin pystyvän tarjoamaan töitä isolle joukolle ammattitaidotonta työvoimaa.²⁸¹

Teollisuuskomitea asetti 5.3.1919 Taiston hallinnon ja liikkeen johtoon Artturi Siveniuksen sekä hallinnon jäseniksi Lauri Levolan ja Arvo Närhen. Närhi siirtyi liikkeen johtajaksi 1.5.1919. Liikkeen hallinnossa toimivat myös Matti Turkia sekä J. A. Palomäki. Helmi-, maaliskuu- ja huhtikuu 1919 kuluivat liikkeen perustamisessa ja alkuvalmisteluissa. Vasili-Ostrovian huoltolan räätäli- ja vaatepuvun teollisuuslaitos siirrettiin koneet ja työntekijät Taistoon. Tarkoituksena oli koota Pietarissa kaikki suomalaisten tekemät saman alan työt yhteen työpaikkaan.²⁸²

Elokuussa 1919 Taistossa toimi pesula-, pukimo-, ratkomo-, leikkuu-, neuloma-, räätäli- ja tallukkaosastot. Taiston tuotantoa oli muun muassa vanhoista sotilaspuvuista valmistetut lastenvaatteet, joista osa myytiin SKP:n huoltokomitealle. Puvut kävivät Taiston eri osastoilla pestävinä, ratkottavina ja lopulta ommeltavina. Taistossa myös muun muassa pestiin sotilasjärjestön pyykkiä ja ommeltiin tilaustöitä. Työntekijöitä oli yli 200.²⁸³

²⁸⁰ J. Kataja teollisuuskomitealle 2.6.1919, f. 516 op. 2 d. 174; Aputyöosaston toimintakertomus 25.8.1919, f. 516 op. 2 d. 173, RGASPI, KA.

²⁸¹ K. M. Evän kirje Taistolle maaliskuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 330; Teollisuuskomitean toimintakertomus 1.5.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

²⁸² Taiston toimintakertomus 31.12.1919; Taiston hallinto teollisuuskomitealle 25.8.1919, f. 516 op. 2 d. 173; K. M. Evän kirje Taistolle maaliskuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 330, RGASPI, KA.

²⁸³ Teollisuuskomitean toimintakertomus 1.1.–30.8.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

4.3 Toteutumattomat tehdashankkeet

Teollisuuskomiteassa suunniteltiin ylläesiteltyjä toteutuneita hankkeita laajempaa toimintaa. Toteutumattomista hankkeista ja erityisesti niiden kariutumisen syistä on saatavissa ainoastaan rajallisesti tietoa. Toteutumattomien hankkeiden tarkastelu osoittaa teollisuuskomitean toiminnan laajuuden ja monipuolisuuden.

4.3.1 Supisen saha Petroskoissa ja puunjalostusliikkeet Pietarissa

Lokakuussa 1918 teollisuuskomitea anoi Pohjoisen alueen kansantalousneuvostolta neljän teollisuusliikkeen luovuttamista teollisuuskomitean käyttöön. Anotuista tehtaista yksi oli Petroskoissa sijaitseva Supisen saha ja kolme muuta Pietarissa ja Oranienbaumissa (nyk. Lomonosov) sijaitsevia saha- ja puunjalostusliikkeitä.²⁸⁴ Marraskuussa 1918 teollisuuskomitea pyysi kansantalousneuvostolta asian ratkaisun vauhdittamista. Ratkaisua toivottiin erityisesti kahdesta tehtaasta: Petroskoin Supisen sahasta ja yhdestä Pietarissa olevasta puunjalostusliikkeestä. Kansantalousneuvostoon koitettiin vedota kertomalla, että Supisen sahan työväestön taholta oli teollisuuskomitealta toivottu asian nopeaa etenemistä, sillä työväestöllä oli palkkoja saamatta. Teollisuuskomitean edustaja oli osallistunut lokakuussa Supisen sahan työntekijöiden kokoukseen, jonka pöytäkirjan mukaan pysähtyneen sahan työväki toivoi teollisuuskomitean järjestävän sahalaitoksen käyntiin niin pian kuin mahdollista. Myös Pietarissa olevan puunjalostusliikkeen suhteen toivottiin pikaista päätöstä, sillä suomalainen koulujaosto oli pyytänyt teollisuuskomiteaa valmistamaan koulukalustoa ja opetusvälineitä Pietarin ja Pietarin läänin kouluja varten.²⁸⁵

²⁸⁴ Teollisuuskomitea Venäjän pohjoisen alueen kansantalousneuvostolle 17.10.1918, f. 516 op. 2 d. 9, RGASPI, KA.

²⁸⁵ Teollisuuskomitea Venäjän pohjoisen alueen kansantalousneuvoston puuteollisuusosastolle 14.11.1918, f. 516 op. 2 d. 9; Neglinskin saaren (Supisen sahan) työntekijöiden kokouksen pöytäkirja 23.10.1918, f. 516 op. 2 d. 194; Suomalaisen koulujaoston toimintakertomus 23.9.1918–31.3.1919, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA.

Teollisuuskomiteasta ilmoitettiin 9.12.1918 Supisen sahan työntekijöille tehtaan haltuun saamisen epäonnistuneen tuntemattomista syistä, ja työntekijöitä kehoitettiin järjestämään palkkasaatavansa jotain muuta kautta.²⁸⁶ Vuoden 1919 alussa teollisuuskomiteassa oltiin jälleen toiveikkaita sahojen saamisesta, ja teollisuuskomitean kirjeenvaihdossa viitataan Supisen sahan ja Pietarissa olevan puunjalostusliikkeen käyttöönottoon miltei varmana asiana. Teollisuuskomiteasta kyseltiin 13.1.1919 Tarmo- ja Alku-tehtailta suksityöhön perehtyneitä miehiä töihin Pietarissa lähitulevaisuudessa avattavaan laitokseen. Tammikuun lopussa Pietarin suksitehtaan kerrottiin avattavan pian.²⁸⁷ Teollisuuskomitea päätti 24.1.1919 kokouksessaan käyttää ”myöskin” Supisen sahaa suksien valmistukseen. Sahalaitoksen käyttämiseen päätettiin hankkia paikallisen kansantalouseluvoston suostumus, ja liikelaitosta ja suksien valmistustyötä Petroskoissa hoitamaan nimettiin Matti Turkia, J. Kataja ja Lauri Levola.²⁸⁸

Eloranta pyysi 1.2.1919 pietarinsuomalaisista bolševikkia Aleksanteri Wasténia edistämään Supisen sahan asiaa, sillä uskoi Wasténilla olevan vaikutusvaltaa paikallisissa virastoissa.²⁸⁹ Wasténin vastaus avunpyyntöön ei ole tiedossa. Joka tapauksessa Supisen sahaa ei saatu teollisuuskomitean haltuun, ja 11.2.1919 teollisuuskomitea päätti perua suksityöhanketta koskevat toimenpiteet Petroskoissa.²⁹⁰ Seuraavana päivänä teollisuuskomiteasta annettiin Pohjoisen alueen kansantalouseluvostolta Pietarista puuseppätehdasta suksitilauksen tekemiseen. Maaliskuun alussa Pietarin suksitehtaan kerrottiin olevan järjestelyn alaisena.²⁹¹ Hanke ei kuitenkaan toteutunut.

²⁸⁶ Teollisuuskomitea Neglinskin saaren (Supisen sahan) työntekijöille 9.12.1918, f. 516 op. 2 d. 9, RGASPI, KA.

²⁸⁷ Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 13.1.1919, f. 516 op. 2 d. 362; Teollisuuskomitea Alku-tehtaan hallinnolle 13.1.1919, f. 516 op. 2 d. 329; Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 31.1.1919, f. 516 op. 2 d. 180, RGASPI, KA.

²⁸⁸ Teollisuuskomitean pöytäkirja 24.1.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA. Kataja ja Levola järjestivät Petroskoissa myös teollisuuskomitean aputyöosaston asioita.

²⁸⁹ E. Eloranta A. Wasténille Petroskoihin 1.2.1919, f. 516 op. 2 d. 190, RGASPI, KA.

²⁹⁰ Teollisuuskomitea J. Katajalle ja L. Lepolalle 11.2.1919, f. 516 op. 2 d. 174, RGASPI, KA.

²⁹¹ Teollisuuskomitea Pohjoisen alueen kansantalouseluvoston metsäteollisuusosastolle 12.2.1919, f. 516 op. 2 d. 189, RGASPI, KA; Vapaus 6.3.1919.

4.3.2 Laivatelakkahanke sekä Salaman ja Tarmon laivat

Yksi teollisuuskomitean toteutumattomista hankkeista oli laivatelakka. Tarkoituksena oli huoltaa ja korjata Suomesta Venäjälle tuotuja laivoja. Laivoista kaksi myös luvattiin teollisuuskomitean tehtaiden, Salaman ja Tarmon, käyttöön. Keväällä 1918 pakolaisten mukana Venäjälle siirtyi yhteensä 16 laivaa, jotka kuljetettiin Pähkinälinnaan.²⁹² Toukuussa keskuskomiteassa suunniteltiin oman laivaliikenteen harjoittamista ja jonkinlaisen laivakonttorin perustamista laivojen asioista ja varustamisesta huolehtimaan. Suunnitelmat hylättiin pian, kun kävi ilmi, etteivät yksityiset tahot saaneet harjoittaa laivaliikennettä tai omistaa laivoja Neuvosto-Venäjällä.²⁹³

Laivoista haluttiin mahdollisimman pian eroon, sillä rahaa kului laivojen miehistöjen palkanmaksuun sekä laivojen korjauksiin. Aluksista neljä, höyrylaivat Juustila, Karjala ja Makslahti sekä hinaaja Flink oli lähetetty 16.5.1918 Buihin. Laivoja ei tarvittu Buissa, joten ne jatkoivat matkaa Nižni Novgorodiin, jossa ne luovutettiin venäläisille 11.7.1918 ja liitettiin punaiseen Volgan sotalaivueeseen. Pähkinälinnaan jääneet kaksitoista laivaa siirtyivät kesällä Pietarin työväenkommuunin perustaman Belobalt-kuljetusyhtiön haltuun. Suomalaiset jäivät laivoille miehistöksi.²⁹⁴ Kun laivoilla ei suoritettu tarpeeksi töitä eikä miehistö siten saanut palkkaa, päätti Pietarin komitea kesällä 1918 hankkia laivat takaisin haltuunsa. Laivat luovutettiin vuoden 1918 syyskuun alkupuolella SKP:n keskuskomitealle.²⁹⁵

Ajatus jonkinlaisen laivakonttorin perustamisesta huolehtimaan laivojen varustamisesta oli esillä jo toukokuussa 1918 ennen laivojen poisluovuttamista. Nyt laivojen asioita hoitamaan varten perustettiin laivastokomitea. Epäselvää on, oliko laivastokomitea osa te-

²⁹² Rinta-Tassi, 490; Harjula, 67.

²⁹³ V. Pukka K. Lindqvistille 29.5.1918, f. 516 op. 2 d. 83; E. Eloranta Suomen työväen toimeenpanevalle komitealle 24.5.1918; SSUJ SSUJ:n Pietarin komitealle 1.6.1918, f. 516 op. 1 d. 247, RGASPI, KA.

²⁹⁴ Harjula, 67–68; Teollisuuskomitea keskuskomitealle 27.12.1918, f. 516 op. 2 d. 187, RGASPI, KA; Harjulan mukaan Buihin ja lopulta Nižni Novgorodiin lähetetty hinaaja oli nimeltään Mercator.

²⁹⁵ Selostus laivastokomitean suomalaisten laivojen hoidosta 18.9.–31.12.1918, f. 516 op. 2 d. 76, RGASPI, KA.

ollisuuskomiteaa. Teollisuuskomitean kirjeenvaihdossa laivojen viitattiin siirtyneen syyskuussa 1918 teollisuuskomitean haltuun.²⁹⁶ Teollisuuskomitean vuoden 1918 toimintakertomuksen mukaan sen konttorissa toimi ”laivasto-osasto” hoitamassa suomalaisten laivojen asioita.²⁹⁷ Kuitenkin laivastokomitealla oli teollisuuskomiteasta erilliset tilit, ja laivastokomitean toimintakertomuksessa siihen viitataan keskuskomitean laivastokomiteana.²⁹⁸

Karl Oksa määrättiin syyskuussa 1918 järjestämään näille kahdelletoista luovutetulle laivalle töitä. Oksa oli saanut ohjeeksi yrittää järjestää myös toimettomana makaavia venäläisiä laivoja töihin. Oksan mukaan sopivia venäläisiä hinaajalaivoja löytyi, mutta niiden korjaamiseen ei voitu ryhtyä koska venäläiset laivojen asioita hoitaneet virastot ”katsoivat suomalaisten sekaantumista asioihin vastenmielisesti”. Toiminta supistettiin ainoastaan suomalaisten laivojen työhön järjestämiseen, vaikka tätäkin toimintaa katsottiin karsaasti. Laivojen töihin lähettäminen syyskuussa estettiin laivojen puutteellisten paperien vuoksi. Lopulta kulkuluvat saatiin Pohjoisen alueen kansantalousneuvoston polttoaineosaston avulla, ja osa laivoista alkoi työskennellä kyseisen osaston tehtävissä syksyllä 1918. Polttoaineen kuljetustoiminta osoittautui tappiolliseksi. Osa laivoista oli SKP:n sotilasjärjestön käytettävänä.²⁹⁹

Vuoden 1918 marraskuun lopulla teollisuuskomiteassa suunniteltiin laivatelakan ottamista teollisuuskomitean haltuun. Ensimmäisenä laivatelakan hankkimista saattoi suunnitella kesällä suomalaisten laivojen asioita Pähkinälinnassa ja Pietarissa hoitanut Emil Laiho (myöhemmin Louhikko). Laiho kertoo muistelmissaan suunnitelleensa toimettona Nevalla ja Laatokalla makaavien rikkiäisten laivojen ja hinaajien korjausta. Tarkoituksena oli koota suomalaisia metallityöntekijöitä yhteen ja anoa käyttöön jokin tyhjänä oleva konepaja. Laiho sai elokuun alussa tietoonsa noin 50 suomalaista metallityöläistä, jotka olivat valmiita perustamaan metallityöläisten oman yrityksen, ja kaikki näytti lu-

²⁹⁶ Teollisuuskomitea Venäjän pohjoisen alueen kansantalousneuvoston metalliosastolle 21.11.1918, f. 516 op. 2 d. 9; Teollisuuskomitea keskuskomitealle 21.11.1918; Teollisuuskomitea keskuskomitealle 9.1.1919, f. 516 op. 2 d. 187, RGASPI, KA.

²⁹⁷ Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171, RGASPI, KA.

²⁹⁸ Selostus laivastokomitean suomalaisten laivojen hoidosta 18.9.–31.12.1918, f. 516 op. 2 d. 76, RGASPI, KA.

²⁹⁹ Ibid.

paavalta myös venäläisissä virastoissa. Suunnitelma raukesi Moskovan neuvottelukouksen jälkeen. Laiho kuului ammattiyhdistysmiehiin, jotka eivät pitäneet kokouksessa esitettyjä teesejä sopivina, eikä hän osallistunut SKP:n perustavaan kokoukseen. Laihon mukaan hänen ei annettu epäluotettuna henkilönä jatkaa laivatelakasuunnitelman parissa kokouksen jälkeen.³⁰⁰ Vaikka Laiho ei jatkanut hankkeen parissa, suunnitteli suomalaisten metallityöntekijöiden kokous yhä 19.9.1918 laivatelakaksi sopivan paikan etsimistä Pietarista tai sen lähistöltä. Tarkoituksena oli pyytää teollisuuskomitealta hankkeeseen käyttövaroja.³⁰¹

Suomalaisten metallityöntekijöiden laivatelakkaohanke ei toteutunut. Laivatelakan hankkiminen nousi jälleen esille marraskuun lopulla 1918, jolloin teollisuuskomiteasta kyseltiin keskuskomitealta ohjeita laivojen varalle. Teollisuuskomitealle oli epäselvää, aikoiko keskuskomitea pitää laivoja hallussa tulevia tarpeita varten, ja tuliko siinä tapauksessa laivoja korjata talven aikana ja korjaamista varten hankkia teollisuuskomitean haltuun telakka.³⁰² Ilmeisesti vastaus oli myönteinen, sillä teollisuuskomitea ryhtyi järjestämään haltuunsa Pietarista telakkaa laivojen huoltamista ja korjaamista varten. Teollisuuskomitea pyysi 21.11.1918 Pohjoisen alueen kansantalousneuvoston metalliosastoa luovuttamaan teollisuuskomitean käytettäväksi Pietarista Petrovskin saarelta laivatelakan ja konepajan kaikkine rakennuksineen, koneineen ja raaka-aineineen sekä konepajan viereisiä alueita lisärakentamista varten.³⁰³ Pohjoisen alueen kansantalousneuvoston metalliosasto ei myöntänyt laivatelakkaa ja konepajaa teollisuuskomitean hoitoon. Sen sijaan laivat ehdotettiin vain vietäväksi Pietarissa toiselle konepajalle korjattavaksi. Joulukuun 1918 lopulla laivoja lähdettiin kuljettamaan tälle konepajalle, mutta ne eivät päässeet perille asti Jekateringofka-joen varren kanavan siltojen ollessa jo talviteloilla. Näin ollen laivat jätettiin talvehtimaan kanavan suulle, ja teollisuuskomitea perui suunnitelmat laivojen perusteellisemmasta korjauksesta.³⁰⁴

³⁰⁰ Louhikko, Eemeli: *Teimme vallankumousta*. Suomen Kirja, Helsinki 1943, 184–185, 190–191, Saarela, 43.

³⁰¹ Suomalaisten metallityöläisten kokouksen pöytäkirjan ote 19.9.1918, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

³⁰² Teollisuuskomitea keskuskomitealle 21.11.1918, f. 516 op. 2 d. 187, RGASPI, KA.

³⁰³ Teollisuuskomitea Venäjän pohjoisen alueen kansantalousneuvoston metalliosastolle 21.11.1918, f. 516 op. 2 d. 9, RGASPI, KA.

³⁰⁴ Teollisuuskomitea Venäjän pohjoisen alueen kansantalousneuvoston metallijaostolle 28.12.1918, f. 516 op. 2 d. 9, RGASPI, KA.

Vuoden 1919 alussa keskuskomitea päätti luovuttaa laivat pois hallustaan, ja teollisuuskomitean laivatelakkahankkeelle ei ollut enää tarvetta. Laivat luovutettiin viimeistään helmikuun lopulla 1919.³⁰⁵ Käytetyssä aineistossa laivojen luovutuksen kohteeseen viitataan vain venäläisinä, joten ei ole tarkemmin tietoa kenelle ja mihin käyttöön laivat luovutettiin. Pohjoisen rintaman insinöörihallitus oli anonut alkuvuodesta 1919 teollisuuskomitealta suomalaisten laivojen luovuttamista. Teollisuuskomiteassa ei anomukseen haluttu suostua, vaan keskuskomiteaa pyydettiin 9.1.1919 vastaamaan kyselijälle, ettei laivoja luovutettaisi. Teollisuuskomiteassa uskottiin laivoja tarvittavan SKP:n sotilasjärjestön tarpeisiin. Lisäksi laivat olivat päätyneet syksyllä teollisuuskomitean huostaan huonossa kunnossa venäläisten käytön jälkeen, ja teollisuuskomiteassa pelättiin seuraavaksi niiden tulevan takaisin romuna.³⁰⁶ Keskuskomitean vastaus kirjeeseen ei ole tiedossa, joten on mahdollista, että laivat päädyttiin luovuttamaan Pohjoisen rintaman insinöörihallitukselle. Mahdollinen syy laivoista luopumiseen oli sotilasjärjestön laivojen varalle tekemien suunnitelmien peruuntuminen.³⁰⁷

Vaikka keskuskomitea päätti vuoden 1919 alussa luovuttaa laivat pois hallustaan, jätettiin yksi laiva luovutuksen ulkopuolelle. Teollisuuskomitea oli päättänyt viimeistään marraskuussa 1918 luovuttaa Salama-tehtaan pyynnöstä Elvi-nimisen aluksen tehtaan käyttöön. Elvi oli lähetetty Buihin, mutta se oli matkalla jäätynyt kiinni Vologdan alueella sijaitsevaan Valkeajärveen. Kun helmikuun 1919 lopulla laivat luovutettiin pois, jäi Elvi luovutuksen ulkopuolelle ja kaikkien Elviä koskevien asioiden piti jäädä Salaman hallinnon huoleksi. Buihin asti ja Salaman käyttöön Elvi ei koskaan päätenyt, sillä se upposi keväällä 1919 Valkeajärveen.³⁰⁸

³⁰⁵ Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 27.2.1919, f. 516 op. 2 d. 177, RGASPI, KA.

³⁰⁶ Teollisuuskomitea keskuskomitealle 9.1.1919, f. 516 op. 2 d. 187, RGASPI, KA.

³⁰⁷ Sotilasjärjestön maksu laivastokomitealle 31.12.1918, f. 516 op. 2 d. 18, RGASPI, KA. Syksyllä 1918 kaksi laivoista oli ollut sotilasjärjestön käytössä. Vuoden 1918 lopulla sotilasjärjestö maksoi laivastokomitealle neljän muun laivan varaamisesta sotilasjärjestön käytettäväksi. Keväällä 1919 sotilasjärjestö ei kuitenkaan käyttänyt laivoja.

³⁰⁸ Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 25.11.1918; Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 27.2.1919; Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 15.3.1919; Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 22.5.1919, f. 516 op. 2 d. 177; Belozerskin kaupungin laivaliikenteen johtajan ilmoitus 25.11.1918, f. 516 op. 2 d. 178, RGASPI, KA.

Suomalaisia laivoja suunniteltiin myös Tarmo-tehtaan käyttöön. Kyseessä ei ollut yksikään syyskuussa keskuskomitean haltuun siirtyneistä kahdestatoista laivasta, vaan laivat, jotka kesällä olivat päätyneet Nižni Novgorodiin ja lopulta osaksi Volgan sotalaivuetta. Vuoden 1918 lopulla Eloranta ja Tarmon hallinto suunnittelivat näistä neljästä laivasta kahden siirtämistä Muromiin Tarmon käyttöön. Oka-joen varrella sijaitsevan tehtaan kuljetusvaikeuksien uskottiin ratkeavan omalla laivalla.³⁰⁹ Joulukuun 1918 lopulla teollisuuskomiteasta pyydettiin keskuskomiteaa ryhtymään toimenpiteisiin Nižni Novgorodin laivojen saamiseksi teollisuuskomitean käytettäväksi. Teollisuuskomitean tietojen mukaan laivat olivat melkein hoitoa vailla.³¹⁰ Ilmeisesti keskuskomitea oli myöntäväinen hankkeeseen, sillä teollisuuskomitea ryhtyi tammikuun 1919 alussa toimiin laivojen saamiseksi. Laivoista yksi, Flink-niminen hinaaja, luvattiin Tarmon käyttöön.³¹¹

Lopulta laivan hankkimisesta Tarmolle luovuttiin. Nižni Novgorodissa laivojen asioita hoitaneessa Volgan laivapiirissä oltiin valmiita siirtämään vaikka kaikki neljä laivaa takaisin suomalaisten huollettavaksi. Laivat kulkivat kuitenkin laivapiirin mukaan liian syvässä, eikä niitä siten voinut käyttää Oka-joella, jonka varrella Tarmo sijaitsi, muuta kuin touko- ja kesäkuussa. Maaliskuun 1919 lopulla Tarmon hallinto ja teollisuuskomitea ilmoittivat laivapiirille luopuvansa laivan hankinnasta.³¹²

4.3.3 Rautatiekonepaja Ukrainassa

Maaliskuussa 1919 Lumivuokko keskusteli teollisuuskomitean toiminnasta neuvostohallituksen työasiain kansankomissaari Vasili Šmidtin kanssa. Kun Šmidtilta kysyttiin, millä alalla suomalaiset voisivat parhaiten hyödyttää Neuvosto-Venäjää, kertoi hän kuljetusasioiden parantamisen olevan neuvostohallituksen ohjelmassa. Teollisuuskomiteaa Šmidt neuvoi ottamaan järjestettäväksi jonkin pysähdyksissä olevan nykyaikaisen rautatiekonepajan. Asian tarkempaa järjestelyä varten käännyttiin liikenneasiain kansanko-

³⁰⁹ Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 20.12.1918, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

³¹⁰ Teollisuuskomitea keskuskomitealle 27.12.1918, f. 516 op. 2 d. 187, RGASPI, KA.

³¹¹ Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 4.1.1919, f. 516 op. 2 d. 180; Tarmon hallinnon pöytäkirja 4.1.1919, f. 516 op. 2 d. 347; Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356, RGASPI, KA.

³¹² Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 3.3.1919; Tarmon hallinto Volgan laivapiirin konttorille 30.3.1919, f. 516 op. 2 d. 365; Tarmon hallinnon pöytäkirja 5.3.1919, f. 516 op. 2 d. 347, RGASPI, KA.

missaari Leonid Krasinin puoleen, joka ehdotti Šmidtin tavoin nykyaikaisen ja hyvin varustellun rautatiekonepajan hankkimista. Sopivia konepajoja arvioitiin löytyvän Neuvosto-Ukrainan silloisesta pääkaupungista Harkovasta.³¹³

Maaliskuun 1919 lopulla teollisuuskomitea lähetti Metallityöväen liiton luottamusmiehenä toimineen Mikko Aaltion ja Karl Torvisen Ukrainaan etsimään tarkoitukseen sopivaa laitosta. Aaltiolle ja Torviselle annettiin ohjeeksi etsiä nimenomaan veturien tai vau-nujen korjaamista varten rakennettu nykyaikaisilla koneilla varustettu tehdas. Tehtaan tuli sijaita paikalla, jossa elintarvikkeita ja raaka-aineita oli helposti saatavilla sekä työväen asuntokysymys tyydyttävä. Mukaansa he saivat Krasinin suositus-valtuutuskirjeen annettavaksi Ukrainan kulkulaitoskomissaarille. Kirjeessä Aaltion ja Torvisen kerrottiin edustavan 600 suomalaista metallityöläistä, jotka halusivat työskennellä neuvostovallan tehtaissa erityisesti liikkuvan kaluston korjauksessa. Suomalaisten käyttöön suositeltiin annettavaksi kokonainen tehdas.³¹⁴

Aaltion ja Torvisen Ukrainan matka ei tuottanut toivottuja tuloksia. Harkovassa Aaltio ja Torvinen tapasivat Ukrainan kansantalouselineuvoston metallijaoston johtajainsinööri Salamovitšin, joka väheksyi Krasinin antamia valtuutuksia huomauttaen, ettei Krasinilla ollut määräysvaltaa Ukrainassa. Lisäksi Salamovitš väheksyi teollisuuskomitean työntekijöiden teknillistä sivistystä. Aaltio ja Torvinen arvioivat Salamovitšin heistä muille antaman epäedullisen lausunnon johtaneen siihen, että neuvottelut Harkovassa olivat tuloksettomat. Harkovassa teollisuuskomitean edustajien annettiin tarkastaa kaksi vanhaa ja rappiolla olevaa metallitehdasta. Kun tehtaista kieltäydyttiin, matkustivat Aaltio, Torvinen sekä Salamovitš ja hänen kaksi apulaisinsinööriään Harkovasta 120 kilometriä kaakkoon sijaitsevaan Izjumin kaupunkiin. Izjumissa teollisuuskomitean edustajat vietiin 1914 rakennettuun ensiluokkaiseen rautateiden liikkuvan kaluston korjaukseen tarkoitettuun tehtaaseen. Tehtaassa työskenteli 1200 työntekijää, joista suurimman osan kerrottiin olevan tsaarin vallan aikaan tehtaalle mobilisoituja maatyöläisiä. Oppineesta työvoimasta tehtaalla oli puute. Kaikkiaan tehtaalle pystyi sijoittamaan 3000 työntekijää.

³¹³ V. Šmidtin lausunto SKP:n erinäisten teollisuuslaitosten juridisesta asemasta suhteessa Venäjän kansantalouselimiin, liite teollisuuskomitean kokouksen pöytäkirjaan 19.3.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

³¹⁴ Selostus Ukrainan matkasta 26.3.–17.5.1919; Leonid Krasinin suositus Ukrainan kulkulaitoskomissaarille, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

Teollisuuskomitealle ei luvattu tehtaaseen täydellistä isännyyttä, vaan teollisuuskomitean toivottiin muodostavan itsenäisiä työryhmiä kuhunkin tehtaan eri osastoon. Teollisuuskomitean edustajat eivät pitäneet ehdotusta hyväksyttävänä. Toinen ongelma oli, että Izjumin tehtaalla ei ollut tarpeeksi asuntoja suomalaisille työntekijöille. Asuntopulan poistamiseksi laskettiin tarvittavan noin kahdeksan miljoonaa ruplaa, jos raaka-ainepulan vuoksi rakennustarvikkeita edes pystyi saamaan. Tyytymättöminä Izjumin tehtaaseen teollisuuskomitean edustajat palasivat Harkovaan, josta tarkoituksena oli matkata Kiovaan etsimään toista laitosta.³¹⁵

Harkovassa Harkovan piirin kulkulaitoskomissaari Ivanov kehotti suomalaisia matkustamaan Kiovan sijaan Etelä-Ukrainaan, jossa teollisuuskomitean tarkoituksiin sopivia tehtaita piti löytyä. Niinpä Aaltio ja Torvinen lähtivät matkalle, jossa tarkoituksena oli tarkastaa tehtaita ainakin Jekaterinoslavissa (nyk. Dnipro), Aleksandrovsmissa (nyk. Zaporizžja) ja Nikolajevissa. Aaltio ja Torvinen pääsivät Jekaterinoslaviin, joka todettiin mahdolliseksi paikaksi teollisuuskomitean tarkoituksperiin kaupungissa vallitsevan polttoainepulan vuoksi. Jekaterinoslavia pidemmälle kiertomatallaan Aaltio ja Torvinen eivät päässeet, sillä Aaltio sairastui espanjantautiin ja joutui olemaan kolme viikkoa vuoteenomana. Aaltion parannuttua polttoainepulan vuoksi harvoin ja liian täysin kulkevat matkustajajunat pakottivat teollisuuskomitean edustajat palaamaan Pietariin tarkastamatta muiden kaupunkien tehtaita.³¹⁶

4.3.4 Muita hankkeita

Teollisuuskomiteassa selviteltiin myös useiden muiden tehtaiden haltuunottoa. Vuoden 1918 lopulla selvityksen alla oli ainakin Muromin lähellä sijannut rullatehdas sekä tehtaita Nižni Novgorodissa.³¹⁷ Lisäksi tarkoituksena oli käynnistää paperitehdas 400 kilometriä Moskovasta koilliseen sijaitsevassa Kinešmassa.³¹⁸ Helmikuussa ja maaliskuussa 1919 Pietarissa ilmoitettiin alettavan valmistaa sotilaskenkien rasvaa ja kesäkuussa 1919

³¹⁵ Selostus Ukrainan matkasta 26.3.–17.5.1919, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

³¹⁶ Ibid.

³¹⁷ E. Eloranta Y. Oksaselle 5.11.1918, f. 516 op. 2 d. 362; Y. Oksanen kirje E. Elorannalle 22.12.1918 Ei lähettäjä E. Elorannalle 18.12.1918, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

³¹⁸ Selostus teollisuuskomitean varojen käytöstä 4.12.1918, f. 516 op. 2 d. 9, RGASPI, KA.

teollisuuskomitea pohti jalkinetehtaan perustamista Kostromaan.³¹⁹ On epäselvää, kuinka pitkälle hankkeiden suunnittelu eteni, ja miksi suunnitelmat eivät toteutuneet.

Ainakin joidenkin tehtaiden haltuun ottamista harkittiin neuvostojen nimenomaisesta pyynnöstä. Joulukuussa 1918 Kostroman läänin kansantalousneuvosto ehdotti teollisuuskomitealle käyttöön otettavaksi Kostroman kaupungin lähellä sijaitsevia tiilitehtaita. Tammikuussa 1919 teollisuuskomiteassa päätettiin kieltäytyä tehtaista, vaikka nähtiinkin hyödyllisenä, että niissä päästäisiin sovelluttamaan suomalaista tuotanto- ja työtekniikkaa. Myöhemmin keväällä neuvosto tarjosi tiilitehtaita teollisuuskomitealle uudelleen, mutta teollisuuskomitea hylkäsi jälleen tarjouksen.³²⁰

Yllämainittujen paikkakuntien lisäksi teollisuuskomitea selvitti maaliskuussa 1919 Dubrovkassa sijaitsevan norjalais-suomalaisen osakeyhtiö Dubrovkan tehtaiden haltuun ottamista. Tehdasalueella oli viisi teollisuuslaitosta: paperi-, massa-, selluloosa- ja laatikotehdas sekä sahalaitos. Työväkeä oli yhteensä 715 henkeä, joista kolmasosa oli suomalaisia. Lähes kaikki tärkeimmät tehtävät olivat suomalaisten hallussa. Idea Dubrovkan tehtaiden siirtämisestä teollisuuskomitean haltuun tuli todennäköisesti tehtaan työväestöltä. Dubrovkaan oli perustettu 10.10.1918 Venäjän kommunistisen puolueen paikallinen järjestö. Puoluejärjestön tärkeimpänä tehtävänä oli tehtaan osittaisen seisauttamisen vuoksi tehtaan töiden jatkaminen.³²¹ Osakeyhtiö Dubrovkan suomalainen kommunistinen työväenjärjestö oli 14.10.1918 toivonut neuvostohallituksen kansallistuttavan tehtaas sekä siirtävän niiden yllävalvonnan suomalaiselle teollisuuskomitealle.³²² Neuvostohallituksen vastaus työväenjärjestön kirjeeseen ei ole selvillä.

Dubrovkan tehtaiden teollisuuskomitean haltuun siirtäminen nousi jälleen esille maaliskuussa 1919, kun paperitehtaan tekninen johtaja pysäytti tehtaan toiminnan kahdeksi viikoksi. Teollisuuskomitea lähetti Matti Turkian tutkimaan tehtaita. Turkia piti kiusalli-

³¹⁹ SKP:n toimintakertomus 1.9.1918–15.2.1919, f. 516 op. 2 d. 148; Teollisuuskomitea Alku-tehtaan hallinnolle 27.6.1919, f. 516 op. 2 d. 192, RGASPI, KA; Vapaus 6.3.1919.

³²⁰ Henze & Bonnin tehtaan tarkastuskertomus joulukuussa 1918, f. 516 op. 2 d. 328; Teollisuuskomitean pöytäkirja 4.1.1919; Teollisuuskomitean pöytäkirja 4.3.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

³²¹ Selostus käynnistä Dubrovkan tehtailla 15.3.1919. f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA; Ruhanen, Urho: *Syytettyinä suomalaisen*. Pohjoinen, Oulu 1989, 14, 28. Lapsena Dubrovkassa asuneen Ruhasen muistelmassa on hyödynnetty Dubrovkan puoluejärjestön pöytäkirjoja, joten päivämäärää lienee oikein.

³²² Dubrovkan suomalaisen kommunistisen työväenjärjestön toimikunta Venäjän neuvostotasavallan hallitukselle 14.10.1918, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

sena suurien ja hyvien tehtaiden seisahtuksissa olemista aikana, jolloin teollisuustuotteista oli kova pula. Turkia ehdotti teollisuuskomitealle, että se selvittäisi mahdollisuutta siirtää tehtaiden johto teollisuuskomitean käsiin. Tehtaat eivät päätyneet teollisuuskomitean haltuun, sillä ilmeisesti Dubrovkan puoluejärjestö ja työntekijät saivat tehtaat käyntiin muulla tavoin.³²³

4.4 Teollisuustoiminnan uudelleenjärjestäminen ja työntekijöiden mobilisointi puna-armeijaan

Mitä pidemmälle teollisuuskomitean työskentelyssä päästiin, sitä enemmän vastaan tuli ongelmia. Alkuperäisissä laskelmissa Tarmo- ja Alku-tehtailla uskottiin tuotannon alkavan vuoden 1919 alussa. Tarmon kelvoton sulatusuuni, sen korjaamisesta syntynyt selkaus sekä Alku-tehtaalla tarvittavien vilttien puute estivät tuotannon alkamisen ajallaan. Helmikuun lopulla keskuskomitea siirsi Elorannan toisiin tehtäviin teollisuuskomitean johdosta ja nimitti uudeksi johtajaksi J. H. Lumivuokon. Lumivuokon johdolla tehtaiden toiminnan edellytyksiä ja tehtyjen suunnitelmien kannattavuutta alettiin tarkastella uudelleen. Maaliskuun alussa tehtaita käskettiin supistamaan ostokset vain kaikkein välttämättömämpiin. Korjauksissa tuli keskittyä ainoastaan teollisuuslaitosten saattamiseen tuotantokuntoon.³²⁴

Maaliskuussa Lumivuokko vieraili Muromissa. Matkalla selvisi, että Tarmon asiat olivat luultua huonommin. Teollisuuskomiteassa haluttiin saada selvyys kaikkien liikkeiden toiminnasta, joten Pietarissa päätettiin järjestää 14.4.1919 liikkeiden yhteinen neuvottelukokous. Kokouksessa tarkoituksena oli neuvotella liikkeiden edustajien kanssa liikkeiden tilasta, laajentamisesta, supistamisesta tai kokonaan lopettamisesta. Ennen kokousta tehtaita ja Moskovan ostokonttoria kehoitettiin jälleen rajoittamaan ostosten tekoa.³²⁵

³²³ Ruhanen, 28; Selostus käynnistä Dubrovkan tehtailla 15.3.1919, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

³²⁴ Teollisuuskomitean E. Lehmusvuorelle 3.2.1919, f. 516 op. 2 d. 192; Teollisuuskomitean Tarmon hallinnolle 1.3.1919, f. 516 op. 2 d. 180, RGASPI, KA.

³²⁵ Teollisuuskomitean pöytäkirja 19.3.1919, f. 516 op. 2 d. 169; Teollisuuskomitea Työn hallinnolle 21.3.1919, f. 516 op. 2 d. 185; Teollisuuskomitea Alku-tehtaan hallinnolle 21.3.1919, f. 516 op. 2 d. 192; Teollisuuskomitea Taiston hallinnolle 21.3.1919, f. 516 op. 2 d. 330; Teollisuuskomitea Tarmo hallinnolle 21.3.1919, f. 516 op. 2 d. 335; Teollisuuskomitea Moskovan ostokonttorille 1.4.1919, f. 516 op. 2 d. 186, RGASPI, KA.

Pietarissa järjestettiin 14.–20.4.1919 teollisuuskomitean ja sen alaisten liikkeiden neuvottelukokous. Neuvottelukokoukseen osallistui teollisuuskomitean lisäksi liikkeiden hallintoja, työväen edustajia sekä keskuskomiteasta O. V. Kuusinen ja K. M. Evä. Kokousta varten tehtaiden hallintoja oli pyydetty valmistelevaan toimintakertomukset ja vastaamaan erilaisiin toimintaan liittyviin kysymyksiin, joiden avulla oli tarkoitus arvioida toiminnan jatkamisen edellytyksiä.³²⁶ Neuvottelukokouksessa ainoastaan Voiman nähtiin vastaavan senhetkisiin tarpeisiin ja vaatimuksiin. Tehtaassa oli nykyaikaiset koneet ja laajat raaka-ainevarastot. Muiden tehtaiden toiminta sen sijaan piti lopettaa ja kaikki ammattitaitoinen työvoima keskittää Voimaan. Voiman lisäksi Taisto päätettiin jättää käyntiin, sillä se oli enemmän avustus- kuin varsinainen tuotantolaitos.³²⁷ Aputyöosastosta ei neuvottelukokouksen lausunnossa mainittu mitään, mutta luultavasti siihen suhtauduttiin samoin kuin Taistoon. Todennäköisesti päätökset tehtaiden lopettamisesta oli tehty jo ennen neuvottelukokousta.

Saarelan mukaan tehtaiden lopettamispäätöksen taustalla oli puolueen halu ratkaista jo perustavassa kokouksessa epäselväksi jäänyt kysymys siitä, oliko se puolue vai pakolaishallitus. Puoluetoiminnalle vieraista tehdashankkeista luopuminen verhottiin neuvottelukokouksessa taloudellisiin vaikeuksiin.³²⁸ Kuitenkaan neuvottelukokouksen aikaan teollisesta toiminnasta ei oltu luopumassa kokonaan, vaan sen muotoa haluttiin muuttaa. Maaliskuun lopulla teollisuuskomiteasta oli kysytty työasiain ja liikenneasiain kansankomissaareilta neuvoja teollisuuskomitean toiminnan uuteen suuntaan. Saatujen neuvojen perusteella teollisuuskomitea päätti lähettää edustajansa Ukrainaan etsimään rautatiekonepajaa, jonne pystyi keskittämään kaikki teollisuuskomitean työntekijät. Tarkoituksena oli siirtyä pois monelle paikkakunnalle hajautetusta toiminnasta ja keskittää kaikki voimat yhteen tehtaaseen yhdelle paikkakunnalle. Suunnitelma rautatiekonepajasta esitettiin neuvottelukokoukselle. Sopivan tehtaan löydyttyä tarkoituksena oli siirtää myös Voiman työntekijät tehtaalle.³²⁹

³²⁶ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³²⁷ Valiokunnan lausunto teollisuuskomitean alaisista tehtaista ja liiketoiminnan jatkamisesta 17.4.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

³²⁸ Saarela, 80.

³²⁹ Valiokunnan lausunto teollisuuskomitean alaisista tehtaista ja liiketoiminnan jatkamisesta 17.4.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

Toiminnan jatkamisesta kielii myös se, että neuvottelukokouksessa tehtiin suunnitelmia teollisuuskomitean toiminnan parantamiseksi. Parannusehdotukset tehtiin laitosten kirjapidosta, yhtenäisyydestä, tarkkailusta ja neuvonnasta. Toisaalta parannusehdotukset olivat tarpeellisia myös siksi, että tehtaiden toiminnan lopettamiseen katsottiin kuluvan parhaassakin tapauksessa useita kuukausia. Tarkoituksena oli esimerkiksi valmistaa Salaman keskeneräinen mylly kuntoon.³³⁰

Aaltio ja Torvinen palasivat Ukrainasta toukokuun puolivälissä. He eivät löytäneet matkallaan sopivaa tehdasta, mutta suosittelivat teollisuuskomiteaa pitämään yhä tehdasasiaa Ukrainassa vireillä ja lähettämään sinne uudet tiedustelijat. Polttoainepulan poistuttua teollisen elämän elpymiselle nähtiin suuret mahdollisuudet.³³¹ Uusia tiedustelijoita Ukrainaan ei lähetetty, eikä neuvottelukokouksessa esitettyjä suunnitelmia päästy käytännössä toteuttamaan. Huhtikuun 1919 lopulla suomalaiset valkoiset aloittivat karjalaisten kanssa hyökkäyksen pohjoisella rintamalla, minkä vuoksi SKP:n sotilasjärjestö laajensi suomalaisten mobilisaatiota. Sotilasjärjestö määräsi 30.4.1919 kaikki teollisuuskomitean alaisissa liikkeissä työskentelevät asekuntoiset miehet heti mobilisoitaviksi armeijaan.³³² Määräyksen seurauksena teollisuuskomitea ilmoitti 2.5.1919 tehtaille, että niiden oli lähetettävä kaikki asekuntoiset miehet Pietariin. Tehtaille sai ainoastaan jättää invalidit, naiset ja tehtaiden lakkauttamisessa välttämättömät henkilöt.³³³

Mobilisointimääräys peruutti neuvottelukokouksessa tehdyt suunnitelmat. Uuden, kaikki työntekijät keskittävän tehtaan hankkimisesta piti luopua. Voimalle ei voitu siirtää muilta tehtailta ammattitaitoista työvoimaa, vaan tehdas joutui luopumaan jo ennestään harvalukuisesta ammattimiesten joukosta.

³³⁰ Valiokunnan mietintö teollisuuskomitean ja hallintojen suhteista, f. 516 op. 2 d. 342; Valiokunnan lausunto teollisuuskomitean alaisista tehtaista ja liiketoiminnan jatkamisesta 17.4.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

³³¹ Selostus Ukrainan matkasta 26.3.–17.5.1919, f. 516 op. 2 d. 194, RGASPI, KA.

³³² Hirvelä, 54; Teollisuuskomitean pöytäkirja 2.5.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

³³³ Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 2.5.1919, f. 516 op. 2 d. 180; Teollisuuskomitea Alku- ja Työtehtaiden hallinnoille 2.5.1919, f. 516 op. 2 d. 192, RGASPI, KA.

5 SKP:n huolto- ja teollisuustoiminta

SKP:n perustaminen ei lopettanut keväällä 1918 aloitettua kielitaidottomien ja vaikeissa oloissa elävien punapakolaisten avustamista. Puolue toimintaan siirtymisen myötä olisi voinut olettaa luovuttavan pakolaisten huoltamiseen liittyvistä toimista ja laitoksista. Huoltolaitoksia ei kuitenkaan päätetty siirtää muille organisaatioille, vaan niitä perustettiin lopulta lisää. Jo kesällä 1918 suunniteltua teollisuustoimintaa ryhdyttiin toteuttamaan teollisuuskomitean kautta.³³⁴

Sekä huolto- että teollisuustoiminnan tarkoituksena oli suomalaisten pakolaisten auttaminen. Kuinka pitkäksi ajaksi toimintaa suunniteltiin? Oliko toiminnalla vain väliaikainen luonne? Syksyllä 1918 suomalaiset kommunistit suhtautuivat maailmanvallankumouksen alkamiseen optimistisesti. Ajatuksia sen vääjäämättömyydestä ruokkivat sekä Leninin puheet että tapahtumat ympäröivässä maailmassa: loka-marraskuussa 1918 keskusvallat hävisivät maailmansodan ja Itävalta-Unkarin ja Saksan keisarikunnat romahtivat. Suomalaiset kommunistit julistivat syksyllä 1918 maailmanvallankumouksen alkaneen. Vallankumouksen tulon varmuutta julistettiin myös puoluekonferenssissa tammi-helmikuun vaihteessa 1919. Oli helppo uskoa, että Suomessakin uusi vallankumous puhkeisi aivan lähiaikoina.³³⁵

Ainakin eräillä teollisuuskomitean toiminnassa mukana olevilla oli ajatuksena lähteä pian Suomeen avustamaan vallankumouksessa. Tarmon johtaja Oksanen kyseli 17.11.1918, ennen kuin Tarmon toiminta ehti edes kunnolla alkaa, paikalliselta neuvostolta ja teollisuuskomitealta ohjeita ”kun tulee yhteinen matka joukolla Suomeen”.³³⁶ Eloranta ohjeisti 30.11.1918, ettei Muromista lähdölle vielä ollut kiirettä ja lupasi lähettää myöhemmin Suomeen menon sattuessa tarkempia ohjeita.³³⁷ Uudestaan Suomeen lähtö oli esillä Tarmossa tammikuussa 1919, kun Oksanen kysyi Suomeen maanalaistehtäviin lähetetyltä Aino Pesoselta, oliko ”pakkomenotoiminta Suomeen päätetty alettavaksi lähiaikana”.³³⁸

³³⁴ Saarela, 80.

³³⁵ Saarela, 67–69.

³³⁶ Y. Oksanen kirje E. Elorannalle 17.11.1918, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

³³⁷ E. Eloranta Y. Oksaselle 30.11.1918, f. 516 op. 2 d. 180, RGASPI, KA.

³³⁸ Y. Oksanen Aino Pesoselle 17.1.1919, f. 516 op. 2 d. 365, RGASPI, KA.

Huolto- ja teollisuustoiminta aloitettiin punapakolaisia varten. Toiminnan piirissä olevien määrästä ei ole tarkkaa tietoa. Laajimmillaan teollisuuskomitean toiminnan kerrottiin olleen helmikuussa 1919, jolloin sen alaisissa laitoksissa työskenteli noin 600 työntekijää. Luvussa ei ole mukana tehtaiden työntekijöiden perheitä.³³⁹ Huoltotoiminnan jakaantuessa useisiin eri laitoksiin ei koko toiminnan piirissä olevista henkilöistä ole saatavilla vastaavaa lukua. Helmikuussa 1919 Vasili-Ostrovan huoltolassa oli asukkaita 711 ja Buin siirtolassa noin 150. Samassa kuussa päävastaanottolaitoksella rekisteröitiin 188 henkilöä.³⁴⁰ Punapakolaisia työskenteli, liikkui ja eli Venäjällä myös muualla kuin SKP:n alaisissa laitoksissa.

Vaikka toiminnan tarkoituksena oli auttaa pakolaisia, oli toiminnassa mukana muitakin. Taistossa oli elokuun 1919 lopulla 220 työntekijää, joista pakolaisia kerrottiin olevan ainoastaan 90.³⁴¹ Lähteestä ei käy ilmi, olivatko muut työntekijät aiemmin Venäjälle siirtyneitä suomalaisia vai venäläisiä. Ainakin Tarmon ja Salaman luovutussopimuksissa määrättiin, että tehtaan työpaikoista piti varata puolet venäläiselle työvoimalle. Ehto ei toteutunut, mutta venäläisiä työntekijöitä oli Tarmon, Salaman, Alun ja Työn palveluksessa pienempi määrä.³⁴² Teollisuuskomitean toimintakertomuksen mukaan venäläisiä otettiin töihin vain sikäli, kun erinäisissä töissä se katsottiin välttämättömäksi. Venäläiset työntekijät saivat asetusten mukaisen palkan, eivätkä päässeet osallisiksi tehtailla tarjotuista luontoiseduista, vaikka ainakin Tarmossa venäläiset työntekijät useasti pyysivät saada samat edut kuin suomalaisetkin työntekijät saivat.³⁴³

SKP:n huoltolaitoksissa olevien hoidokkien taustat ja muiden kuin pakolaisten pääsy hoitoloihin ei ole muutamia mainintoja lukuun ottamatta esillä käytetyssä aineistossa. Kesällä 1918 Vasili-Ostrovan huoltolan ohjesäännössä pääsy huoltolaan on rajattu ainoas-

³³⁹ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁴⁰ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148; J. K. Lehtinen K. M. Evälle 14.2.1919, f. 516 op. 2 d. 323, RGASPI, KA.

³⁴¹ Taiston hallinto teollisuuskomitealle 25.8.1919, f. 516 op. 2 d. 173, RGASPI, KA.

³⁴² Tarmon luovutuskirja 26.10.1918, f. 516 op. 2 d. 358; Salaman ja Buin kihlakunnan kansantalousneuvoston sopimus Salamasta 1919, f. 516 op. 2 d. 178; Y. Oksanen teollisuuskomitealle 15.1.1919, f. 516 op. 2 d. 182; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁴³ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502; Tarmon huoltokomitea Tarmon hallinnolle 11.3.1919, f. 516 op. 2 d. 355, RGASPI, KA.

taan punakaartin tehtävissä haavoittuneille tai muuten sairaille pakolaisille sekä Suomesta paenneille turvattomille naisille ja lapsille.³⁴⁴ Vasili-Ostrovan huoltolan asukkaiden henkilöluetteloissa on kuitenkin useita henkilöitä, joiden kotipaikaksi on nimetty Pietari, ja joilla ei kerrottu olleen mitään tekemistä punakaartin toiminnan kanssa. Suurin osa asukkaista oli luokiteltu pakolaisiksi.³⁴⁵ Elo-syyskuussa 1919 huoltotoimintaa kritisoitiin siitä, että huoltoloihin oli otettu Venäjällä jo vuosia olleita henkilöitä.³⁴⁶ Venäläisiä sen sijaan suomalaisissa huoltolaitoksissa tuskin oli, eikä huoltokomitean toimintakertomuksen mukaan huoltolaitoksiin otettu inkeriläisiä tai vienankarjalaisia.³⁴⁷

Todennäköisesti suurin osa huoltotoiminnan piirissä olevista pakolaisista oli kotoisin läheltä Venäjän rajaa. Yleisen pakokauhun valtaamana Venäjälle pyrki paljon henkilöitä, jotka eivät olleet ottaneet osaa Suomen sisällissotaan millään tavalla.³⁴⁸ Kesällä 1918 avustustoiminnasta kirjoitetun toimintakertomuksen mukaan suurin osa Venäjälle siirtyneistä pakolaisista oli kotoisin Karjalankannakselta. Rajaseudun väen lisäksi Turusta lähetettiin pakolaisryhmä, ja rajan yli siirtyi joitakin pakenevia punakaartilaisjoukkoja eri puolilta Suomea. Iso osa oli köyhiä perheitä, jotka eivät olleet ottaneet osaa sisällissotaan tai ylipäänsä järjestäytyneeseen työväen toimintaan. Lähtömotiiveiksi arveltiin yleinen pakokauhu ja yleisesti halu elää joukon mukana.³⁴⁹ Samoilla sanoilla pakolaisia kuvailtiin myös myöhemmin: pääosin rajaseudun väkeä, joka ei ollut ottanut osaa järjestötoimintaan.³⁵⁰ Myös Tverin siirtolan komissaari Virtanen kuvasi siirtolan asukkaiden olleen suurelta osin kotoisin rajaseudulta ja lähteneen Venäjälle vain ”kun naapurikin lähti”.³⁵¹

³⁴⁴ Vasili-Ostrovan majoitussairaalan ohjesääntö 6.7.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA.

³⁴⁵ Vasili-Ostrovan huoltolan henkilöluettelo 31.12.1918, f. 516 op. 2 d. 381, RGASPI, KA.

³⁴⁶ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Turkia), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

³⁴⁷ Selostus huoltokomitean toiminnasta syyskuusta 1918 huhtikuuhun 1919, f. 516 op. 2 d. 148.

³⁴⁸ Nevalainen, 94. Valkoisten kostotoimista ja pelon ilmapiiristä Karjalankannaksella ks. Lähteenmäki, Maria: *Maailmojen rajalla: Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009, 133–147.

³⁴⁹ Kertomus suomalaisten pakolaisten avustustoiminnasta Pietarissa 1918, f. 516 op. 1. d. 262, RGASPI, KA.

³⁵⁰ SKP:n kolmannen puoluekokouksen pöytäkirja (Vilmi), f. 516 op. 2 d. 421, RGASPI, KA.

³⁵¹ Suomen kuvalehti 25.7.1953.

5.1 Huolto- ja teollisuustoiminnan suhde

Teollisuuskomitean koko toiminta-aikaa käsittelevässä toimintakertomuksessa todetaan teollisen toiminnan olleen yhtä paljon huoltotoimintaa, kuin ”teollistakin puuhailua”. Onkin totta, että huolto- ja teollisuustoiminnan raja oli häilyvä. Tehtaiden tehtävänä ei ollut ainoastaan olla tuotantolaitoksia, vaan ne saivat tehtäväkseen pitää huolta turvattomista, vieraalla maalla elävistä pakolaisyhteisöistä. Pakolaisista huolehtimiseksi tehtailla otettiin käyttöön laajat luontoisedut. Tarmo-, Salama-, Alku- ja Työ-tehtailla työntekijöille tarjottiin asunnot sekä niiden lämmitys- ja valaistuskustannukset. Tehtaiden alkuaikoina niissä myös avustettiin työntekijöitä järjestämällä ja rahoittamalla työntekijöiden ruokaloiden toimintaa. Salamassa ja Tarmossa oli lisäksi räätäli- ja suutari-verstaita, joista liikkeiden työntekijät saivat tuesti palveluita.³⁵²

Salamassa ja Tarmossa sairastuneet työntekijät saivat hoitoa suomalaisten omissa sairaaloissa. Tarmon sairaala perustettiin, kun espanjantauti³⁵³ levisi työntekijöiden keskuudessa joulukuussa 1918. Myöhemmin työntekijät kärsivät espanjantaudin lisäksi pilkkukuumesta. Korkeimmillaan 20 prosenttia Tarmon piirissä olevista suomalaisista oli sairaana.³⁵⁴ Buissa Salama ja Buin huoltola kustansivat ja ylläpitivät yhdessä sairaushuonetta.³⁵⁵ Suurimmaksi menoeräksi luontoisedut muodostuivat Tarmossa.³⁵⁶ Tarmoon oli perustettu oma tehtaan alainen Tarmon huoltokomitea järjestämään työntekijöiden asumiseen, ruokaan, sairaanhoitoon ja vaatetukseen liittyviä asioita. Tarmon pitkälle menevistä eduista esimerkkinä on työntekijöitä varten perustettu parturiliike sekä nuorten miesten asuntoja siivoamaan palkatut kaksi henkilöä.³⁵⁷

³⁵² Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁵³ Espanjantautipandemia puhkesi ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheissa ja levisi ympäri maapalloa lyhyessä ajassa esiintyen muutaman kuukauden väliajoin puhkeavina aaltoina. Espanjantautiin kuoli 30–50 miljoonaa ihmistä. Venäjällä tautiin kuoli arviolta 450 000 ihmistä, Linnanmäki, Eila: *Espanjantauti Suomessa. Influenssapandemia 1918–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005, 9–10, 59.

³⁵⁴ Y. Oksanen E. Elorannalle 19.12.1918, f. 516 op. 2 d. 182; Selostus Tarmon toiminnasta 8.4.1919, f. 516 op. 2 d. 353, RGASPI, KA.

³⁵⁵ Selostus Salaman toiminnasta 31.3.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

³⁵⁶ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁵⁷ Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Tarmon huoltokomitean toimintakertomus 1.2.–31.3.1919, f. 516 op. 2 d. 353; Tarmon hallinto Tarmon huoltokomitealle 29.1.1919, f. 516 op. 2 d. 357, RGASPI, KA.

Tehtaan hallinnoissa ja teollisuuskomiteassa oltiin tietoisia siitä, että teollisuustoiminta sai huoltotoiminnan piirteitä. Maaliskuussa 1919 Tarmon hallinto ilmaisi, kuinka luonnotonta oli joutua keskittymään työväestön huoltamiseen eikä teollisuuteen ja teollisten tuotteiden valmistukseen ja kehittämiseen.³⁵⁸ Luontoisetuihin käytettyjen kustannusten suuruuteen pyrittiin puuttumaan helmikuussa 1919. Teollisuuskomitea määräsi tehtaiden ruokalaitokset järjestettäväksi itsekannattaviksi ja siirrettäväksi työväestön hoitoon. Samalla pienennettiin räätäli- ja suutariverstaiden töistä myönnettyä alennusta.³⁵⁹

Teollisuuskomitean toimintakertomuksessa yhtenä teollisuus- ja huoltotoiminnan rajaa häilyttävänä syynä pidettiin sitä, ettei teollisuuskomitea saanut valita työvoimaansa. Huoltokomitea, päävastanottolaitos ja sotilasjärjestö osoittivat työhön hakijat teollisuuskomitealle, jonka oli koetettava löytää niille työtä. Osa oli työkyvyttömiä ja osalla ei ollut tehtaiden vaatimaa ammattitaitoa.³⁶⁰ Keskuskomiteassa ja sen alaisilla osastoilla vallitsi käsitys, että teollisuuskomitean alaisilla tehtailla oli velvollisuus järjestää töitä kaikille.³⁶¹ Teollisuuskomiteassa pohdittiin tammikuussa 1919, että ”avuttomia” työntekijöitä oli sijoitettu tehtaille jopa niin paljon, että koko toiminnan tarkoitus oli muuttumassa.³⁶²

Teollisuuskomitean suhdetta työkyvyttömiin ja ylipäänsä huoltotoimintaan pyrittiin ratkaisemaan neuvottelukokouksessa. Neuvottelukokouksessa päätettiin erottaa huoltotoiminta teollisesta toiminnasta, sillä toimintojen yhteen kytkemisen nähtiin häiritsevän kummankin toteuttamista. Teolliselle toiminnalle pidettiin haitallisena työkyvyttömiä sijoittamista tehtaille. Toisaalta Taisto päätettiin kokouksessa jättää käyntiin nimenomaan, koska se oli enemmän avustus- kuin liikelaitos.³⁶³ Huolto- ja teollisuustoiminnan erottamisessa ei onnistuttu. Päinvastoin: mobilisointikäsky vähensi tehtaiden työkykyisten työntekijöiden määrää. Armeijasta vapautetuille tai armeijaan kelpaamattomille sen sijaan teollisuuskomitean piti löytää töitä. Teollisuuskomitean toimintakertomuksessa

³⁵⁸ Tarmon hallinto Tarmon työntekijöiden yleiselle kokoukselle 12.3.1919, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

³⁵⁹ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁶⁰ Ibid.

³⁶¹ Hirvelä, 29; Sotilasjärjestö teollisuuskomitealle 21.12.1918, f. 516 op. 2 d. 187; K. Manner J. K. Lehtiselle 16.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

³⁶² Teollisuuskomitea keskuskomitealle 16.1.1919, f. 516 op. 2 d. 187, RGASPI, KA.

³⁶³ Valiokunnan lausunto teollisuuskomitean alaisista tehtaista ja liiketoiminnan jatkamisesta 17.4.1919, f. 516 op. 2 d. 172, RGASPI, KA.

työtehoon koettiin vaikuttaneen kielteisesti myös naistyöntekijöiden määrän kasvaminen toukokuun mobilisoimisen jälkeen.³⁶⁴ Huolto- ja teollisuustoiminnan raja oli erityisen häilyvä aputyöosastossa ja Taistossa. Taiston johtaja pohti elokuussa 1919 laitoksen toimivan osittain liikelaitoksena ja osittain avuttomassa asemassa olevien työläisnaisten toimeentulon turvaajana. Tästä syystä liikettä ei voinut johtaa ”kylmien liikeperiaatteiden mukaan”.³⁶⁵

5.2 SKP:n huolto- ja teollisuustoiminnan asema Neuvosto-Venäjällä

Millainen suhde eri paikkakunnilla olevilla suomalaisilla laitoksilla oli paikallisiin ja ylempiin neuvostoviranomaisiin? Mikä oli SKP:n alaisten tehtaiden asema Neuvosto-Venäjällä? Tuliko teollisuustoiminnassa noudattaa kaikkia Neuvosto-Venäjän lakeja ja määräyksiä?

5.2.1 SKP:n tehtaiden asema Neuvosto-Venäjällä

Teollisuustoimintaan varat myöntäneen päätöksen mukaan tehtaiden tuli noudattaa kaikkia Neuvosto-Venäjän lakeja ja teollisuuden harjoittamisesta annettuja määräyksiä.³⁶⁶ Myös tehtaiden luovutussopimuksiin sisällytettiin samanlainen ehto.³⁶⁷ Syksyllä 1918 ja vuoden 1919 alussa teollisuuskomitea ohjeisti tehtaiden hallintoja noudattamaan neuvostovallan antamia sääntöjä ja määräyksiä. Esimerkiksi palkkauksessa tuli seurata neuvostovallan palkkatariffeja, sillä ne olivat kaikkia, myös suomalaisia, velvoittavia.³⁶⁸

Tästä huolimatta tehtaiden asema ja niiden suhde Neuvosto-Venäjän lakeihin jäi teollisuuskomitealle epäselväksi. Maaliskuussa 1919 Lumivuokko pyysi neuvostohallituksen

³⁶⁴ Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 15.7.1919, f. 516 op. 2 d. 177; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁶⁵ A. Närhi teollisuuskomitealle 25.8.1919, f. 516, op. 2 d. 173, RGASPI, KA.

³⁶⁶ Korkein kansantalousneuvosto ”suomalaisen kommunistisen puolueen keskuskomitealle” 31.8.1918, f. 516 op. 2 d. 2, RGASPI, KA.

³⁶⁷ Esim. Tarmon luovutuskirja 26.10.1918, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA. Luovutuskirjan mukaan Tarmon tuli ottaa toiminnassaan huomioon kaikki korkeimman kansantalousneuvoston ja kansankomissarien neuvoston ohjeet ja määräykset sekä Muromin kihlakunnan neuvoston tiedonannot ja määräykset.

³⁶⁸ Teollisuuskomitea Alku-tehtaan hallinnolle 14.11.1918; Teollisuuskomitea Alku-tehtaan työväestölle 4.3.1919, f. 516 op. 2 d. 192; Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 14.11.1918, f. 516 op. 2 d. 91; Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 14.11.1918, f. 516 op. 2 d. 177; Teollisuuskomitean pöytäkirja 22.2.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

työasiain kansankomissaari Vasili Šmidtiltä lausunnon SKP:n teollisuuslaitosten juridisesta asemasta Neuvosto-Venäjällä ja suhteesta maassa annettuihin lakeihin ja asetuksiin. Šmidtin lausunnon mukaan Neuvosto-Venäjällä oli pääasiassa kolmenlaisia teollisuuslaitoksia: kansallistettuja, työväen osuustoiminnallisten orgaanien hallussa olevia sekä pienempiä yksityisten omistajien hallussa olevia työpajoja. SKP:n alaisten tehtaiden aseman määrittely ei ollut helppoa edes työasiain kansankomissaarille. Šmidt arveli, että laitokset kuuluivat toiseen tai kolmanteen kategoriaan. Koska teollisuuskomitea oli saanut neuvostohallitukselta varoja ja paikallisilta neuvostoilta käytettäväkseen tehtaita, voitiin teollisuuskomiteaa ajatella jonkinlaisena vuokraajana, joten teollisuuskomitean laitokset olivat samojen sääntöjen ja lakien alaisia kuin muutkin teollisuuslaitokset Venäjällä.³⁶⁹

Syynä Šmidtiltä pyydettyyn lausuntoon saattoi olla alkuvuodesta 1919 teollisuuskomitean tehtailla virinnyt keskustelu tehdaskomiteoista. Neuvosto-Venäjällä tehdaskomiteat olivat tehtaiden työntekijöitä edustavia neuvostoja, joiden tarkoituksena oli antaa työväestölle kontrollia tehtaan asioihin. Tehdaskomiteoita oli alettu muodostaa Pietarissa alkuvuodesta 1917 vuoden 1905 mallin mukaan. Tehdaskomiteoille muodostui monia tehtäviä elintarvikkeiden hankinnasta tehtaan tuottavuuden valvomiseen. Tehdaskomiteat toimivat ammattiliittojen ensimmäisen asteen järjestöeliminä tehtailla.³⁷⁰ Kaikilla teollisuuskomitean tehtailla työntekijät järjestäytyivät perustamalla tehdaskomiteoita.³⁷¹

Tehdaskomiteoilla oli Neuvosto-Venäjällä paljon oikeuksia ja vastuuta. Viimeistään helmikuussa 1919 teollisuuskomitean alaisilla tehtailla alettiin kiinnittää huomiota siihen, että teollisuuskomitean laatimat tehtaiden hallintojen ohjesäännöt olivat ristiriidassa

³⁶⁹ V. Šmidtin lausunto SKP:n erinäisten teollisuuslaitosten juridisesta asemasta suhteessa Venäjän kansantalouselimiin, liite teollisuuskomitean kokouksen pöytäkirjaan 19.3.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

³⁷⁰ Engelstein, 227–228; Metalliteollisuusliikkeiden tehdaskomiteoiden säännöt, f. 516 op. 2 d. 328, RGASPI, KA.

³⁷¹ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

ammattiliittojen laatimien tehdaskomiteoiden sääntöjen kanssa. Hallintojen ohjesääntöjen mukaan hallinnolle oli varattu oikeus palkata ja erottaa liikkeen työntekijät.³⁷² Kuitenkin tehdaskomiteoiden sääntöjen mukaan niillä oli tämä oikeus.³⁷³ Epäselvää oli, oliko tehtaiden kontrolli tehtaiden työntekijöillä, kuten Venäjällä tehdaskomiteoiden säännöt edellyttivät, vai tehtaiden hallinnoilla, kuten teollisuuskomitea oli ohjeistanut. Pohjimmiltaan kysymys oli siitä, tuliko teollisuuskomitean toiminnassa noudattaa kaikkia Neuvosto-Venäjän lakeja ja määräyksiä.

Alku-, Työ- ja Tarmo-tehtaiden hallinnot kysyivät teollisuuskomitealta selvennystä asiaan helmikuussa ja maaliskuun alussa 1919.³⁷⁴ Riitaisimmaksi tilanne muuttui Tarmossa, jossa tehdaskomitea syytti tehtaan hallintoa lainvastaisesta toiminnasta. Tarmon johtaja Oksanen pyysi teollisuuskomiteaa lähettämään ”ehdottoman diktaattorivallan” takaa-
van valtakirjan sekä todisteen siitä, että teollisuuskomitealle oli annettu erikoisoikeus teollisuusolojen järjestelyssä, minkä takia hallintovalta kuului teollisuuskomitean valitsemille hallinnon jäsenille eikä työväestölle.³⁷⁵

Šmidtin lausunnossa ei otettu suoraan kantaa tehdaskomiteoiden ja hallintojen kysymykseen. Lausunnon mukaan Neuvosto-Venäjällä tehtaiden hallinnot asettivat tehdaskomiteat paikallisten kansantalouselineuvostojen ja ammattijärjestöjen komiteoiden suostumuksella. Tarkoituksena oli siirtyä järjestelmään, jossa tehtaiden hallinnot siirtyisivät kokonaisuudessaan työntekijöille ja heidän järjestöilleen.³⁷⁶ Teollisuuskomitea oli siis toiminut väärin nimittäessään itse tehtaiden hallinnot. On tosin epäselvää, oliko tehtaiden hallintojen nimittämistä koskeva lainsäädäntö ollut voimassa jo teollisuuskomitean toiminnan alkaessa ja hallintoja nimittäessä, ja jos oli, oltiinko teollisuuskomiteassa

³⁷² Teollisuuskomitean alaisten tehtaiden ohjesääntö 16.10.1918, f. 516 op. 2 d. 328, RGASPI, KA.

³⁷³ Kostroman ammattiliiton tehdaskomiteoiden säännöt Työlle, f. 516 op. 2 d. 185; Metalliteollisuusliikkeiden tehdaskomiteoiden säännöt, f. 516 op. 2 d. 328, RGASPI, KA.

³⁷⁴ Alku-tehtaan hallinto teollisuuskomitealle 17.2.1919, f. 516 op. 2 d. 192; Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 21.2.1919, f. 516 op. 2 d. 182; J. Kirves teollisuuskomitealle 2.3.1919, f. 516 op. 2 d. 185, RGASPI, KA.

³⁷⁵ Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 21.2.1919, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

³⁷⁶ V. Šmidtin lausunto SKP:n erinäisten teollisuuslaitosten juridisesta asemasta suhteessa Venäjän kansantalouselimiin, liite teollisuuskomitean kokouksen pöytäkirjaan 19.3.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

tietoisia siitä. Teollisuuskomiteassa pyrittiin kääntämään teollista toimintaa koskevia lakeja ja määräyksiä, mutta käännoistyö oli katkonaista ja vaikeaa toimihenkilöiden vaihtuvuuden ja kiireiden vuoksi.³⁷⁷

Šmidtin käsityksen mukaan teollisuuskomitean alaisilla tehtailla voitiin jonkin verran poiketa hallintojen nimittämistä koskevasta järjestelystä. Koska teollisuuskomitea oli puoluejärjestön alainen laitos, teollisuuskomitea sai nimittää tehtaiden hallinnot neuvoteltuaan asiasta tehdaskomiteoiden kanssa. Tehtaiden hallinnoille tuli kuitenkin saada ammattijärjestöjen paikallisilta komiteoilta lopullinen vahvistus.³⁷⁸

Teollisuuskomitea ei muuttanut tehtaiden hallintoja ja niiden nimittämistä vastaamaan Šmidtin antamaa ohjetta. Sen sijaan neuvottelukokouksen jälkeen tehtaiden työväelle annettiin oikeus nimittää hallintoihin yksi edustaja.³⁷⁹ Teollisuuskomitean koko toiminta-aikaa käsittelevässä toimintakertomuksessa perustellaan tehtaiden hallintoja ja tehdaskomiteoita koskevien lakien noudattamatta jättämistä sillä, että suomalaisten taoudellinen toiminta jäi puoliksi irralliseksi koko neuvostovallan toimintaan nähden. Niinpä kaikkia Neuvosto-Venäjällä annettuja lakeja ei voitu kirjaimellisesti soveluttaa käytäntöön. Muuten lakeja kerrottiin noudatetun kirjaimellisesti silloin, kun ne ”eivät ole olleet haittana asiain kehitykselle”.³⁸⁰

Selvästi teollisuuskomiteassa koettiin sillä olleen jonkinlainen erikoisoikeus teollisten olojen järjestelyyn. Elokuussa 1919 Lumivuokko ohjeisti Tarmon hallintoa, että ”meitä suomalaisia eivät näissä työasioissa sido kiinteästi tariffit eikä dekreetit”.³⁸¹ On epäselvää, oliko teollisuuskomitean ohjeistuksella esimerkiksi korkeimman kansantalousneuvoston hyväksyntä. Ajatus suomalaisten erikoisoikeudesta tehtaiden asioiden järjestyksessä oli esillä myös Salaman poisluovuttamisesta käydyissä neuvotteluista. Neuvosto,

³⁷⁷ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁷⁸ V. Šmidtin lausunto SKP:n erinäisten teollisuuslaitosten juridisesta asemasta suhteessa Venäjän kansantalouselimiin, liite teollisuuskomitean kokouksen pöytäkirjaan 19.3.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

³⁷⁹ Tarmon hallinto Tarmon tehdaskomitealle 25.4.1919, f. 516 op. 2 d. 355, RGASPI, KA; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁸⁰ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁸¹ J. H. Lumivuokko Tarmon hallinnolle 27.8.1919, f. 516 op. 2 d. 180, RGASPI, KA.

jolle tehdasta oltiin luovuttamassa, toivoi tehtaan pysymistä teollisuuskomitean alaisena, sillä luovutuksen jälkeen liikkeen asiat oli pakko järjestää lain mukaisesti, minkä uskottiin johtavan töiden pysähtymiseen.³⁸²

Teollisuuskomitean toiminnan alkuvaiheessa antamat ohjeet noudattaa kaikkia neuvostovallan sääntöjä ja lakeja viittaavat siihen, että ajatus oikeudesta poiketa niistä syntyi vasta myöhemmin, kenties käytännön osoitettua sen liian vaikeaksi. Esimerkiksi alati nousevat elintarvikekustannukset lisäsivät painetta nostaa työntekijöiden palkkaa sallitun määrän yli.³⁸³ Toiminnan alkuvaiheen pyrkimystä sopeutua paikallisiin oloihin kuvaa Tarmon hallinnon päätös ottaa tehtaalla käyttöön neuvostohallituksen ohjeistuksen mukaiset juhla- ja vapaapäivät. Päiväjärjestyksestä päätettiin jättää pois Suomessa juhli-tuista kristillisistä juhlapäivistä loppiainen, Marian ilmestyspäivä, pitkäperjantai, toinen pääsiäispäivä, helatorstai ja toinen helluntaipäivä.³⁸⁴ Samaan tapaan kuin palkkasäädös-ten noudattamisesta, myös juhlapäivistä annettujen ohjeistuksen noudattamisesta poikettiin aiemmista aikeista huolimatta, ja toukokuussa Tarmossa päätettiin pitää helatorstai vapaapäivänä.³⁸⁵

Teollisuustoimintaa koskevien sääntöjen noudattamista vaikeutti kielen lisäksi se, että esimerkiksi palkkatariffit vaihtelivat paikkakunnittain. Tehtaiden hallinnot kyselivät teollisuuskomitealta usein ohjeita lakien mukaisesta toiminnasta, esimerkiksi urakka-työstä, matkapäivien ruokarahan maksamisesta ja kesälomien myöntämisestä. Aina teollisuuskomitealla ei ollut antaa vastausta kysymyksiin, ja asioita ohjeistettiin kyselemään paikallisilta neuvostoilta.³⁸⁶ Jotkin teolliseen toimintaan ja teollisuuskomitean tehtaisiin liittyvät asiat olivat yhtä epäselviä niin tehtaiden hallinnoille kuin paikallisille

³⁸² Teollisuuskomitean pöytäkirja 22.12.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

³⁸³ Voiman toimintakertomus 1.1.–31.6.1919; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

³⁸⁴ Tarmon hallinnon ilmoitus juhlapäivistä 1.1.1919, f. 516 op. 2 d. 357, RGASPI, KA. Tarmon hallinnon ilmoittamat neuvostohallituksen ohjeistuksen mukaiset juhla- ja vapaapäivät olivat 1.1. uusivuosi, 22.1. verisunnuntain muistopäivä, 12.3. itsevaltiuden kukistumisen päivä (helmikuun vallankumouksen muistopäivä), 18.3. Pariisin kommuunin perustamisen vuosipäivä, 1.5. ”internatsionalen” päivä (työläisten päivä) ja 7.11. proletarisen vallankumouksen päivä (lokakuun vallankumouksen muistopäivä). Suomalaisista juhlista joulua ja juhannusta päätettiin yhä pitää päiväjärjestyksessä.

³⁸⁵ Tarmon hallinnon tiedonanto, toukokuu 1919, f. 516 op. 2 d. 359, RGASPI, KA.

³⁸⁶ Y. Oksanen teollisuuskomitealle 3.4.1919, f. 516 op. 2 d. 182; E. Lehmusvuori teollisuuskomitealle 1.5.1919, f. 516 op. 2 d. 185; Tarmon työntekijöiden yleisen kokouksen pöytäkirja 6.5.1919, f. 516 op. 2 d. 347; Teollisuuskomitea Alku-paperitehtaan hallinnolle 13.3.1919, f. 516 op. 2 d. 192, RGASPI, KA.

neuvostoillekin. Kun Tarmon työntekijät liitettiin toukokuussa 1919 Muromin sairaskassaan, ei tehtaalta huolittu jäsenmaksuja, sillä Muromin kansantalousneuvosto oli ilmoittanut tehtaan olevan kansallistettu, eikä siten velvollinen maksamaan sairaskassan maksuja. Tarmon hallinnossa ilmoitusta ihmeteltiin, muttei osattu sanoa varmaksi, edes monen toimintakuukauden jälkeen, oliko tehdas kansallistettu vai ei.³⁸⁷

5.2.2 SKP:n teollisuus- ja huoltolaitosten suhde neuvostoviranomaisiin

Huolto- ja teollisuuslaitokset olivat läheisissä tekemisissä paikallisten neuvostojen kanssa ja yhteydenpito niiden kanssa oli tiivistä. Paikalliset neuvostot tarjosivat koko toiminnalle sen edellytykset, sillä luovutus sopimukset tehtaista ja huoltoloista tehtiin niiden kanssa, eikä ilman niiden myöntämiä osto- ja kuljetuslupia toiminta olisi voinut edetä. Eri paikkakunnilla oleville suomalaisille myönnettiin paikkakuntien elintarvikekor-
tit.³⁸⁸ Muromissa kaupungin neuvoston aloitteesta Tarmon työntekijät saivat valita edustajansa kaupungin neuvostoon.³⁸⁹ Salamassa ja Tarmossa tehtaiden työsuunnitelmat tehtiin yhdessä paikallisten neuvostojen kanssa, ja Salamassa useimmat tehtaan toiminnot päätettiin järjestää paikallisen neuvoston nimenomaisesta pyynnöstä.³⁹⁰

Tekemisissä oltiin neuvostojen lisäksi esimerkiksi paikallisten ammattijärjestöjen osastojen ja sotilaskomissariaattien kanssa: paikalliset ammattijärjestön osastot auttoivat teollisuuskomitean tehtaiden työntekijöitä tehdaskomiteoiden perustamisessa, Voiman työntekijät pääsivät ammattiliiton kautta osaksi sen järjestämää elintarvikkeiden hankintaa, ja Buin sotilaskomissariaatin pyynnöstä suomalaiset osallistuivat sotilaskarkurien etsimiseen.³⁹¹

³⁸⁷ Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 21.6.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

³⁸⁸ Alku-paperitehtaan toimintakertomus 5.4.1919, f. 516 op. 2 d. 172; Voiman hallinto teollisuuskomitealle 11.4.1919, f. 516 op. 2 d. 341; Osuuskunta Tarmon Aitan pöytäkirja 25.3.1919, f. 516 op. 2 d. 349, RGASPI, KA. Osuuskunta Tarmon Aitta oli Tarmon työntekijöiden muonitukseen perustettu osuuskunta.

³⁸⁹ Tarmon työntekijöiden yleisen kokouksen pöytäkirja 6.2.1919, f. 516 op. 2 d. 348; Tarmon hallinnon ilmoitus 5.2.1919, f. 516 op. 2 d. 357, RGASPI, KA. 6.2.1919 edustajaksi valittiin Väinö Pukka ja Oskar Eskelinen.

³⁹⁰ Tarmon hallinnon pöytäkirja 9.12.1918, f. 516 op. 2 d. 347; Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 16.10.1918, f. 516 op. 2 d. 177; Teollisuuskomitean toimintakertomus vuonna 1918, f. 516 op. 2 d. 171, RGASPI, KA.

³⁹¹ V. Törnroos Työlle 18.2.1919, f. 516 op. 2 d. 182; Voiman tehdaskomitean ja elintarvikekomitean yhteisen kokouksen pöytäkirja 19.7.1919, f. 516 op. 2 d. 341; Salaman toimintakertomus kesäkuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179, RGASPI, KA.

Teollisuuskomiteassa koettiin teollisen toiminnan menestyksen riippuvan hyvistä väleistä hallintojen ja neuvostojen välillä.³⁹² Pääosin huoltolaitosten ja tehtaiden suhteet paikallisiin neuvostoviranomaisiin olivat hyvät, ja seisahduksissa olevien teollisuuslaitosten käyntiin järjestämiseen suhtauduttiin myönteisesti. Buissa paikallinen neuvosto piti Salaman toimintaa niin tärkeänä, että se asettui huhtikuussa 1919 vastustamaan Salaman toiminnan lopettamista.³⁹³

Vastakohtana Salaman hyviin väleihin paikallisten neuvostoviranomaisten kanssa on Tarmo-tehdas. Toiminnan alkuvaiheessa välit olivat hyvät ja neuvostojen kuvattiin tehneen parhaansa liikkeen hyväksi ja avustamiseksi. Suomalaisilla oli varoja tehtaan toiminnan rahoittamiseen, mistä Muromissa haluttiin hyötyä. Paikallinen kansantalousneuvosto ei ollut itse onnistunut saamaan korkeimmalta kansantalousneuvostolta luottoa, ja esillä oli ajatus suomalaisten pyytämisestä takaajiksi.³⁹⁴ Tarmon hallintoa kannustettiin rakentamaan sähköasema, joka olisi tyydyttänyt tehtaan lisäksi Muromin kaupungin tarpeita. Tehtaalle palkattiin sen entinen omistaja Larionov, joka kannusti Tarmon hallintoa rakentamaan tehtaalle useita rakennuksia sekä hankkimaan paljon raaka-aineita ja koneita. Tarmon hallinnossa toimineet arvioivat myöhemmin, että Larionovin motiivina oli se, että hän uskoi valkoisten voittoon ja tehtaan päätymiseen lopulta takaisin hänen haltuunsa.³⁹⁵

Tarmon hallinnon ja paikallisten viranomaisten välit viilenivät tehtaan sulatusuuniin liittyvän kiistan myötä, kun Larionov teki kantelun tehtaan toiminnasta ja tehtaan hallinto erotti Larionovin. Larionovilla kuvattiin olleen koko paikkakunnan kattava vaikutusvaltainen sukulais- ja ystäväjoukko, joka aloitti Tarmon toiminnan järjestelmällisen vastustuksen kaikkialla. Tarmoon ei saatu enää tavaroita perille eikä neuvostoilta apua niiden toimittamiseen. Suomalaisia alettiin häätää taloista, jotka olivat korjattu tehtaan puolesta. Tehtaan toiminnan pysähtyttyä toukokuun mobilisoimisen myötä uhattiin teh-

³⁹² Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 28.3.1919, f. 516 op. 2 d. 180, RGASPI, KA.

³⁹³ Salaman toimintakertomus huhtikuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179, RGASPI, KA.

³⁹⁴ Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 29.3.1919, f. 516 op. 2 d. 182, RGASPI, KA.

³⁹⁵ Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Tarmon hallinnon pöytäkirja 21.11.1918, f. 516 op. 2 d. 347, RGASPI, KA; Airola, Matti: Suomalaisten punapakolaisten toiminnoista neuvostojen maassa. Teoksessa Nissinen, E. (toim.): *Proletaarisen vallankumouksen rintamilta*. SVT:n kokoelma No. 1. Valtion kustannusliike Kirja, Leningrad 1935, 144–145.

taan hallinto vangita tehtaan seisomisen vuoksi. Tehtaalte ja sen konttoriin tehtiin lukuisia tarkastuksia ja tehtaan hallinnolta vaadittiin useita selvityksiä ja tilastoja tehtaan toiminnasta, inventaariosta sekä suomalaisista Muromissa. Lisäksi tehtaan tärkeimmät toimihenkilöt ja hallinnon jäsenet yritettiin mobilisoida venäläisiin joukkoihin.³⁹⁶

Tarmon hallinto joutui useita kertoja turvautumaan korkeimman kansantalousneuvoston sihteerin Alexander Schottmannin apuun. Tarmon hallinnon pyytäessä klubitalosta häätämislä suojaa paperia, lähetti Schottmann ja korkeimman kansantalousneuvoston puheenjohtaja Aleksei Rykov Muromin kansantalousneuvostolle käskyn säilyttää Tarmon omaisuus koskemattomana ankaran rangaistuksen uhalla.³⁹⁷ Saman neuvoston jäsenien tehtyä valituksen Tarmon toiminnasta oli Schottmann käskennyt, että ”piru perilleivät anna olla suomalaisten rauhassa”.³⁹⁸

Luotto Schottmannin avuliaisuuteen ja vaikutusvaltaan oli selvästi suuri. Kun Tarmossa vahingossa tehdyllä jarrulossitilaukselle tarvittiin ostaja, kuvasi Tarmon johtaja Vuoristo jarrulossit kaupattavan ”jos ei hyvällä niin Schottmannilta saatavalla pakolla”.³⁹⁹ Teollisuuskomitean toimintakertomuksessa kuvattiin Schottmannilta kysytyn apua lukemattomia kertoja pienien ja suurien asioiden vuoksi, ja avulla olleen monesti suuri merkitys. Myös keskuskomiteassa ja huoltotoiminnassa hyödynnettiin Schottmannin apua.⁴⁰⁰ Ylipäänsä huolto- ja teollisuustoimintaa järjestettäessä oltiin tekemisissä korkearvoisten bolševikkien kanssa, ja apua saatiin niin Leniniltä kuin monelta kansankomissaariltakin. Osassa tapauksia kerrottiin kansankomissaarien puheille päästyn Schottmannin avulla. Toisaalta jo kansanvaltuuskunta oli ollut tiiviisti tekemisissä neuvostohallituksen kanssa.⁴⁰¹ Erityisesti toiminnan alkuaikojen tiivistä yhteyksistä ylempiin neuvosto-organeihin kielii Väinö Pukan syyskuussa 1918 J. K. Lehtiselle tekemä huomautus suhteista

³⁹⁶ Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 20.5.1919; Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 27.5.1919; J. Vuoristo teollisuuskomitealle 22.7.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

³⁹⁷ A. Rykov ja A. Schottmann Muromin kansantalousneuvostolle 8.7.1919, f. 516 op. 2 d. 361, RGASPI, KA.

³⁹⁸ J. Vuoristo teollisuuskomitealle 22.7.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

³⁹⁹ Ibid.

⁴⁰⁰ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502; J. K. Lehtinen A. Schottmannille 2.7.1919, f. 516 op. 2 d. 323; Keskuskomitea A. Schottmannille 9.10.1919, f. 516 op. 2 d. 154, RGASPI, KA.

⁴⁰¹ Schottmannin kautta saaduista kontakteista esim. Tarmon hallinnon pöytäkirja 3.8.1919, f. 516 op. 2 d. 347, RGASPI, KA. Kansanvaltuuskunnan ja neuvostohallituksen yhteydenpidosta ja suhteista ks. Rinta-Tassi.

neuvostohallitukseen. Pukan mukaan toiminnassa ei voinut enää sivuuttaa entiseen tapaan paikallisia neuvostoviranomaisia ja kääntyä aina suoraan keskusvirastojen puoleen. Suurimpien esteiden poistamisen keskusvirastojen kautta Pukka kuitenkin näki yhä mahdollisena.⁴⁰²

⁴⁰² V. Pukka J. K. Lehtiselle 17.9.1918, f. 516 op. 2 d. 62, RGASPI, KA. Pukka työskenteli syksyn 1918 SKP:n Moskovan toimistossa, josta hänet erotettiin joulukuussa 1918 omavaltaisesti keskuskomitean nimissä esiintymisen vuoksi. On kyseenalaista, oltiinko keskuskomiteassa Pukan kanssa samaa mieltä tarpeesta vähentää neuvostohallitukselta pyydettyä apua. Pukan ja keskuskomitean suhteista ks. Saarela, 91.

6 SKP:n teollisuus- ja huoltotoiminnan ”likvidoiminen”

”Jälkimaailmaa ja historiaa varten olisi kai hyvä, jos toiminnastamme sekä poislähtömme syistä jäisi suppea kuva”⁴⁰³

Huhtikuussa 1919 teollisuuskomitean eri liikkeiden neuvottelukokouksessa päätettiin teollisuuskomitean liikkeiden ”likvidoisesta”. Ainoastaan Voima- ja Taisto-tehtaiden toiminnan jatkamiselle nähtiin edellytyksiä. Mahdollisena suunnitelmana pidettiin uuden tehdaspaikan hankkimista ja kaikkien teollisuuskomitean työntekijöiden yhteen paikkaan keskittämistä. Huhti-toukokuussa 1919 neuvottelukokouksessa tehdyt suunnitelmat keskeytyivät, kun SKP:n sotilasjärjestö määräsi asekuntoiset miehet mobilisotaviksi tehtailta. Uuden tehtaan hankkimisesta luovuttiin ja tehtaat pyrittiin likvidoimaan mahdollisimman pian.

Teollisuustoiminnan lisäksi keskuskomitea halusi irti myös pakolaisten huoltamiseen liittyvistä tehtävistä. Keskuskomitean sihteeri K. M. Evä laati heinäkuun 1919 lopussa suunnitelman keskuskomitean eri toiminta-alojen uudelleenjärjestelystä. Evä arvioi puolueen käytettävissä olevien varojen loppuvan jo vuoden 1919 aikana, jos muutoksia ei tehtäisi. Niinpä puolueen oli siirrettävä neuvostoelimille puolueen alaisena toimivia laitoksia. Suunnitelma erosi merkittävästi siitä, miten suomalaisten pakolaisten asiat ja huolto olivat siihen mennessä Neuvosto-Venäjällä järjestetty. Evän ehdotuksessa punapakolaisten huolto siirtyisi suomalaisten omista laitoksista ja SKP:n vastuulta venäläisiin laitoksiin ja neuvostovaltion vastuulle. Sotainvalidit siirrettäisiin venäläisten sotainvalidien kanssa samoihin huoltoloihin, ja kustannukset tulisivat neuvostolaitosten hoidettaviksi. Suomalaiset pakolaisperheet siirrettäisiin venäläisten laitosten hoitoon. Maanviljelystöihin kykeneviä varten hankittaisiin viljelystiloja. Kansallisuuskomissariaatin Suomen osastosta tulisi tehdä suomalaisten pakolaisten huolto- ja edustuselin, jollaisena se Evän mukaan toimi jo muilla kansallisuuksilla Venäjällä. Puolueen varoilla kustannettaisiin enää ainoastaan Suomeen kohdistuvaa toimintaa.⁴⁰⁴

⁴⁰³ Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 29.7.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

⁴⁰⁴ Saarela, 81; K. M. Evän ehdotus keskuskomitean alojen uudelleenjärjestämisestä 28.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

Elo-syyskuussa 1919 pidetyssä puoluekokouksessa keskuskomitea esitteli huolto- ja teollisuustoiminnan likvidoimiseen tähtäävän suunnitelman, joka oli Evän laatiman ehdotuksen kaltainen. Sekä teollinen toiminta että huoltotoiminta tuli siirtymään neuvostoelimille. Jotkin laitokset voitaisiin säilyttää sellaisinaan, mutta niiden toiminnasta vastaaminen ja kustantaminen siirtyisi nyt venäläisille.⁴⁰⁵ Rahojen loppumisen lisäksi syiksi taloudellisesta toiminnasta luopumiseen on esitetty Suomen-yhteyksien kehittyminen sekä halu ratkaista Venäjän kommunistisen puolueen suhde SKP:hen ja laajemmin kansalliseen toimintaan.⁴⁰⁶

Kaikki eivät olleet tyytyväisiä toiminnan lakkauttamiseen. Buin huoltolan johtaja Lehtinen oli ennen kokousta toivonut, ettei keskuskomitea luopuisi Buissa olevista laitoksista. Lehtisen mukaan venäläiset eivät pystyneet hoitamaan huoltolan käytössä olevaa maatilaa, vaan se jäisi vaille hoitoa ja kaikki sen eteen tehty työ ja käytetyt varat menisivät hukkaan. Rahojen hukkaan heittämiseltä tuntui myös Salama-tehtaasta luopuminen. Lehtinen uskoi suomalaisilla olevan vaikeaa venäläisissä laitoksissa kieltä taitamattomina.⁴⁰⁷ Myös Taiston johtaja Arvo Närhi vastusti puoluekokouksessa kaikkien huolto- ja teollisuuslaitosten toiminnan lopettamista. Närhi oli huolissaan erityisesti turvatomista naisista, joiden määrä kasvoi koko ajan puna-armeijalaisten leskillä. Myös Närhi koki venäläisissä laitoksissa kieltä taitamattomien aseman huonoksi ja kuvaili venäläisten laitosten heikossa hoidossa hoidokkien jopa kuolevan nälkään.⁴⁰⁸

6.1 Huoltotoiminnan lopetus

Kun puoluekokouksessa esiteltyä likvidoimisohjelmaa aloitettiin toteuttaa syyskuussa 1919, oli keskuskomitean alaisissa huoltolaitoksissa yhteensä 668 henkilöä.⁴⁰⁹ Neuvostovallan huoltoasioita hoitavalle virastolle tehtiin syyskuun lopulla ehdotus suomalaisten laitosten siirtämisestä pois SKP:ltä, mistä saatiin myönteinen päätös lokakuussa. Vi-

⁴⁰⁵ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja, f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁰⁶ Saarela, 81.

⁴⁰⁷ J. K. Lehtinen K. Mannerille 22.8.1919, f. 516 op. 2 d. 323, RGASPI, KA.

⁴⁰⁸ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Närhi), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁰⁹ Katsaus SKP:n keskuskomitean toimintaan 1.9.1919–1.3.1920, f. 516 op. 2 d. 426, RGASPI, KA.

rasto antoi paikallisille huoltoviranomaisille tehtäväksi ottaa vastaan suomalaiset lastenkodit ja aikuisten huoltolat. Lastenkodit oltiin säilyttämässä ennallaan, mutta aikuiset aiottiin siirtää paikallisiin huoltolaitoksiin.⁴¹⁰

Huoltotoiminnan likvidoimista Pietarissa hidasti lokakuussa 1919 kenraali Nikolai Judenitšin joukkojen hyökkäys Pietaria kohti, mikä keskeytti eri virastoissa laitosten siirtämistä koskevien asioiden käsittelyn. Keskuskomitean oli rahoitettava huoltotoimintaa suunniteltua pidemmän ajan, vaikka tarkoitukseen käytettävissä olleet rahat loppuivat. Huoltotoiminnan kustannusten kattamiseksi keskuskomitea otti teollisuuskomitealle myönnetystä varoista osan, vaikka ne oli myönnetty vain teollista toimintaa varten.⁴¹¹ Pietarissa oleva lastenkoti siirtyi paikallisen huolto-osaston alaiseksi joulukuussa 1919. Pietarin täysi-ikäisistä hoidokeista osa siirrettiin ”vanhojen ja raihnaisten kotiin” ja osalle, etupäässä puna-armeijalaisten vaimoille, järjestettiin venäläisten laitosten kustantamat asunnot ja autettiin saamaan neuvostovallan sääntöjen mukaisia etuja.⁴¹² Vuoden 1919 lopussa lopetettiin myös huoltokomitean toiminta.⁴¹³

Buissa halukkaat ja sopivat täysi-ikäiset perustivat lokakuussa 1919 huoltolan hallussa olleelle maatilalle maakommuuni Auran, jossa tarkoituksena oli tulla toimeen maataloustuotantoon perustuvalla järjestelmällä. Buin lastenkoti siirtyi 1.10.1919 paikallisen valistusosaston hoidettavaksi. Valistusosasto edellytti lastenkotia varten järjestettäväksi varoja, jotka keskuskomitea sai hoidettua neuvostovallan valistuskomissariaatista, josta lähetettiin Buin valistusosastolle puoli miljoonaa ruplaa ennakoon lastenkotia varten.⁴¹⁴ Pietarin ja Buin lastenkotien johto jäi käytännössä suomalaisten käsiin laitosten venäläisille siirtämisen jälkeen.⁴¹⁵

⁴¹⁰ K. Heikkisen raportti SKP:n Moskovan toimiston toiminnasta 1.9.1919–25.2.1920, f. 516 op. 2 d. 438; Katsaus SKP:n keskuskomitean toimintaan 1.9.1919–1.3.1920, f. 516 op. 2 d. 426, RGASPI, KA.

⁴¹¹ SKP:n keskuskomitean toimintakertomus 1.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 422; Katsaus SKP:n keskuskomitean toimintaan 1.9.1919–1.3.1920, f. 516 op. 2 d. 426, RGASPI, KA. Judenitšin lokakuun 1919 hyökkäyksestä Engelstein, 310–311.

⁴¹² Katsaus SKP:n keskuskomitean toimintaan 1.9.1919–1.3.1920, f. 516 op. 2 d. 426, RGASPI, KA.

⁴¹³ Vapaus 21.11.1919.

⁴¹⁴ K. Korhonen M. Pennaselle 30.11.1919, f. 516 op. 2 d. 154; Katsaus SKP:n keskuskomitean toimintaan 1.9.1919–1.3.1920, f. 516 op. 2 d. 426; K. Heikkisen raportti SKP:n Moskovan toimiston toiminnasta 1.9.1919–25.2.1920, f. 516 op. 2 d. 438, RGASPI, KA.

⁴¹⁵ Saarela, 82.

Pietarissa olevan päävastaanottolaitoksen toimintaa ei lopetettu muiden laitosten tapaan vuoden 1919 lopulla, mutta sen toimintaa päätettiin muuttaa merkittävästi. Marraskuun lopusta lähtien laitos haluttiin palauttaa sille alun perin perustettaessa suunniteltuun tarkoitukseen eli vastaanottamaan ainoastaan Suomesta juuri saapuneita pakolaisia ja lähettejä. Laitokselle asumaan ja syömään tulevien oli esitettävä siihen oikeutava todistus, josta kävi ilmi moneksiko vuorokaudeksi asunto ja ruoka oli myönnetty. Päävastaanottolaitoksen haluttiin toimivan vain väliaikaisena etappina, eikä pysyvänä oleskelupaikkana, millaiseksi se oli muodostunut.⁴¹⁶

Kansallisuuskomissariaatin Suomen osasto oli perustettu kesällä 1918. Suomen osaston perustamisen jälkeen silloinen keskuskomitea oli pyrkinyt siirtämään Suomen osastolle joitakin pakolaisten huoltamiseen liittyviä tehtäviä, esimerkiksi avustuksien jaon. Suomen osaston rooli huoltoasioiden hoidossa jäi kuitenkin pieneksi. SKP:n perustamisen jälkeen keskuskomitea otti hoitaakseen monia tehtäviä, jotka menivät päällekkäin kansallisuuskomissariaatin kansallisille osastoille kuuluvien tehtävien kanssa. Pakolaisten avustamisen lisäksi päällekkäistä toimintaa oli esimerkiksi agitaatiotoiminta: kansallisuuskomissariaatin Suomen osastoon perustettiin syksyllä 1918 agitaatiojaosto, joka menetti heti perustamisesta jälkeen merkityksensä, kun keskuskomitea perusti oman agitaatio-osaston.⁴¹⁷ Nyt likvidoimissuunnitelmassa Suomen osastolle tuli siirtää kaikki Venäjällä olevien suomalaisten järjestelytehtävät – avun tarpeessa olevien avustaminen, työpaikkojen järjestäminen ja venäläisiin huoltolaitoksiin ohjaaminen.⁴¹⁸ Aiemmin vain pienessä roolissa huoltoasioissa toimineella Suomen osastolla oli vaikea ottaa vastuu sille siirtyneistä tehtävistä, ja se jatkoi avunhakijoiden ohjaamista keskuskomitealle. Tilanteen helpottamiseksi keskuskomitean kanslian oveen haluttiin kiinnittää ilmoitus, ettei kansliassa otettu vastaan enää mitään huoltoasioita eikä annettu todistuksia päävastaanottolaitokselle.⁴¹⁹ Vuoden 1919 lopulla Vapaus-lehdessä muistutettiin, että

⁴¹⁶ K. Manner päävastaanottolaitokselle 18.11.1919; Keskuskomitean kanslia kansallisuuskomissariaatin Suomen osastolle 24.12.1919, f. 516 op. 2 d. 163, RGASPI, KA.

⁴¹⁷ Kansallisuuskomissariaatin Suomen osaston toimintakertomus 24.4.1919, f. 516 op. 2 d. 148; SSUJ:n Pietarin komitean pöytäkirja 31.7.1918, f. 516 op. 1 d. 267, RGASPI, KA.

⁴¹⁸ K. Manner huoltokomitealle 21.11.1919; Keskuskomitean kanslia kansallisuuskomissariaatin Suomen osastolle 24.12.1919, f. 516 op. 2 d. 163, RGASPI, KA.

⁴¹⁹ Keskuskomitea kansallisuuskomissariaatin Suomen osastolle 10.12.1919; Keskuskomitean kanslia kansallisuuskomissariaatin Suomen osastolle 24.12.1919, f. 516 op. 2 d. 163; Keskuskomitean kanslia K. Mannerille 5.1.1920, f. 516 op. 2 d. 438, RGASPI, KA.

toiminta suomalaisten keskuudessa ja hyväksi ei ollut lakkaamassa, vaan ainoastaan siirtymässä toiseen keskukseseen eli kansallisuuskomissariaatin Suomen osastolle.⁴²⁰

6.2 Tehtaiden likvidoiminen

Teollisuuskomitean tehtaista ensimmäisinä ryhdyttiin likvidoimaan Työtä ja Alkua. Neuvottelukokouksessa Työ-tehtaan hallinnon tehtävät ja molempien tehtaiden likvidoiminen määrättiin jätettäväksi Alku-tehtaan hallinnolle. Työn työntekijät sanottiin irti huhtikuun 1919 lopulla, ja työt tehtaalla lopetettiin 15.5.1919. Työntekijöistä suurin osa siirtyi mobilisoimisen myötä Pietariin puna-armeijaan, mutta osa siirtyi Alku-tehtaalle ja Salamaan. Paikallisen kansantalousneuvoston kuvattiin olleen hyvin hämillään tehtaan äkillisestä likvidoinnista. Työ-tehdas piti luovuttaa neuvostolle jo 28.5.1919, mutta neuvostosta tehdasta ei tultu ottamaan vastaan. Luovutus saatiin järjestettyä 6.6.1919, jolloin Työ-tehdas siirtyi Kostroman läänin kansantalousneuvoston paperiosastolle. Tehdas luovutettiin vaatimatta korvausta tehtaalla tehdyistä korjauksista. Tehtaan mukana annettiin korvauksetta kaikki tehtaalle jo asennetut koneet.⁴²¹

Alku-tehtaalla työt lopetettiin 20.6.1919. Ne työntekijät, joita ei ollut mobilisoitu toukokuun alussa, siirtyivät nyt Voimaan ja Salamaan. Pieni osa työntekijöitä jäi tehtaalle hoitamaan likvidointia, joka aloitettiin 15.7.1919. Tehtaalle jääneet työntekijät olivat likvidoimisen lisäksi saaneet keskuskomitealta tehtäväksi tiedustella Kostroman läänistä maatilaa, jonne suomalaisia pakolaisia voitiin sijoittaa. Hanke kuitenkin keskeytyi keskuskomitean aloitteesta, kun elokuussa huoltotoiminta päätettiin likvidoida. Alku-tehdas saatiin luovutettua Kostroman läänin kansantalousneuvostolle vasta 8.11.1919. Molempien Kostroman kaupungin lähellä olevien tehtaiden luovuttamisen jälkeen myös Kostroman välityskonttorin toiminta lakkautettiin vuoden 1919 lopulla. Kaikki toimiston inventaario päätettiin myydä Kostroman läänin metalliosastolle.⁴²²

⁴²⁰ Vapaus 21.11.1919.

⁴²¹ Työn toimintakertomus koko toiminta-ajalta, f. 516 op. 2 d. 502; Teollisuuskomitean toimintakertomus 1.9.1919–17.2.1920, f. 516 op. 2 d. 426; Alku-tehtaan hallinto teollisuuskomitealle 15.5.1919; Alku-tehtaan hallinto teollisuuskomitealle 4.6.1919, f. 516 op. 2 d. 192, RGASPI, KA.

⁴²² Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502; Teollisuuskomitean toimintakertomus 1.9.1919–17.2.1920, f. 516 op. 2 d. 426; Teollisuuskomitean pöytäkirja 1.12.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

Alku- ja Työ-tehtaita likvidoituessa niiden omaisuutta siirrettiin Buihin Salamaan käyttöön. Vaikka Salaman toiminta oli neuvottelukokouksessa päätetty lopettaa myllyn kunnostamisen jälkeen, epäroitiin päätöstä Salamassa ja teollisuuskomiteassa. Buissa paikallinen neuvosto ei suhtautunut toiminnan lopettamiseen hyvin, vaan edellytti Suomeen palaamista Buista lähdön syyksi.⁴²³ Myös Tarmon likvidointi kohtasi vaikeuksia. Paikkakunnalla oli paljon suomalaisia perheitä, joille ei ollut mitään sijoituspaikkaa tehtaan toiminnan loputtua. Tehtaan toimintaa ei koettu teollisuuskomiteassa ja tehtaan hallinnossa voitavan lopettaa täysin ennen kuin perheiden sijoituspaikan ongelma oli ratkaistu.⁴²⁴ Teollisuuskomiteasta neuvottiin 21.5.1919 Tarmon hallintoa välttämään tarpeetonta hätäilyä likvidoisimisessa. Asuntoja ei saanut antaa pois, sillä perheet tulitiin pitämään Muromissa, kunnes toisin ilmoitettiin. Pietariin perheitä ei missään nimessä saanut siirtää. Suomeenkaan paluu ei tullut kyseeseen, sillä rajaa ei päässyt ylittämään.⁴²⁵ Kunnollista tuotantoa tehtaalla ei pystytty enää mobilisoimisen jälkeen harjoittamaan. Teollisuuskomiteasta ohjeistettiin 13.6.1919 kaikesta huolimatta tekemään tehtaalla jotain töitä, jotta töiden varjolla voitiin säilyttää tehdas ja sitä kautta perheiden asumisoikeus Muromissa. Tehdas tuli jättää neuvostoille välittömästi perheiden sijoituspaikan löydyttyä.⁴²⁶

Kesäkuun puolivälissä Lumivuokko matkusti Buihin ottamaan selvää mahdollisuuksista jatkaa Salaman toimintaa. Sekä Salaman hallinto että Buin huoltola vetosivat Lumivuokoon liikkeen toiminnan jatkamisen puolesta. Myös Buin kaupungin neuvoston kerrottiin toivoneen hartaasti liikkeen jatkamista. Teollisuuskomitea ja keskuskomitea päättivätkin 21.6.1919 jatkaa Salaman toimintaa. Toimintaa ei päätetty jatkaa sen vuoksi, että Salaman uskottiin alkavan tuottaa tai edes alkavan kannattaa itseään. Päätöksessä todettiin Salaman yhä tarvitsevan käyttövaroja. Toimintaa päätettiin jatkaa, koska Salamassa pidettiin mahdollisena järjestää töitä naisille, sotapalvelukseen kelpaamattomille miehille sekä armeijasta vapautetuille invalideille. Työn tarpeen uskottiin vain kasvavan,

⁴²³ Salaman toimintakertomus huhtikuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 179; Teollisuuskomitean toimintakertomus 1.9.1919–17.2.1920, f. 516 op. 2 d. 426, RGASPI, KA.

⁴²⁴ Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 7.5.1919, f. 516 op. 2 d. 180; Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356, RGASPI, KA.

⁴²⁵ Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 21.5.1919, f. 516 op. 2 d. 362, RGASPI, KA.

⁴²⁶ Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 13.6.1919, f. 516 op. 2 d. 180, RGASPI, KA.

sillä mobilisoitujen perheille maksettu avustus oli pieni ja invalideja tuli koko ajan lisää.⁴²⁷ Kesäkuun lopulla Salaman hallintoa ohjeistettiin rakentamaan lisää asuntoja, sillä Salamalle oli tarkoituksena sijoittaa syksyyn mennessä paljon uusia työntekijöitä.⁴²⁸

Teollisuuskomitean sihteeri Forsten lähetettiin heinäkuun alussa Muromiin sopimaan Tarmon likvidoinnista. Ennen kuin likvidoinnista voitiin lopullisesti tehdä päätös, päätettiin asiasta neuvotella paikallisten neuvostovirastojen kanssa. Myös Tarmon työntekijöitä pyydettiin lausumaan mielipide liikkeen jatkamisesta tai likvidoisesta.⁴²⁹ Työväen mielipiteet, raaka-aineidensaantivaikeudet sekä tehtaan hallinnon ja paikallisten tulehtuneet välit puhuivat likvidoisesta puolesta. Ennen lopettamispäätöksen tekemistä päätettiin kuitenkin lähettää tehtaan johtaja Vuoristo Moskovaan tiedustelemaan korkeimman kansantalousneuvoston ja sen sihteerin Schottmannin mielipidettä.⁴³⁰ Neuvotteluissa Schottmannin kanssa kävi ilmi, ettei tehtaan raaka-aineiden (kaksin) saamisesta ollut mitään varmuutta, joten likvidoisesta pidettiin parhaana vaihtoehtona. Vuoriston mukaan Schottmannille lopetuspäätös oli selvästi epämieluisin. Jo aiemmin lopettamisen kannalla olleelle Vuoristollekaan tilanne ei ollut helppo; hän koki katkerana ajatuksena, että ”suomalaisten muistomerkiksi jäisi töröttämään kehnosti alullepantu, keskeneräinen rakennus”.⁴³¹

Teollisuuskomitea koki ainoaksi vaihtoehdoksi jääneen likvidoida tehdas. Likvidoisipäätös tehtiin 21.7.1919, ja sen tekemistä helpotti Rjazanin läänistä Ranenburgin kihlakunnasta saadut kolme maatilaa, jonne suomalaiset perheet piti siirtää Muromista. Maatiloille piti myös siirtää osa Tarmon tavaroista.⁴³² Ranenburgin kihlakunnan maataloja ei saatukaan käyttöön. Tarmon johtaja Vuoristo lähti etsimään uusia maataloja, mutta keskuskomitea keskeytti paikkojen etsimisen elokuussa 1919, kun koko huolto- ja

⁴²⁷ Teollisuuskomitean pöytäkirja 21.6.1919, f. 516 op. 2 d. 169; J. K. Lehtinen J. H. Lumivuokolle 14.6.1919, f. 516 op. 2 d. 178, RGASPI, KA.

⁴²⁸ Teollisuuskomitea Salaman hallinnolle 27.6.1919, f. 516 op. 2 d. 177, RGASPI, KA.

⁴²⁹ Tarmon hallinnon pöytäkirja 3.7.1919, f. 516 op. 2 d. 347; Tarmon työntekijöiden pöytäkirja 5.7.1919, f. 516 op. 2 d. 356, RGASPI, KA.

⁴³⁰ Tarmon hallinnon pöytäkirja 7.7.1919, f. 516 op. 2 d. 347; Tarmon hallinto teollisuuskomitealle 8.7.1919, f. 516 op. 2 d. 181, RGASPI, KA.

⁴³¹ J. Vuoristo teollisuuskomitealle 15.7.1919, f. 516 op. 2 d. 363, RGASPI, KA.

⁴³² Teollisuuskomitea Tarmon hallinnolle 21.7.1919, f. 516 op. 2 d. 180; Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356, RGASPI, KA.

teollisuustoiminta oli päätetty lopettaa. Näin ollen Tarmon likvidointia piti jatkaa ja huoltoa tarvitsevat perheet siirtää Pietariin ja lopulta venäläisiin huoltolaitoksiin.⁴³³

Tarmon toiminnan katsottiin päättyneeksi 10.10.1919, kun loput Tarmon työntekijät ja heidän perheensä lähetettiin Muromista Pietariin. Osa työntekijöistä lähetettiin töihin Salamaan. Buihin lähetettiin myös osa Tarmon tavaroista. Tarmon hallinto jäi Muromiin viimeistelemään tehtaan luovutusta. Tehtaan luovutus oli suunniteltu työntekijöiden lähtöä seuraaville päiville, mutta paikalliset neuvostotoimitsijat pitkittivät tehtaan vastaanottoa. Vastaanotto saatiin toimitetuksi 22.10.1919, jolloin tehdas ja tehtaalle jätetty omaisuus luovutettiin Muromin kihlakunnan kansantalousneuvostolle.⁴³⁴ Tarmon hallintoa kuitenkin pidatti Muromissa ”petoksesta toiseen johtava viivytys” maksujen suorituksissa. Ilmeisesti tehdyistä korjauksista ei pyydetty rahaa, mutta tehtaalle hankittuja raaka-aineita ja tavaroita sen sijaan myytiin. Viivyttäminen johti lopulta siihen, että hallinnon edustajat lähtivät Vladimirin läänin kansantalousneuvostoon tekemään valituksen, jonka avulla asia selvisi ja jolle lopulta raaka-aineita ja tavaroita luovutettiin.⁴³⁵

Keskuskomitean elokuun 1919 alussa tekemä päätös kaiken huolto- ja teollisuustoiminnan lopettamisesta koski myös aiemmin jatkettavaksi päätettyjä Voimaa, Taistoa, aputyöosastoa ja Salamaa. Syyskuussa teollisuuskomitea likvidoi aputyöosaston. Jo aiemmin kesällä aputyöosaston avustuskustannuksia oli saatu siirrettyä venäläisiin virastoihin, joista oli myös maksettu takaisin avustukseen käytettyjä varoja. Voiman, Taiston ja Salaman välittömään likvidoimiseen teollisuuskomiteassa sen sijaan suhtauduttiin epäillen. Keskuskomitea ei ollut tarjonnut likvidoimiskäskyssä selitystä sille, minne tehtailta vapautunut väki sijoitettaisiin. Teollisuuskomiteassa toivottiin, ettei likvidoimisen liiallisella kiiruhtamisella aiheutettaisi turhaa hätää suomalaisten pakolaisten keskuudessa.⁴³⁶

Elokuun myötä keskuskomiteassa muutettiin mieltä kaiken liiketoiminnan lopettamisesta. Salama, Voima ja Taisto päätettiin pitää teollisuuskomitean hallussa siihen asti,

⁴³³ Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356, RGASPI, KA.

⁴³⁴ Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356; Tarmon luovutuskirja 21.10.1919, f. 516 op. 2 d. 358, RGASPI, KA. Luovutuskirja on päivätty päivää ennen toimintakertomuksessa mainittua tehtaan luovutusta.

⁴³⁵ Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356, RGASPI, KA.

⁴³⁶ Aputyöosaston toimintakertomus 25.8.1919, f. 516 op. 2 d. 173; Teollisuuskomitean pöytäkirja 11.8.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

kunnes siirto paikallisille neuvostoille saatiin kunnolla järjestetyksi. Taistossa oli yli 200 työntekijää, joista suurin osa oli naisia, ja joille tehtaan toiminnan keskeytymistä pidettiin erittäin haitallisena. Niinpä ainoana vaihtoehtona pidettiin tehtaan pitämistä tois-
taiseksi teollisuuskomitean hallussa. Myöskään Salaman toiminnan ei haluttu keskeyty-
vän. Tehtaaseen oli kiinnitetty varoja jo yli viisi miljoonaa ruplaa ja kuljetettu ympäri
Venäjää tavaroita paikoille. Ennen toiminnan lopettamista haluttiin varmistaa, että
tehty työ ja käytetyt varat eivät menneet hukkaan vaan tehtaan vastaanottaja pystyisi
jatkamaan tehtaan toimintaa. Voima-tehtaalla puolestaan oli tilauksia, jotka päätettiin
suorittaa loppuun ennen liikkeen luovuttamista. Tilausten suorittamiseen arvioitiin ku-
luvan muutama kuukausi.⁴³⁷

Voima-tehtaan tilauksia ei lopulta saatu suoritettua muutamassa kuukaudessa. Teh-
dasta jo kesällä vaivannut voimakoneen epävarma käynti jatkui syksyllä. Toimintaa vai-
keutti lokakuussa 1919 myös Judenitšin joukkojen hyökkäys, jonka takia 17.10.1919 teh-
taan koko työväestön piti saapua SKP:n upseerikoululle reserviksi Pietarin puolustusta
varten. Sotilaallisen aseman parannuttua osa työntekijöistä pääsi palaamaan tehtaalle,
mutta osa lähti ”Suomen rajalle lahtareita taltuttamaan”. Jo aikaisemmin vähäisen am-
mattitaitoisen työvoiman vähentyminen entisestään hidasti aikaisemmin tehtyjä työ-
suunnitelmia, ja suunnitellut työt saatiin valmistumaan vasta tammikuun lopulla
1920.⁴³⁸ Voima luovutettiin kansantalousneuvoston metalliosaston yhteydessä olevalle
suljettujen tehtaiden toimistolle 27.2.1919.⁴³⁹

Taisto päästiin luovuttamaan Voimaa nopeammin. Neuvotteluja Taiston luovuttami-
sesta käytiin syksyllä 1919 eri neuvostovirastojen kanssa. Lopulta sopimukseen päästiin
ja tehdas siirtyi 15.11.1919 valtion seitsemännän ompelutehtaan alaiseksi. Sopimukseen
kuului, että kaikki työntekijät saivat jäädä tehtaalle ja teollisuuskomitea sai maksun kai-
kista valmiista töistä ja liikkeeseen jäävästä inventaariosta.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Teollisuuskomitea keskuskomitealle 30.8.1919, f. 516 op. 2 d. 148; Teollisuuskomitean toimintakerto-
mus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502; J. H. Lumivuokko V. Törnroosille 23.8.1919, f. 516 op. 2 d.
192, RGASPI, KA.

⁴³⁸ Voiman toimintakertomus 1.7.–31.3.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

⁴³⁹ Voiman luovutuskirja 27.2.1920, f. 516 op. 2 d. 191; Voiman toimintakertomus 1.7.–31.3.1920, f. 516
op. 2 d. 502, RGASPI, KA. Luovutuskirjasta tai toimintakertomuksesta ei käy ilmi oliko kyseessä korkein
kansantalousneuvosto vai jokin paikallinen kansantalousneuvosto.

⁴⁴⁰ Taiston toimintakertomus 31.12.1919, f. 516 op. 2 d. 173; Teollisuuskomitean toimintakertomus
8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

Salaman siirtämistä venäläisille alettiin valmistella lokakuussa. Liikkeen luovuttamisesta Buin kihlakunnan kansantalousneuvostolle päästiin sopimukseen, ja Salaman piti siirtyä 1.2.1920 alkaen neuvoston haltuun. Kuitenkin tarkemmissa neuvotteluissa neuvoston kanssa kävi ilmi, ettei se pystynyt pitämään tehdasta käynnissä. Salaman hallinto ja teollisuuskomitea kokivat tehtaan toiminnan pysäyttämisen tuottavan vahinkoa pakolaisille, joten liikkeen luovuttamiseen ei voitu suostua. Ongelmaan tarjosi ratkaisun Kostroman läänin kansantalousneuvoston metalliosasto, joka tarjoutui rahoittamaan Salaman toiminnan. Toiminta rahoitettaisiin sillä ehdolla, että liikkeessä alettaisiin suorittamaan metalliosaston tilaustöitä, ja liike jäisi yhä suomalaisten johdettavaksi, eikä sitä siirrettäisi neuvoston haltuun. Metalliosaston edustajien mukaan Salama olisi pitänyt kansallistaa, jos se siirrettäisiin neuvostolle, ja heidän kokemuksensa mukaan kansallistaminen merkitsi käytännössä liikkeiden toiminnan pysäyttämistä. Suomalaisten hallussa tehtaalla ei tarvinnut noudattaa kaikkia lakeja ja määräyksiä, minkä nähtiin hyödyllisenä töiden järjestämiselle.⁴⁴¹

Tarjoukseen suostuttiin. Vuoden 1920 alusta lähtien Salama toimi teollisuuskomitean valvonnan ja hoidon alaisena liikkeenä, jonka kaikki rahoitus järjestettiin suoraan Kostroman läänin kansantalousneuvoston metalliosaston välityksellä, joten mitään menoja siitä ei enää koitunut teollisuuskomitealle tai puolueelle. Salaman asioita hoiti yhä sama hallinto, johon Kostroman läänin kansantalousneuvoston metalliosasto sai nyt nimittää yhden neuvottelevan jäsenen. Puunjalostustehdas Salaman nimi päätettiin muuttaa SKP:n metalli- ja puunjalostustehdas Salamaksi.⁴⁴²

Keskustelut Salaman toiminnan siirtämisestä venäläisille virisivät uudelleen, kun keskustelusta lähestyttiin Salaman johtoa toukokuussa 1920. Karjalan kysymys oli saanut ratkaisun, ja koko Karjalan alue Laatokasta Jäämerelle oli jätetty suomalaisten järjestettäväksi. Keskuskomiteassa koettiin, että kaikki suomalaiset voimat tuli kiinnittää alueelle. Töitä riitti hallinnon järjestelystä teollisuuslaitoksiin, kouluihin ja valistustyöhön. Keskuskomitea käski Buissa Salaman asioita hoitaneita Väinö Mäkistä ja Herman Saxmania siirtämään mahdollisimman nopeasti Salama venäläisten haltuun ja lähtemään

⁴⁴¹ Teollisuuskomitean pöytäkirja 9.10.1919; Teollisuuskomitean pöytäkirja 29.10.1919; Teollisuuskomitean pöytäkirja 22.12.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

⁴⁴² Teollisuuskomitean pöytäkirja 22.12.1919, f. 516 op. 2 d. 169; Teollisuuskomitea Salaman työväestölle 24.12.1919, f. 516 op. 2 d. 177, RGASPI, KA.

Karjalaan. Buista liikenevät koneet, työvälineet ja kaikki käyttökelpoinen työvoima tuli myös saada mukaan. Tehdas ei saanut jäädä kokonaan seisomaan venäläisille siirtämisen aikana, joten osa suomalaisista voitiin jättää toistaiseksi Buihin. Mäkestä ja Saxmania tarvittiin erityisesti töissä radan kuntoon saattamiseksi. Mäkisestä tuli myöhemmin Karjalan vallankumousskomitean tie- ja rakennusjaoksen johtaja ja Saxmanista Karjalan työkansan kommuunin metallijaoksen johtaja. Aiemmissa liikkeen likvidoimissuunnitelmissa kiinnitettiin paljon huomiota siirtämisen valmisteluihin. Kun Karjala nyt houkutteli suomalaisia, liikkeen asteittaiselle ja huolelliselle siirtämiselle ei enää ollut tarvetta. Keskuskomiteassa uskottiin, että venäläiset toverit voisivat kyllä jollain tavalla järjestää Buin. Karjalassa taas tarvittiin nimenomaan suomalaisia. SKP:n toiminnalla Karjalassa nähtiin suuri poliittinen merkitys varsinkin Suomen työväestöön nähden.⁴⁴³

Salaman tarkoista loppuvaiheista ei ole tietoa. Ilmeisesti paikalliset eivät pystyneet pitämään laitoksesta huolta, sillä kesäkuussa 1923 sahalaitoksen kerrottiin rappeutuneen käyttökelvottomaksi.⁴⁴⁴ Salama ehti kuitenkin antaa nimensä sijaintipaikalleen, sillä Buin kaupungissa on yhä kaupunginosa ja järvi nimeltä Salama.

6.3 Ihantola-artteli ja maakommuuni Aura

SKP:n huolto- ja teollisuustoiminnan lopettaminen johti kahden suomalaisen kollektiivisen maatilan perustamiseen Kostroman läänissä. Perustetut maatilat eivät olleet SKP:n alaisia. Kun Alku-tehtaalla työt lopetettiin kesäkuun lopussa, jäi osa työntekijöistä keskuskomitean määräyksellä tehtaalle. Tarkoituksena oli etsiä maatila, jonne keskuskomitean hoidokkeja voitaisiin siirtää. Samaan aikaan maatilaa etsittiin myös Rjazanin läänistä Tarmosta käsin. Kostromassa maatilan etsijöille annettiin ohjeeksi etsiä paikka, jossa oli viljeltävää maata ja mahdollisuus joidenkin hyödyllisten töiden tekemiseen. Maatilalle oli tarkoituksena sijoittaa suurempi määrä työntekijöitä, jotka eivät syystä tai toisesta olleet asekuntoisia, mutta siitä huolimatta maanviljelystöihin sopivia.⁴⁴⁵ Alku-

⁴⁴³ Teollisuuskomitea V. Mäkiselle ja H. Saxmanille 27.5.1920, f. 516, op. 2, d. 438, RGASPI, KA; Harjula, 222. Karjalan työkansan kommuunin perustamisesta ks. Kangaspuro, Markku: *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.

⁴⁴⁴ Lahti, 204–205. Harjulan mukaan Salama toimi vielä vuonna 1921. Tiedossa ei ole, toimiko se suomalaisten vai venäläisten johdolla, Harjula, 93.

⁴⁴⁵ Teollisuuskomitea Alku-tehtaan hallinnolle 27.6.1919, f. 516 op. 2 d. 192; Alku-paperitehtaan toimintakertomus koko toiminta-ajalta, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

tehtaan johtaja Lehmusvuori sekä työntekijät J. Kokkonen ja K. Tikkanen tarkastivat ainakin neljä maatilaa Kostroman läänissä, joista parhaaksi todettiin maatila Kostroman kaupungin läheisestä Sumarokovon kylästä. Ennen kuin maatilaa ehdittiin ottaa keskuskomitean haltuun, määräsi keskuskomitea elokuussa toiminnan likvidoimisen myötä myös maatilahankkeen lopetettavaksi.⁴⁴⁶

Kun keskuskomitea peruutti maatilahankkeen, päättivät maatilaa etsineet Alku-tehtaan työntekijät ryhtyä siihen itsenäisesti ja perustaa Ihantola-nimisen arttelin eli kollektiivisen maatilán, jossa yhteistä olivat työvälineet ja tuotanto. Ihantolan perustavassa kokouksessa syyskuun alussa päätettiin ottaa vastaan Kostroman läänin maatalousneuvoston aiemmin tarjoama maatila Sumarokovon kylästä. Maatilalla käyttöön oli luvattu osa entisen hovin rakennuksista sekä yli 100 desjatiinaa maata. Olosuhteiden salliessa myöhemmin Ihantolaan katsottiin mahtuvan 50 henkilöä. Ihantolan asioita hoitamaan asetettiin viisihenkinen neuvosto, johon valittiin Alku-tehtaan hallinnosta Lehmusvuori ja Törnroos sekä työntekijöistä Tikkanen, Kokkonen ja Kontinaho.⁴⁴⁷

Ihantolan perustajat olisivat halunneet käyttää Permissä toimineelle maakommuuni Tuelle myönnettyjä määrärahoja toiminnan rahoittamiseen. Keskuskomitea tiedusteli varojen käytön mahdollisuutta Tuessa toimineelta J. W. Sainiolta. Sainio ei uskonut rahoja voitavan myöntää Ihantolalle, sillä se ei arttelina vastannut sitä tarkoitusta, mitä varten rahat oli myönnetty, eli maakommuunin toimintaan. Maakommuunin jäsenet eivät myöskään olleet halukkaita hylkäämään kokonaan ajatusta toiminnan uudelleen aloittamisesta, ja halusivat säilyttää mahdollisuuden käyttää myönnettyt varat myöhemmin toiminnan jatkamiseen.⁴⁴⁸

Kun maakommuuni Tuen varojen käyttäminen ei onnistunut, päätti Ihantolan neuvosto 7.10.1919 ottaa tarvittavat varat Alku-tehtaalta. Rahoja otettiin kaikkiaan 45 000 ruplaa.

⁴⁴⁶ J. Kokkonen, E. Lehmusvuoren ja K. Tikkasen selostus teollisuuskomitealle 12.8.1919, f. 516 op. 2 d. 188; Teollisuuskomitea E. Lehmusvuorelle 14.8.1919, f. 516 op. 2 d. 329, RGASPI, KA.

⁴⁴⁷ Ihantolan pöytäkirja 3.9.1919, f. 516 op. 2 d. 188, RGASPI, KA. Ihantolasta käytetään aineistossa myös nimeä Ihantala.

⁴⁴⁸ J. W. Sainio K. Lepolalle 23.9.1919, f. 516 op. 2 d. 325, RGASPI, KA.

Lisäksi Alku-tehtaalta siirrettiin maatilalle tavaroita yhteensä yli 100 000 ruplan arvosta.⁴⁴⁹ Rahojen ja tavaroiden ottamiselle oli tuskin saatu hyväksyntää teollisuuskomitealta, jossa koko hankkeesta tunnuttiin olevan hieman tietämättömiä. Teollisuuskomitean kokouksessa 10.10.1919 päätettiin lähettää Forsten Kostromaan noutamaan Lehmusvuori ja Törnroos heti Pietariin selvittämään asiansa.⁴⁵⁰

Forstenin saavuttua Ihantolaa ei heti määrätty lopetettavaksi, vaan asiasta päätettiin odottaa keskuskomitean päätöstä. Keskuskomiteasta lähetettiin Kostromaan J. W. Sainio, jonka tehtävänä oli tarkastaa Ihantola ja kirjoittaa siitä lausunto keskuskomitealle. On epäselvää, lähetettiinkö Sainio tarkastusmatkalle siksi, että keskuskomiteassa harkittiin lokakuussa Ihantolan toiminnan tukemista. Viljelystilojen hankkiminen maanviljelystöihin kykeneville oli ollut osa keskuskomitean likvidoimissuunnitelmaa. Joka tapauksessa Sainio ehdotti keskuskomitealle lausunnossaan Ihantolan toiminnan lakkauttamista.⁴⁵¹ Ihantolan toiminta lopetettiin marraskuussa 1919 ainoastaan kahden toimintakuukauden jälkeen. Maatila annettiin sen myöntäneelle neuvostolle takaisin ja Alku-tehtaalta otettu omaisuus myytiin neuvostolle ja siirrettiin Buihin Salamalle. Ihantolassa ehti asua ainoastaan neljä miestä, yksi nainen ja neljä lasta. Kaikki paitsi yksi Ihantolan jäsenistä siirtyivät töihin erälle Kostroman lähellä olevalle neuvostotilalle.⁴⁵²

Buihin perustettiin Ihantolaa pitempään toiminut kollektiivinen maatila. Kun Buin siirtolan toiminta lopetettiin lokakuussa 1919, saivat siirtolan sopivat täysi-ikäiset asukkaat halutessaan jäädä siirtolan hallussa olleelle maatilalle, jonne perustettiin maakommuuni Aura. Maakommuuni Aurassa oli tarkoituksena tulla toimeen maataloustuotantoon perustuvalla järjestelmällä. Maakommuuni Aura ei ollut puolueen alainen laitos, mutta keskuskomiteasta myötävaikutettiin maakommuunin asioiden alkujärjestelyyn sekä varojen saantiin.⁴⁵³

⁴⁴⁹ Ihantola-arttelin pöytäkirjan ote 7.10.1919, f. 516 op. 2 d. 188; Teollisuuskomitean pöytäkirja 18.10.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

⁴⁵⁰ Teollisuuskomitean pöytäkirja 10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

⁴⁵¹ Teollisuuskomitean pöytäkirja 18.10.1919, f. 516 op. 2 d. 169; J. W. Sainio keskuskomitealle 30.10.1919, f. 516 op. 2 d. 187; K. M. Evän ehdotus keskuskomitean alojen uudelleenjärjestämisestä 28.7.1919, f. 516 op. 2 d. 153, RGASPI, KA.

⁴⁵² J. W. Sainio keskuskomitealle 30.10.1919, f. 516 op. 2 d. 187; Alku-paperitehtaan toimintakertomus koko toiminta-ajalta, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

⁴⁵³ Katsaus SKP:n keskuskomitean toimintaan 1.9.1919–1.3.1920, f. 516 op. 2 d. 426; K. Korhonen M. Pennaselle 30.11.1919, f. 516 op. 2 d. 154, RGASPI, KA.

Aluksi maakommuunista pyydettiin keskuskomitealta 200 000 ruplan lainaa. Keskuskomitea päätti marraskuussa 1919, ettei sillä ollut tarpeeksi varoja antaa lainaa edes lyhyeksi ajaksi. Sen sijaan keskuskomiteasta ryhdyttiin järjestämään pyydettyä summaa maakommuuni Tuelle aiemmin myönnettyistä, mutta nostamatta jääneistä varoista. Vaikka varojen siirtämisestä Auralle oli sekä keskuskomitean että maakommuuni Tuen jäsenien puoltokirjeet, ei Tuelle myönnettyjä varoja saatu käyttöön. Sen sijaan keskuskomitea onnistui järjestämään Auralle varoja neuvostovallan perustamasta maatalousrahastosta. Varojen myöntämisen lisäksi keskuskomiteasta annettiin maakommuunille Buin huoltolalle aiemmin kuuluneita tarvikkeita.⁴⁵⁴

Maakommuuni Auran myöhemmät vaiheet eivät ole selvillä. Aura toimi todennäköisesti vielä ainakin kesällä 1923, jolloin Buissa kerrottiin olleen Suomesta pakoon lähteneitä punaisia maanviljelyspuuhissa ja heidän hallussaan useita rakennuksia.⁴⁵⁵ Jonkinlaisen jäljen maakommuuni Aura ainakin jätti paikkakunnalle, sillä Buissa on yhä tänä päivänä taajama nimeltä ”Kommuna Aura”.

6.4 Teollisuus- ja huoltotoiminnan arvostelu

Elo-syyskuussa 1919 järjestetyssä SKP:n puoluekokouksessa teollinen toiminta sai osakseen runsaasti kritiikkiä. Kokouksessa punapakolaisiin patoutunut tyytymättömyys keskuskomitean toimintaan pääsi ensimmäistä kertaa purkautumaan. Keskeisiä toiminnan arvostelijoita olivat Matti Turkia, Emil Laiho, Arvo Närhi ja Onni Tuomi.⁴⁵⁶

Keskuskomiteaa syytettiin suunnittelemattomuudesta, joka näkyi erityisesti teollisessa toiminnassa. Turkian mukaan toimintaan oli ryhdytty ja sitä ajettu eteenpäin ilman mitään alkuperäistä suunnitelmaa, harkintaa tai yhtenäisyyttä. Aluksi suunniteltiin puunjalostusteollisuuden harjoittamista, mutta päädyttiin kuitenkin harjoittamaan miltei yksinomaan metalliteollisuutta, vaikka metallimiehiä oli paljon vähemmän kuin puunjalostusteollisuuden ammattilaisia. Turkian mukaan työntekijöiden luontoisetuihin käytettiin

⁴⁵⁴ Keskuskomitea maatalouskommuuni Auran talousneuvostolle 12.11.1919; Keskuskomitea maatalouskommuuni Auran talousneuvostolle 26.11.1919; Keskuskomitea J. K. Lehtiselle syksyllä 1919, f. 516 op. 2 d. 163; K. Heikkisen raportti SKP:n Moskovan toimiston toiminnasta 1.9.1919–25.2.1920, f. 516 op. 2 d. 438, RGASPI, KA.

⁴⁵⁵ Lahti, 204–205.

⁴⁵⁶ Saarela, 81–82.

Muromissa enemmän rahaa kuin elätykseen esimerkiksi Vasili-Ostrovan huoltolassa. Halvemmaksi siis olisi tullut vain elättää työntekijöitä kuin ryhtyä työllistävään toimintaan.⁴⁵⁷

Suunnittelemattomuus näkyi myös teollisuuskomitean ja tehtaiden henkilövalinnoissa. SKP:n perustavassa kokouksessa ammattiyhdistysmiehiin kohdistettu epäluottamus esti heidän pääsynsä tärkeille paikoille. Emil Laiho, yksi epäluottamuksen kokeneista ammattiyhdistysmiehistä, moitti puoluekokouksessa ammattiyhdistysmiesten syrjään työntämistä, josta esimerkkinä Laihon mukaan oli, ettei SAJ:n puheenjohtaja J. H. Lumivuokko ”kelvannut muuksi kuin ovenvartijaksi”.⁴⁵⁸ Laihon sanojen mukaan ”teollisuusyrityksissä ollaan häväisty itsemme siihen määrin, ettei uskalla astua mihinkään teollisuuslaitokseen hommiin enää”.⁴⁵⁹

Myös Taiston johtajana toiminut Arvo Närhi kritisoi suunnitelman puutetta sekä henkilöiden sijoittelua, vaikka myönsi keskuskomitean olleen pakotettu toimimaan hyvin vaikeissa oloissa. Teollisuuslaitokset uskottiin Elorannalle, joka ei ollut koskaan ollut sellaisissa toimissa, ja jolle teollisuustoiminta ei lainkaan soveltunut. Toimintaa aloittaessa ei valmistettu tilastoja käytettävästä työvoimasta eikä muutenkaan tehty tarkkoja suunnitelmia. Sen sijaan Eloranta lähetti miehiä etsimään tehtaita minne sattuu, vaikka kaikille olisi pitänyt olla ilmiselvää, etteivät teolliset yritykset voineet menestyä syrjässä.⁴⁶⁰

Onni Tuomi kritisoi toiminnan aloittamista liian laajasti, ja epäili laajaan aloittamiseen syyksi venäläisiltä saadun runsaan avustuksen. Jos rahaa olisi saatu vähemmän, olisi toiminnasta laadittu tarkka ja harkittu ohjelma ennen toteuttamista. Sen sijaan laitoksia perustettaessa ei tyydytty pieniin teollisuusyrityksiin ja vaatimattomaan toimintaan, vaan suuriin teollisuussuunnitelmiin ryhdyttiin ajatuksella ”kyllä me suomalaiset annamme oivia näytteitä kuntoisuudestamme suurienkin teollisuuslaitoksien kanssa”.⁴⁶¹ Lisäksi osa kritisoijista uskoi, että teolliseen toimintaan käytetyt varat olisivat mieluum-

⁴⁵⁷ Saarela, 82; SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Turkia), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁵⁸ Saarela, 82.

⁴⁵⁹ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Laiho), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁶⁰ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Närhi), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁶¹ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Tuomi), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

min pitänyt käyttää kumoukselliseen työhön. Nähtiinpä koko teollinen toiminta vain järjestetyksi sen vuoksi, että entisille sosialidemokraattisille toimitsijoille saataisiin töitä, eikä heidän tarvinnut mennä rintamalle.⁴⁶²

Puoluekokouksessa kuultiin myös teollista toimintaa puolustelevia puheenvuoroja. Salaman toimintaa läheltä seurannut Lehtinen toi esiin, kuinka Salamassa olivat alusta lähtien ammattimiehet toiminnassa mukana, mutta silti töitä ei saatu sujumaan toivotulla tavalla. Epäonnistumisesta Lehtinen syytti ulkoisia vaikeuksia. Lehtisen mukaan arvostelijat eivät olleet itse tutustuneet Venäjän elämään ja siihen, miten vaikeaa asioita oli järjestää, vaikka kuinka oli hyvää tahtoa. Työkoneita ja raaka-aineita oli vaikea saada ja pienemmänkin tarveaineen hankinta saattoi viedä kuukausia. Hankintoja odottaessa työ kärsi tavattomasti. Kaikkein otollisimmissakin olosuhteissa viivästyksiä tapahtui. Esimerkiksi Salaman myllyä ei saatu käyntiin ajoissa, vaikka paikkakunnan neuvostoviranomaiset tekivät kaikkensa asioiden sujuvoittamiseksi. Venäjällä teollisuutta ei voitu järjestää samalla tavalla kuin Suomessa.⁴⁶³

Esitetty kritiikki ei niinkään kohdistunut Lumivuokkoon ja teollisuuskomitean toimintaan Lumivuokon johdolla, vaan toiminnan alkupäähän ja Elorannan valintaan teollisuuskomitean johtoon. Lumivuokko lausui teollisuustoiminnan puolustukseksi, että toukokuun mobilisoiminen sotki tehdyt suunnitelmat, ja ilman asekuntoisten miesten lähettämistä Pietariin, olisivat teollisuuslaitokset olleet paremmassa kunnossa.⁴⁶⁴ Puolustuksessa oli jonkin verran perää. Tehtaat menettivät mobilisoimisessa parhaita työvoimaansa, ja neuvottelukokouksessa tehtyjä suunnitelmia toiminnan uudelleenjärjestämisestä ei päästy testaamaan.

Keskuskomitean Evä vastasi esitettyyn kritiikkiin toiminnan suunnittelemattomuudesta toteamalla, ettei sekavissa vallankumouksellisissa olosuhteissa vieraalla maalla voinut noudattaa suunnitelmia samoin kuin rauhallisissa oloissa. Ammattiyhdistysmiesten syrjäyttämiseen Evä ei ottanut kantaa eikä perustellut Elorannan valintaa teollisuuskomitean johtoon. Arvostelua esittäneitä Turkiaa ja Laihoa Evä kritisoi siitä, että he olivat itse

⁴⁶² Saarela, 82.

⁴⁶³ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Lehtinen), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁶⁴ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Lumivuokko), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

vetäytyneet toiminnan alkuvaiheessa syrjään.⁴⁶⁵ Laihon muistelmien mukaan hänet oli kuitenkin leimattu ”työväenluokan luopioksi”, jolla ei ollut mahdollisuutta päästä mukaan toimintaan.⁴⁶⁶ Toiminnan alkuvaiheessa ammattiyhdistysmiehiin kohdistunut epäluottamus näkyi myös ainakin Juho Vuoriston kohdalla. Myöhemmin Tarmon johtajaksi valittu Vuoristo lähetettiin Muromiin töihin marraskuussa 1918, jolloin Eloranta varoitti Tarmon hallintoa Vuoristosta. Vuoristoa ei Elorannan mukaan saanut palkata minkään osaton työnjohtajaksi, sillä ”tärkeille luottamuspaikoille ei voida niinkään selviää poliittisia vastustajia ottaa”.⁴⁶⁷ Vuoristo oli toiminut Suomessa ammattijärjestön tehtävissä ja ei osallistunut Lumivuokon ja Laihon tapaan SKP:n perustavaan kokoukseen.⁴⁶⁸

Evä yritti siirtää vastuuta senhetkiseltä keskuskomitealta selittämällä, että varat oli haettu jo ennen vuoden 1918 puoluekokousta ja senhetkisen keskuskomitean toimintaa.⁴⁶⁹ Onkin totta, että teollisuuskomitean toimintaa rajoitti ennen SKP:n perustavaa kokousta tehty hakemus. Varat haettiin ja myönnettiin etupäässä Kostroman läänin tehtaita varten. Niinpä teollisuuskomiteassa koettiin velvollisuudeksi käynnistää huonokuntoiset Alku- ja Työ-tehtaat. Työ-tehtaan käynnistämiseen velvoitti myös erikseen joulukuussa 1918 Kostroman läänin kansantalousneuvosto.⁴⁷⁰

Muuten Evän perustelussa ei ollut järkeä. Turkia oli nimenomaan kritisoinut sitä, että senhetkinen keskuskomitea päätti saaduilla varoilla toteuttaa pääasiassa muuta toimintaa kuin puunjalostusteollisuutta, alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen. Evä ei tarjonut vastausta siihen, miksi toimintaa laajennettiin keväällä ja kesällä 1918 suunnitellusta puunjalostusteollisuudesta. Varat haettiin puunjalostusosuuskunnan nimissä ja myönnettiin sen käyttöön; syy sen toiminnan lopettamiseen ja teollisuuskomitean perustamiseen ei ole selvillä.

Syynä päätökseen laajentaa toimintaa puunjalostusteollisuuden ulkopuolelle saattoi yksinkertaisesti olla se, että tehtaita otettiin sieltä ja siltä alalta mistä niitä vain satuttiin

⁴⁶⁵ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Evä), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁶⁶ Louhikko, 190.

⁴⁶⁷ Teollisuuskomitea kirje Y. Oksaselle 5.11.1918, f. 516 op. 2 d. 362, RGASPI, KA.

⁴⁶⁸ Saarela, 46.

⁴⁶⁹ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Evä), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁷⁰ Teollisuuskomitea E. Lehmusvuorelle 6.1.1919, f. 516 op. 2 d. 192; Henze & Bonnin tehtaan tarkastuskertomus joulukuussa 1918, f. 516 op. 2 d. 328; Teollisuuskomitean pöytäkirja 4.1.1919, f. 516 op. 2 d. 169, RGASPI, KA.

nopeasti saamaan. Elorannan ja tehtaiden etsijöiden tekemiä valintoja kritisoitiin paljon. Tehtaita otettiin selvittämättä kunnolla, oliko pakolaisten joukossa sopivaa työvoimaa, kuinka paljon korjauksia täytyi tehdä ja pystyitiinkö tehtaille saamaan tarpeellisia koneita ja raaka-aineita.⁴⁷¹ Tehtaiden valintaa kuvattiin tehdyn ”lähes täydellisen asiantunte-mattomuuden perusteella”.⁴⁷² Tarmon valinneessa retkikunnassa ja tehtaan rahaston-hoitajana toimineen Airolan mukaan tehtaiden etsintään ei saatu mukaan henkilöitä, jotka olisivat perusteellisesti tunteneet Venäjän olot ja osanneet maan kieltä. Tarkastus-matkan johtoon määrätty Oksanen ei osannut venäjää lainkaan, eikä tiennyt Venäjän oloista mitään. Airola myönsi tunteneensa Venäjän oloja ja venäjän kieltä ainoastaan vähän. Sama osaamattomuus näkyi myöhemmin myös maatilojen etsimisessä.⁴⁷³

Toinen mahdollinen syy alkuperäisen puunjalostusteollisuussuunnitelman hylkäämi-seen oli halu ryhtyä yhtä teollisuusalaa laajempaan toimintaan. Puoluekokouksessa kri-tisoitiinkin teollisuuskomiteaa liian laveasta toiminnasta, jossa haltuun otettiin monia laitoksia eikä tyydytty vain pieniin teollisuusyrityksiin. Vuoden 1918 lopun ja vuoden 1919 alun toteutumattomat suunnitelmat muun muassa laivatelakasta ja suksitehtaista osoittavat, että toiminta suunniteltiin vielä toteutunutta laajemmaksi.

Esimerkiksi Tarmon toiminta suunniteltiin heti alussa suureksi, ja tarkoituksena oli ra-kentaa useita lisärakennuksia. Airolan kritiikin mukaan toimintaa ei aloitettu vaatimat-tomasti kiinnittäen päähuomio tehtaan pikaisesti käyntiin saamiseen, vaan suunnitel-missa asetettiin etualalle muhkean klubitalon ja komean konttorin rakentaminen.⁴⁷⁴ Tarmon toiminnasta löytyi myös muita puutteita. Toukokuussa 1919 teollisuuskomitean lähettämät tarkastajat moittivat, että liike suoritti eri puolilla kaupunkia aivan rappiolla olevien talojen korjaustöitä ja uhrasi niihin suuria rahasummia saamatta edes takeita talojen myöhemmästä käytöstä. Lopulta suomalaisia päädyttiinkin häättämään korja-tuista taloista, ja korjaustöitä suoritettiin lähes miljoonan ruplan arvosta saamatta mi-tään korvausta. Tarkastajat kritisoivat myös sitä, että Tarmon kaluston, koneiston ja

⁴⁷¹ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502; Toiminta- ja tilikerto-musvaliokunnan mietintö n. 1 a elokuussa 1920, f. 516 op. 2 d. 422, RGASPI, KA.

⁴⁷² V. Pukka J. H. Lumivuokolle 3.3.1919, f. 516 op. 2 d. 365, RGASPI, KA.

⁴⁷³ Airola, 142.

⁴⁷⁴ Airola, 143; Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356, RGASPI, KA.

raaka-aineiden ostossa ei noudatettu mitään suunnitelmaa. Tavaroiden tilauksista ei pidetty riittävän tarkkaa luetteloa, kirjanpito oli puutteellista ja sekavaa ja tehdas teki suuria kauppoja tietämättä edes tavaroiden yksikköhintoja.⁴⁷⁵ Laiho kritisoi puoluekokouksessa Tarmon tuloksien supistuneen vain ”tuhkakupin valmistukseen Elorannan pöydälle”.⁴⁷⁶ Kovin kaukana totuudesta Laihon kritiikki ei ollut, sillä Tarmon ainoaksi myydyksi tilaukseksi jäivät vahingossa tehdyt jarrulossit.

Teollisuuskomitean toimintakertomuksen mukaan teollisuuskomiteasta ei pystytty tarjoamaan liikkeille tarpeeksi neuvontaa ja apua, joten liikkeiden asioiden hoito riippui paljon liikkeiden johdon kyvyistä. Tehtaiden tarkkailu rajoittui teollisuuskomitean jäsenten satunnaisiin vierailuihin tehtailla. Vasta keväällä 1919 teollisuuskomitea alkoi vaatia kaikilta liikkeiltä kuukausittaisen tulo- ja menoarvion ja vasta neuvottelukokouksen jälkeen teollisuuskomitea lähetti tehtaille erityiset tarkastajat.⁴⁷⁷

Huolto- ja teollisuustoiminnan suhteiden määrittämättä jättämisellä oli varmasti vaikutus teollisuustoiminnan epäonnistumiseen. Esimerkiksi Tarmon tekemä tappio koostui suurimmaksi osaksi henkilökunnalle jaetuista suurista luontoiseduista.⁴⁷⁸ On kuitenkin mahdotonta arvioida, olisiko toiminnalla ollut paremmat onnistumisen mahdollisuudet, jos tehtaiden ei olisi tarvinnut kiinnittää huomiota ja varoja pakolaisten avustamiseen, ja tehtailla olisi ollut mahdollisuus valita työvoimaansa.

Teollisuuskomitean tuottamaksi tappioksi ilmoitettiin 1.5.1920 yhteensä 3 952 599 ruplaa. Kuitenkin arvokkaan koneiston saanut Salama oli vielä käynnissä, ja koneiston arvon kerrottiin ylittävän lasketun tappion. Teollisuuskomitean alaisista tehtaista eniten rahaa käytettiin Salamaan. Salama sai kaikkiaan teollisuuskomitealta rahaa ja tavaroita 8 077 208 ruplan arvosta. Tarmoon rahaa käytettiin 4 290 616, Taistoon 3 195 709, Voimaan 1 644 961, Alkuun 906 664, aputyöosastoon 163 922 ja Työhön 119 268 ruplaa. Tehtaista ainoastaan Voima tuotti voittoa (yhteensä 79 818 ruplaa). Teollisuuskomitean toiminnan loppuessa teollisuuskomitealle jäi saatavia perimättä yli 11 miljoonaa ruplaa.

⁴⁷⁵ Selostus Tarmon tarkastuksesta toukokuussa 1919, f. 516 op. 2 d. 171; Tarmon tilikertomus 3.4.1919, f. 516 op. 2 d. 353; Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502; Tarmon toimintakertomus 18.10.1918–10.10.1919, f. 516 op. 2 d. 356, RGASPI, KA.

⁴⁷⁶ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Laiho), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁷⁷ Teollisuuskomitean toimintakertomus 8.9.1918–1.5.1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

⁴⁷⁸ Ibid.

Huomattavin määrä saatavista oli sotilasjärjestöltä ja eri suomalaisilta rykmenteiltä, joilta niitä ei edes pyritty karhuamaan.⁴⁷⁹

Teollisuustoiminnan tavoin myös SKP:n huoltotoiminta on saanut osakseen arvostelua. Vuoden 1919 puoluekokouksessa huoltotoiminnassa nähtiin sama vika kuin teollisuustoiminnassa: suunnittelemattomuus. Turkialle hurjimpana esimerkkinä suunnitelmien puutteesta huoltotoiminnassa oli invalidihuoltolan perustaminen Ukrainaan ja juuri Kiovan lähelle, vaikka suurten kaupunkien lähellä tiedettiin elintarvikkeiden maksavan paljon ja olevan vaikeasti saatavissa. Turkia kritisoi huoltotoimintaa myös yhtenäisten sääntöjen puuttumisesta. Perusteet, joilla avustusta jaettiin ja huoltoloihin pääsi, eivät olleet selvillä. Huoltoloissa ei hoidettu ainoastaan punapakolaisia, vaan avustusta olivat saaneet nekin, jotka olivat olleet Venäjällä jo 4–5 vuotta ennen punapakolaisten saapumista. Lisäksi huoltoloiden työvelvoitteista ei ollut yhtenäisiä käytäntöjä. Toisia oli veloitettu työntekoon, toisia ei.⁴⁸⁰

Avustuksien jako olikin sekavaa, eikä keskuskomitealla ollut siihen yhtenäistä linjaa. Vasta syksyllä 1919, huoltotoimintaa jo likvidoituessa, avustusten jako keskitettiin huoltokomitean alaiseksi. Sitä ennen avustuksia jakoivat lähes kaikki keskuskomitean alaiset laitokset sekä useat käyttövaroja saaneet henkilöt. Vuonna 1920 keskuskomitean toiminnan- ja tilintarkastajat huomauttivat, ettei avustusten jako ollut harkittua, tasapuolista ja yhdenmukaista.⁴⁸¹

Tarkastajat kritisoivat myös sitä, ettei keskuskomitean alaisille laitoksille laadittu tulo- ja menoarvioita, jotka olisivat olleet jonkun toimitsijan tai ainakaan keskuskomitean vahvistamia. Useiden laitosten tilit olivat sellaisessa kunnossa, etteivät niiden rahastonhoitajatkään olleet selvillä kaikista tapahtumista, eivätkä laitosten johtajat hyväksyneet maksettavia kuitteja tai palkkalistoja. Laitoksilla ei myöskään pidetty kunnollista kirjanpitoa varastoista.⁴⁸² Evän mukaan menoarvioita ei ollut mahdollista edellyttää Vasili-

⁴⁷⁹ Ibid.

⁴⁸⁰ SKP:n toisen puoluekokouksen pöytäkirja (Turkia), f. 516 op. 2 d. 143, RGASPI, KA.

⁴⁸¹ Tarkastuskertomus SKP:n keskuskomitean tileistä ja varojen hoidosta 1920, f. 516 op. 2 d. 422; Keskuskomitean tilintarkastajien lausunto 6.5.1919, f. 516 op. 2 d. 146, RGASPI, KA.

⁴⁸² Tarkastuskertomus keskuskomitean tileistä ja varojen hoidosta 30.4.1920, f. 516 op. 2 d. 148, RGASPI, KA. Tarkastajien kritiikki ei rajoittunut vain huoltolaitosten toimintaan.

Ostrovan huoltolasta, lastenkodilta, huoltokomitealta, päävastaanottolaitokselta tai Ukrainan invalidihuoltolalta, sillä etukäteen ei voitu aavistaa, kuinka monta henkilöä kulloinkin oli pakko ottaa niihin huollettavaksi. Laitoksille oli pakko ottaa vastaan kaikki saapuneet, jotka olivat laitoksen hoidon tarpeessa, ja usein täytyi ryhtyä nopeisiin toimiin tilojen hankkimiseksi. Elintarvikkeiden ja muiden tuotteiden hintojen nopea vaihtelu teki myös kulujen ennalta arvioinnin vaikeaksi. Buin siirtola oli ainoa laitos, jossa yritettiin tehdä tulo- ja menoarvioit joka kuukausi, sillä hoidokkien määrät ja elintarvikkeiden hinnat pysyivät tasaisempina Buissa kuin Pietarissa.⁴⁸³

⁴⁸³ K. M. Evän kommentti keskuskomitean tilien ja varojen hoidon tarkastuskertomukseen 1920, f. 516 op. 2 d. 502, RGASPI, KA.

7 Tulokset ja pohdinta

Suomalaiselle kommunistiselle puolueelle kehittyi sen toiminnan alkuvuosina Neuvosto-Venäjällä punapakolaisten huoltamiseen ja työllistämiseen keskittynyt laaja taloudellinen toiminta, jonka osana olivat tutkielmassa esitellyt huolto- ja teollisuuslaitokset. Huolto- ja teollisuustoiminta saivat alkunsa jo ennen SKP:n perustamista. Kansanvaltuuskunta suunnitteli Venäjälle paettaessa siirtolapaikkojen hankkimista sekä teollisen toiminnan harjoittamista. SKP:n alaisia huoltolaitoksia olivat Buin kaupungissa Kostroman läänissä Buin siirtola, Pietarissa Vasili-Ostrovan huoltola, lastenkoti ja päävastaanottolaitos, Permin läänissä maakommuuni Tuki, Tverin läänissä kaksi kesäsiirtolaa sekä Ukrainassa Kiovan lähellä invalidihuoltola. Pietarissa huoltoasioita järjesteli huoltokomitea. Laitoksista Buin siirtola ja Vasili-Ostrovan huoltola aloittivat toimintansa ennen SKP:n perustamista. Laitosten toimintaa rahoitettiin SKP:n varoilla, jotka oli saatu Venäjän kommunistiselta puolueelta.

Ennen pakoa Venäjälle kansanvaltuuskunta oli kiinnittänyt huomiota pakolaisten työllistämiseen ja tuotannon harjoittamiseen Venäjällä. Teollista toimintaa lähdettiin toteuttamaan kesäkuussa 1918, kun Suomalaisten sosiaalidemokraattien ulkomaisen järjestön keskuskomitea perusti puunjalostusosuuskunnan. Puunjalostusosuuskunnan tarkoituksena oli hankkia tehtaita punapakolaisten työllistämiseksi. Elokuussa Kostroman läänin kansantalousneuvosto myönsi keskuskomitealle käyttöoikeuden neljään tehtaaseen. Näiden tehtaiden perusteella puunjalostusosuuskunnan ja suomalaisten kommunistien nimissä haettiin elokuun 1918 loppupuolella 25 miljoonaa ruplaa Venäjän korkeimmalta kansantalousneuvostolta, joka myönsi rahat. Myönnettyjen rahojen avulla juuri perustetussa SKP:ssä ryhdyttiin toteuttamaan teollista toimintaa. SKP:n keskuskomitea perusti teollisuuskomitean hoitamaan tehtaiden järjestämistä pakolaisten työpaikoiksi. Teollisuuskomiteaan määrätyn Evert Elorannan johdolla tehtaita lähdettiin etsimään aiemmin saatujen Kostroman läänin tehtaiden lisäksi eri puolilta Venäjää.

Teollisuuskomitean alaisia tehtaita olivat puuteollisuusliike Salama Buissa, paperitehdas Alku ja pahvitehdas Työ Kostromassa, taloustarvetehdas Tarmo Muromissa sekä työkalutehdas Voima ja pukimo- ja pesulaitos Taisto Pietarissa. Lisäksi teollisuuskomitean alai-

sena toimi Petroskoissa aputyöosasto, jonka tehtävänä oli järjestää töitä ja jakaa avustusta puna-armeijassa palvelevien perheille. Toisin kuin keväällä ja kesällä 1918 oli suunniteltu, teollinen toiminta ei rajoittunut puunjalostusteollisuuden alalle. Huhtikuussa 1919 teollisuuskomitean senhetkisten tehtaiden toiminta päätettiin lopettaa, lukuun ottamatta Voimaa ja Taistoa. Tarkoituksena oli sopivan tehdaspaikan löydyttyä keskittää kaikki tehtaiden työntekijät yhteen laitokseen. Tarkoitukseen sopivaa tehdasta, tarkemmin rautatiekonepajaa, lähdettiin maaliskuun 1919 lopulla etsimään Ukrainasta. Laaditut suunnitelmat teollisen toiminnan uudelleenjärjestelystä peruuntuivat, kun asekuuntoiset miehet määrättiin mobilisoitaviksi puna-armeijaan toukokuussa 1919. Elokuussa 1919 keskuskomitea päätti lopettaa kaiken harjoittamansa huolto- ja teollisuustoiminnan taloudellisista syistä. Lisäksi lopetuspäätökseen vaikutti halu määritellä kansallisen toiminnan suhdetta. Laaja taloudellinen toiminta muodostui ongelmaksi, kun SKP joutui toimimaan ikään kuin valtiona valtiossa. Taloudellista toimintaa ei myöskään nähty mahdolliseksi yhdistää Suomeen suunnattuun vallankumoustyöhön.

Huoltolaitosten toiminta lopetettiin vuoden 1919 loppuun mennessä. Maakommuuni Tuen toiminta oli loppunut jo vuoden 1919 alussa sotatoimien levittyä Permin alueelle. Aiemmin SKP:lle kuuluneet pakolaisten huoltoon ja avustamiseen liittyvät tehtävät siirrettiin kansallisuuskomissariaatin Suomen osastolle. SKP:n teollisuuslaitosten toiminta lopetettiin vuoden 1920 alkuun mennessä. Poikkeuksena oli Salama, joka alkoi vuoden 1920 alusta toimimaan SKP:n alaisena, mutta rahoituksen suoraan venäläisiltä saavana tehtaana. Kesällä 1920 Salama päätettiin luovuttaa paikalliselle neuvostolle, kun suomalaiset kommunistit alkoivat keskittää toimintaansa Karjalaan.

Teollisuuskomitean toimintaa suunniteltiin toteutunutta laajemmaksi ja erityisesti vuoden 1918 lopulla ja vuoden 1919 alussa tehtiin aktiivisesti suunnitelmia uusien tehtaiden haltuun saamiseksi. Toteutumattomia hankkeita olivat muun muassa sahalaitos Petroskoissa, laivatelakka Pietarissa ja rautatiekonepaja Ukrainassa. Laivatelakkahanke linkittyi syyskuussa 1918 teollisuuskomitean haltuun siirtyneisiin Suomesta tuotuihin laivoihin ja laivojen asioita järjestelemään perustettuun laivastokomiteaan. Uusien siirtolapaikkojen etsiminen ei liittynyt haluun laajentaa toimintaa, vaan uusia paikkoja etsittiin vastauksena vaikeuksiin hankkia elintarvikkeita Pietarissa ja Buissa. Kesällä 1919 siirtolapaikkojen etsimisellä pyrittiin myös ratkaisemaan ongelma siitä, mihin likvidoiduilta

teollisuuslaitoksilta vapautuneet ja puna-armeijaan mobilisoitujen perheet sijoitettaisiin. Keväällä ja kesällä 1919 uusia siirtolapaikkoja etsittiin Vladimirin, Rjazanin ja Kostroman lääneistä. Suunnitelmat uusista hoidokkien sijoituspaikoista peruuntuivat elokuun 1919 likvidointipäätökseen.

Huolto- ja teollisuustoimintaa järjestettäessä suomalaiset olivat tiiviisti tekemisissä niin neuvostohallituksen kuin paikallistenkin neuvosto-orgaanien kanssa. SKP sai taloudellisiin hankkeisiinsa rahoitusta ja voimakasta tukea ylemmiltä neuvostotahoilta aina Leniniä myöten. Myönnettyjen varojen lisäksi saatiin usein suora keskusteluyhteys korkearvoisiin bolševikkeihin ja heidän myötävaikutuksensa asioiden järjestelyyn. Venäjän teollinen tuotanto oli romahtanut ensimmäisen maailmansodan aikana ja jatkoi luhistumistaan sisällissodan aikana. Kansallistaminen ja tehdaslaitoksien hylkääminen johtivat monien tehtaiden toiminnan pysähtymiseen. Venäjällä tarvittiin kiireesti tuotannon kasvua, jossa suomalaisten teollisuusyritysten uskottiin auttavan. Tuotannon elvyttämisen lisäksi suomalaisista uskottiin olevan hyötyä jonkinlaisina esimerkkeinä tehtaiden ja kollektiivitulojen järjestämisessä – teollisuustoimintaan varat myönnettiin mallikelpoisten tehtaiden käyntiin saattamiseksi ja maakommuuni Tuesta haluttiin mallikommuuni jopa nimeä myöten.

Myös suomalaisten puolella esiintyi ajatus siitä, että omalla toiminnalla pystyttäisiin tarjoamaan arvokasta esimerkkiä Neuvosto-Venäjällä. Uusia tehdaspaikkoja harkittaessa pohdittiin, että olisi terveellistä sovelluttaa tehtaisiin suomalaista tuotanto- ja työtekniikkaa. Suomalaisten maakommuunitoiminnalla puolestaan uskottiin annettavan esimerkkiä ympäröiville talonpojille, ja sitä kautta venäläiselle maataloudelle voimakas syysäys eteenpäin.

Seisahduksissa olevien teollisuuslaitosten toiminnan käynnistämiseen suhtauduttiin myötämielisesti myös neuvostohallitusta alemmilla tahoilla. Paikalliset neuvostot yrittivät joissakin tapauksissa valjastaa suomalaisten saaman taloudellisen tuen omaan käyttöön: suomalaisten avulla voitiin hankkia raaka-aineita tai rakentaa paikkakunnalla kauan kaivattu laitos, esimerkiksi mylly tai sähköasema. Lisäksi suomalaisten tehtailla voitiin valmistaa alueella tarvittuja teollisuustuotteita sekä tarjota työpaikkoja myös paikallisille. Toisaalta neuvostohallituksen ulkopuolisille myöntämä taloudellinen tuki on voinut herättää ihmetystä ja katkeruutta.

Teollisuuskomitean tehtaille antamat ohjeet Neuvosto-Venäjän lakien noudattamisesta vaihtelivat. Toiminnan eri vaiheissa annetut ohjeet viittaavat siihen, että alkuvaiheessa pyrkimyksenä oli toimia paikallisten lakien ja määräysten mukaisesti, mutta myöhemmin koettiin, että suomalaisia eivät sitoneet kaikki maan säännöt, ja teollisuuskomitealla oli erikoisoikeus teollisten olojen järjestelyyn. Ainakin Salaman tapauksessa paikalliset neuvostoviranomaiset pitivät tätä erikoisoikeutta hyödyllisenä. Kun tehdas oli suomalaisten hallussa, sen toiminnassa ei tarvinnut noudattaa kaikkia maan lakeja, mikä helpotti tehtaan asioiden ja tuotannon järjestämistä.

SKP:n teollinen toiminta oli tappiollista. Teollisuuskomitean alaisista tehtaista ainoastaan Voima tuotti teollisuuskomitean toiminta-aikana voittoa. SKP:n teollista toimintaa on kritisoitu suunnittelemattomuudesta ja väärin henkilöiden valitsemisesta teollisuuskomitean johtoon. Teollisuuskomitean alkuvaiheen toiminnassa näkyi SKP:n perustavassa kokouksessa esillä ollut epäluottamus ammattiyhdistysmiehiä kohtaan. Yhtenä syynä teollisen toiminnan huonoon menestykseen oli se, ettei sen ja huoltotoiminnan suhdetta määritelty. SKP:n teollinen toiminta sai huoltotoiminnan piirteitä, kun tehtailla jouduttiin käyttämään rahaa ja aikaa pakolaisten huoltamiseen järjestämällä asunnot, ruokaa, vaatetusta ja sairaanhoitoa. Työntekijöille kehittyi laajat luontoisedut, jotka esimerkiksi Tarmossa muodostivat suuren osan tehtaan tuottamasta tappiosta. Teollisuuskomitea ja sen alaiset laitokset eivät myöskään saaneet valita sopivia työntekijöitä, vaan teollisuuskomitean tehtävänä pidettiin töiden järjestämistä kaikille toiminnan piiriin haकेutuville pakolaisille. Huolto- ja teollisuustoiminnan suhteiden määrittelemättömyyttä enemmän teollisuuskomitean toimintaa haittasi sen vaikea toimintaympäristö: Venäjän sisällissodan kiihtyessä tehtailta mobilisoitiin iso osa ammattitaitoisesta työväestä, mikä vei pohjaa tehdashankkeilta. Keväällä 1919 tehtyjä uusia suunnitelmia teollisesta toiminnasta ei päästy testaamaan kunnolla.

Tutkielmassa on pyritty tuomaan esiin SKP:n huolto- ja teollisuustoiminta koko laajuudessaan, ja siten luomaan siitä aiempaa tutkimusta tarkempi, monipuolisempi ja luotettavampi kuva. Tähän käytetty aineisto antoi pääosin hyvin mahdollisuuden. Tutkielmassa jotkin laitokset ovat saaneet toisia suuremman painoarvon, mikä johtuu käytävissä olevasta lähdeaineistosta: Tarmosta käytettävissä oli satoja sivuja materiaalia, mutta Tverin pakolaissiirtolasta ainoastaan muutaman sivun toimintakertomus. Laajasta

lähdeaineistosta huolimatta jotkin toiminnan vaiheet jäivät epäselviksi. Miksi puunjalostusosuuskunnasta luovuttiin ja tilalle perustettiin teollisuuskomitea? Oliko toiminnalla vain väliaikainen luonne? Oliko laivastokomitea osa teollisuuskomiteaa? Näihin kysymyksiin vastaamista vaikeutti se, ettei keskuskomitean kokousten pöytäkirjoja ole säilynyt, eikä teollisuuskomitea kokoontunut ensimmäisinä toimintakuukausinaan kertaa-kaan.

Käytetyt lähteet rajoittivat myös suomalaisten ja neuvostoviranomaisten suhteen kuvausta. Käytössä ei ollut kuin suomalaisen osapuolen tuottamaa aineistoa, joten suhteiden tarkastelu jäi suomalaisten näkökulmaan keskittyväksi. SKP:n huolto- ja teollisuustoiminta oli merkittävä osa punapakolaisuutta, mutta ei kuvaa ilmiötä kokonaisuudessaan. Punapakolaisia toimi myös huolto- ja teollisuuslaitosten ulkopuolella, ja iso osa pakolaismiehistä liittyi puna-armeijaan. Tutkielmassa SKP:n huoltotoiminnan tarkastelu rajattiin ainoastaan huoltokomiteaan ja eri huoltolaitoksiin. Huoltotoimintaan olisi voinut sisällyttää myös keskuskomitean elintarvikeosaston toiminnan, jonka vaiheet ovat vielä tutkimuksessa selvittämättä.

Tutkielman otsikko ”Taitaa olla parasta tehdä konkurssi, kun vain osaisi sen tehdä kommunistisesti”⁴⁸⁴ on maakommuuni Tuessa toimineen J. W. Sainion kirjeestä syyskuulta 1919. Sitaatti kuvaa SKP:n huolto- ja teollisuustoimintaa osuvasti kahdella tavalla. Se tiivistää toiminnassa koetut taloudelliset vaikeudet. Toiseksi sitaatti kuvastaa, kuinka vasta opeteltiin taloudellista toimintaa kommunisteina. SKP:n huolto- ja teollisuustoiminta syntyi reaktiona Suomessa hävittyyn sisällissotaan ja pakoon rajan yli. Venäjälle saapuneet suomalaiset olivat pakolaisia, eivätkä ihanneyhteiskuntaa tavoitelleita siirtolaisia. Vaikka toiminta aloitettiin pakon edestä, muistuttivat perustetut yritykset ja siirtolat aiemmista suomalaisten perustamista ihannesiirtokunnista. Huolto- ja teollisuustoiminnan myötä muodostuneita yhteisöjä voisikin olla hedelmällistä jatkotutkimuksessa verrata Sointulaan, Säde-kommuuniin ja muihin suomalaisiin ihannesiirtokuntiin.⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ J. W. Sainio J. Mäelle 23.9.1919, f. 516 op. 2 d. 325, RGASPI, KA.

⁴⁸⁵ Saarela, 80; Suomalaisten aiemmista ihannesiirtokunnista ks. Peltoniemi, Teuvo: *Kohti parempaa maailmaa. Suomalaisten ihannesiirtokunnat 1700-luvulta nykypäivään*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1985; Säde-kommuunista ks. Kamppinen, Ossi: *Palkkana pelko ja kuolema: Neuvosto-Karjalan suomalaiset rakentajat*. Docendo, Jyväskylä 2019, 106–136.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Julkaisematon alkuperäisaineisto

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Alkuperäiset: Venäjän valtion sosiaalisen ja poliittisen historian arkisto (RGASPI)

Suomen kommunistisen puolueen arkisto

Fond (f.) 516, Opis (op.) 1

Delo (d.) 128: Petrogradin suomalaisten työläisten byroo.

d. 186: Suomen kansanvaltuuskunnan edustajan kirjeenvaihtoa kansankomissaarien neuvoston ja muiden elinten kanssa 27.4.–9.9.1918.

d. 247: Suomen sosiaalidemokraattien Petrogradin komitean pöytäkirjaotteita ja kirjeenvaihtoa Moskovan komitean kanssa 23.4.–4.9.1918.

d. 262: Toimintakertomuksia, Petrogradin komitean toiminnasta sekä Buista 1.5.–2.9.1918.

d. 263: Suomen sosiaalidemokraattien keskuskomitean pöytäkirjoja, otteita, kirjeitä ja muita asiakirjoja 24.8.1917–4.9.1918.

d. 264: Keskuskomitean toimihenkilöiden kirjeitä mm. Suomen tilanteesta, pidätyksistä, raha-asioista 10.4.–23.11.1918.

d. 267: Sd-ulkomaisten järjestöjen Petrogradin järjestelykomitean pöytäkirjat 14.6.–20.8.1918.

f. 516, op. 2

d. 2: SKP:n keskuskomitean materiaalit, pöytäkirjat, kiertokirjeet. Osa 1. 6.8.–30.12.1918.

d. 8: SKP:n keskuskomitean teknisen osaston kirjeenvaihto Moskovan byroon ja piirin kanssa 21.–22.11.1918.

d. 9: Teollisuuskomitean kirjeenvaihto Moskovaan, korkeimmalle kansantalouden neuvostolle 12.6.–30.12.1918, 10.1.1919.

d. 18: Suomen kommunistisen puolueen sotilasjärjestön kirjeenvaihto 3.10.–31.12.1918.

d. 62: SKP:n keskuskomitean Moskovan byroon aineistoa 12.9.–31.12.1918.

d. 71: Suomalaisten pakolaisten Permin komitean asiakirjoja.

d. 76: SKP:n oikeuskomitean asiakirjoja; kirjeenvaihto korkeimman kansantalouden neuvoston kanssa 5.9.–31.12.1918.

- d. 78: Buin suomalaisten pakolaisten ja siirtolan työneuvoston pöytäkirjoja 4.5.1918–5.11.1919.
- d. 79: Buin siirtolan yleiskokousten, komiteoiden ja asuinparakkien pöytäkirjoja 12.4.–3.6.1918.
- d. 80: Buin siirtolan yleiskokousten, komiteoiden ja asuinparakkien pöytäkirjoja 4.6.–10.7.1918.
- d. 81: Buin siirtolan yleiskokousten, komiteoiden ja asuinparakkien pöytäkirjoja 11.7.–10.8.1918.
- d. 82: Buin siirtolan yleiskokousten, komiteoiden ja asuinparakkien pöytäkirjoja 11.8.–30.9.1918.
- d. 83: Buin neuvoston aineistoja 10.4.–19.12.1918.
- d. 84: Buin suomalaisen työläisneuvoston kirjeenvaihtoa 9.4.–21.12.1918.
- d. 86: Salama-yrityksen kirjeenvaihtoa, ohjesääntö, työntekijöiden luettelo. 16.10.–31.12.1918.
- d. 91: Tarmo-tehtaan johdon kirjeenvaihtoa, työntekijäluettelo, säännöt, tilikirja 1.10.–31.12.1918.
- d. 92: Tarmo-tehtaan toimintakertomuksia 18.10.1918–31.3.1919.
- d. 130: Kirjoituksia eri lehdistä: kansalaissodan historia Suomessa 1918, 1923.
- d. 143: SKP:n 2. kokouksen pöytäkirja 1919 31.8.–11.9.1919.
- d. 146: SKP:n 2. kokouksen pöytäkirjojen liitteet 1919.
- d. 148: SKP:n toimintakertomuksia, lentolehtisiä, tilintarkastuskertomus, kuitteja.
- d. 152: Keskuskomitean kirjeenvaihtoa osastojen ja muiden suomalaisten järjestöjen kanssa 1.1.–31.5.1919.
- d. 153: Keskuskomitean kirjeenvaihtoa osastojen ja muiden suomalaisten järjestöjen kanssa 1.6.–31.8.1919.
- d. 154: Keskuskomitean kirjeenvaihtoa osastojen ja muiden suomalaisten järjestöjen kanssa 1.9.–31.12.1919.
- d. 163: SKP:n kanslian kirjeenvaihtoa talkoista, sotilasharjoituksista, likvidoinnista 11.8.–26.12.1919.
- d. 169: SKP:n teollisuuskomitean pöytäkirjat 1.–12.1919.
- d. 171: Suomalaisten pakolaisten tehtaiden, liikeyritysten talouskertomuksia sekä muita asiakirjoja.
- d. 172: Teollisuuskomitean päätöksiä ja kertomuksia. Osa 1.
- d. 173: Teollisuuskomitean päätöksiä ja kertomuksia. Osa 2.
- d. 174: Apu-yrityksen aineistoa. Osa 1.

- d. 177: Salama-yrityksen kirjeenvaihtoa teollisuuskomitean kanssa. Osa 1. 2.1.–30.12.1919.
- d. 178: Salama-yrityksen pöytäkirjoja ja muuta aineistoa. Osa 2. 2.1.–27.10.1919.
- d. 179: Salama-yrityksen kertomuksia, ohjeita, talouskertomuksia. Osa 3.
- d. 180: Tarmon kirjeitä ja sähköitä tehtaan lopettamisesta 2.1.–8.11.1919.
- d. 181: Tarmon kirjeenvaihtoa. Osa 1. 20.2.–10.11.1919.
- d. 182: Tarmon kirjeenvaihtoa kaadereista, taloudesta, tehtaan lopettamisesta. Osa 2.
- d. 185: Alku- ja Työ-tehtaiden aineistoa tehtaan lakkauttamisesta 30.1.–14.5.1919.
- d. 186: Teollisuuskomitean Moskovan kauppa-aseman toimintakertomuksia ja kirjeenvaihtoa. 4.1.–29.12.1919.
- d. 187: Teollisuuskomitean toimintakertomuksia ja kirjeenvaihtoa keskuskomitean kanssa. Osa 1. 2.1.–15.12.1919.
- d. 188: Teollisuuskomitean toimintakertomuksia ja kirjeenvaihtoa NV-elinten kanssa. Osa 2. 3.10.–24.11.1919.
- d. 189: Teollisuuskomitean kirjeenvaihtoa NV-elinten kanssa. Osa 3. 3.1.–19.12.1919.
- d. 190: Teollisuuskomitean pöytäkirjoja, kirjeenvaihtoa NV-elinten kanssa. Osa 4. 3.1.–31.12.1919.
- d. 192: SKP:n teollisuuskomitean kirjeenvaihtoa Alku-tehtaan kanssa 2.1.–19.12.1919.
- d. 194: Teollisuuskomitean edustajien kertomuksia.
- d. 195: SKP:n elintarvikeosaston toimintakertomuksia ja pöytäkirjoja.
- d. 199: Pakolaisten avustuskomitean pöytäkirjoja 12.1918–4.1919.
- d. 304: Paikalliskomiteoiden kertomuksia suomalaisten pakolaisten tilanteesta.
- d. 323: Buin suomalaisten pakolaisten neuvoston pöytäkirjoja ja kirjeenvaihtoa.
- d. 324: Pietarin suomalaisen pakolaisten pöytäkirjoja, kirjeenvaihtoa.
- d. 325: Tuki-kommuunin aineistoa.
- d. 328: Paperitehdas Työn pöytäkirjat, ohjeita, inventaariluetteloita.
- d. 329: Alku-paperitehtaan pöytäkirjoja, kirjeenvaihtoa.
- d. 330: Taisto: kirjeenvaihtoa 27.2.–30.12.1919.
- d. 334: Voima: hallituksen kokousten pöytäkirjat 28.2.1919–13.1.1920.
- d. 335: Voima: työntekijöiden kokousten pöytäkirjat 11.6.–26.12.1919.
- d. 341: Voima: työkertomuksia ja kirjeenvaihtoa teollisuuskomitean kanssa 2.4.–18.12.1919.
- d. 342: Voima: ohjeita, tariffiluetteloita 20.12.1918–7.8.1919.

- d. 347: Tarmo: hallinnon pöytäkirjat 22.10.1918–8.10.1919.
- d. 348: Tarmo: yleiskokousten pöytäkirjat 8.12.1918–5.7.1919.
- d. 349: Tarmon työläisten Aitta-osuuskunnan pöytäkirjat, hallinnon asiakirjoja 17.3.–16.9.1919.
- d. 353: Tarmon tehtaan työläisten yleiskokousten pöytäkirjoja ja muita asiakirjoja. Osa 1. 12.1918–4.1919.
- d. 355: Muurmannin paikallisen neuvoston, Vladimirin kuvernementin toimeenpanevan komitean, Tarmo-tehtaan kirjeenvaihtoa.
- d. 356: Tarmo-tehdas: hallinnon toimintakertomuksia 1.2.–31.12.1919.
- d. 357: Tarmo-tehdas: hallinnon ohjeita, määräyksiä. 1.1.–28.9.1919.
- d. 358: Tarmo-tehdas: työsopimuksia, tavaraluetteloita 17.11.1918–22.10.1919.
- d. 359: Tarmo-tehdas: hallinnon kirjeenvaihtoa. Osa 1.
- d. 360: Tarmo-tehdas: hallinnon kirjeenvaihtoa. Osa 2.
- d. 361: SKP:n teollisuuskomitean ja muiden kirjeenvaihto Tarmo-tehtaan toiminnasta. Osa 1. 20.1.–12.12.1919.
- d. 362: SKP:n teollisuuskomitean ja muiden kirjeenvaihto Tarmo-tehtaan toiminnasta. Osa 2. 2.1.–30.9.1919.
- d. 363: SKP:n teollisuuskomitean ja muiden kirjeenvaihto Tarmo-tehtaan toiminnasta. Osa 3.
- d. 365: Tarmo-tehdas: kirjeitä, sähköitä, muita asiakirjoja. Osa 2. 2.1.–28.11.1919.
- d. 378: Suomalaisten pakolaisten luettelo.
- d. 379: Neuvosto-Venäjällä asuvien ja työskentelevien suomalaisten pakolaisten luettelo.
- d. 380: Neuvosto-Venäjällä asuvien ja työskentelevien suomalaisten pakolaisten luettelo.
- d. 381: Vasilinsaarella asuvien suomalaisten pakolaisten luettelo.
- d. 421: SKP:n III edustajakokouksen pöytäkirjat, K. Mannerin esitys.
- d. 422: SKP:n III edustajakokouksen aineistoa, tilintarkastajien lausuntoja, toimintakertomuksia.
- d. 426: SKP:n keskuskomitean kokousten pöytäkirjat liitteineen.
- d. 438: Keskuskomitean kirjeenvaihtoa suomalaisten järjestöjen edustajien, suomalaisten kommunistien kanssa organisaatiosta, kaadereista, taloudesta ym. 2.1.–30.6.1920.
- d. 502: SKP:n keskuskomitean teollisuuskomitean toiminta- ja talouskertomuksia.

Työväen Arkisto (TA)

Yrjö Kullervo Laineen arkisto

Juho Oskari Arjanteen haastattelu, HA, Yrjö Kullervo Laineen arkisto.

Julkaistu alkuperäisaineisto

Sanomalehdet

Suomen kuvalehti 25.7.1953.

Vapaus 1918, 1919, 1921, 1922.

Kirjallisuus

Muistelmat

Airola, Matti: Suomalaisten punapakolaisten toiminnoista neuvostojen maassa. Teoksessa Nissinen, E. (toim.): *Proletaarisen vallankumouksen rintamilta. SVT:n kokoelma No. 1*. Valtion kustannusliike Kirja, Leningrad 1935.

Front, Hjalmar: *Kremlin kiertolaisia. Muistelmia monivaiheisen elämän varrelta*. Alea-kirja, Helsinki 1970.

Harri, Juho: *Kirottujen tarina. Kertomus todellisesta elämästä*. WSOY, Porvoo 1937.

Louhikko, Eemeli: *Teimme vallankumousta*. Suomen Kirja, Helsinki 1943.

Raitio, Jussi: *Uralin kahden puolen. Elämyksiä Neuvostoliitossa vuosina 1918–1921*. Tammi, 1943.

Ruhanen, Urho: *Syytettynä suomalainen*. Pohjoinen, Oulu 1989.

Tokoi, Oskari: *Maanpakolaisen muistelmia*. Tammi, Helsinki 1947.

Tutkimuskirjallisuus

Aunala, Aki: *”Valoa Karjalaan”. Neuvostopropaganda Venäjän Karjalassa 1918–1922*. Pro gradu, Jyväskylän yliopisto 2011.

Engelstein, Laura: *Russia in Flames. War, Revolution, Civil War 1914–1921*. Oxford University Press, New York 2018.

Engman, Max: *Pietarinsuomalaiset*. WSOY, Helsinki 2004.

Engman, Max: *Raja: Karjalankannas 1918–1920*. WSOY, Helsinki 2007.

Fitzpatrick, Sheila: *The Russian Revolution*. Oxford University Press, Oxford 2008.

Geust, Carl-Fredrik: Venäjän sisällissodassa surmansa saaneet suomalaiset punakaartilaiset. Teoksessa Westerlund, Lars (toim.): *Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa. Venäjän, Saksan, Ison-Britannian, Ranskan, Australian, Uuden Seelannin, Etelä-Afrikan, Yhdysvaltain, Kanadan ja Neuvosto-Venäjän armeijoissa vuosina 1914–22 menehtyneet suomalaiset sekä sotaoloissa surmansa saaneet merimiehet*. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2004.

Goldman, Wendy Z: *Women, the State & Revolution. Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936*. Cambridge University Press, Cambridge 1993.

Harjula, Mirko: *Suomalaiset Venäjän sisällissodassa 1917–1922*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Hirvelä, Jesse: *Kahden sisällissodan vallankumoukselliset: Suomalaisen Kommunistisen Puolueen sotilasjärjestö Neuvosto-Venäjällä 1918–1920*. Pro gradu, Helsingin yliopisto 2017.

Hyvönen, Antti: *Suomen kommunistinen puolue 1918–1924*. Kansankulttuuri Oy, Helsinki 1968.

Immonen, Kari: *Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–1939*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1987, 398, 405.

Kamppinen, Ossi: *Palkkana pelko ja kuolema: Neuvosto-Karjalan suomalaiset rakentajat*. Docendo, Jyväskylä 2019.

Kangaspuro, Markku: *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.

Katainen, Elina: *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2013.

Ladejinsky, W: Collectivization of Agriculture in the Soviet Union I. *Political Science Quarterly* 49 (1934):1.

Lahti, Vesa-Matti: *Siperia kutsuu! Kansainvälisen Kuzbas-siirtokunnan ja sen suomalaisten tarina 1921–1927*. Into, Helsinki 2017.

Linnanmäki, Eila: *Espanjantauti Suomessa. Influenssapandemia 1918–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Lähteenmäki, Maria: *Maailmojen rajalla: Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.

Malle, Silvana: *The Economic Organization of War Communism 1918–1921*. Cambridge University Press, Cambridge.

Marrus, Michael: *The Unwanted. European refugees in the Twentieth Century*. Oxford University Press, New York 1985.

Nevakivi, Jukka: *Muurmannin legioona. Suomalaiset ja liittoutuneiden interventio Pohjois-Venäjälle 1918–1919*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1970.

Nevalainen, Pekka: *Punaisen myrskyn suomalaiset. Suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Peltoniemi, Teuvo: *Kohti parempaa maailmaa. Suomalaisten ihannesiirtokunnat 1700-luvulta nykypäivään*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1985.

Rabinowitch, Alexander: *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd*. Indiana University Press, Bloomington 2007.

Read, Christopher: *War and Revolution in Russia, 1914–1922. The Collapse of Tsarism and the Establishment of Soviet Power*, Palgrave Macmillan, Hampshire 2013.

Remington, Thomas F: *Building Socialism in Bolshevik Russia. Ideology and Industrial Organization 1917–1921*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 1984.

Rinta-Tassi, Osmo: *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena*. Opetusministeriö, Puna-kaartin historiakomitea, Helsinki 1986.

Ronimois, H. E: Soviet Experiment with Communist Economy, 1918–1920. *Canadian Slavonic Papers* 2 (1957).

Saarela, Tauno: *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki 1996.

Salomaa, Markku: *Punaupseerit: SKP:n ja puna-armeijan sotilaallinen yhteistoiminta kansalaissodasta talvisotaan 1918–1940*. WSOY, Juva, 1992.

Salomaa, Markku: *Punaupseerien nousu ja tuho*. Otava, Helsinki 2018.

Steinberg, Mark D: *The Russian Revolution 1905–1921*. Oxford University Press, New York 2017.

Subtelny, Orest: *Ukraine: A History*. 3rd ed. University of Toronto Press, Toronto 2000.

Takala, Irina: *Finny v Karelii i v Rossii: istorija vozniknovenija i gibeli diaspory*. Neva, Pietari 2002.

Vihavainen, Timo: Vallankumouksesta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Kirkinen, Heikki (toim.): *Venäjän Historia*. 4. painos. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2006.

Volanen, Risto: *Nuori Suomi sodan ja rauhan Euroopassa 1918–1922*. Otava, Helsinki 2019.

Liite 1 tiivistelmät

ALKU. Paperitehdas Alku (Aiemmin paperitehdas Semenov) otettiin teollisuuskomitean haltuun lokakuussa 1918. Tehdas sijaitsi Kostroman kaupungin lähellä. Tehdasta johti Erik Lehmusvuori ja hallinnon jäseninä olivat Johan Boman, V. Törnroos ja K. Lindberg. Tehdas ei päässyt aloittamaan tuotantoa paperikoneen osien puuttuessa. Työntekijöitä oli noin 60. Työt tehtaalla lopetettiin kesäkuussa 1919 ja tehdas luovutettiin Kostroman läänin kansantalousneuvostolle 8.11.1919.

APUTYÖÖSASTO. Teollisuuskomitean aputyöosaston toiminta alkoi joulukuussa 1918 Petroskoissa. Aputyöosaston tehtävänä oli järjestää töitä ja avustusta puna-armeijaan mobilisoitujen suomalaisten perheille. Yhteensä avustettavia oli 261 henkilöä, joista töitä onnistuttiin järjestämään 5–7 henkilölle. Aputyöosaston toimintaa johti J. Kataja. Aputyöosaston alkuvaiheessa toimintaa järjestelivät myös Johan Henrik Lumivuokko ja Lauri Levola. Toiminta lopetettiin syyskuussa 1919.

AURA. Maakommuuni Aura perustettiin Buissa syksyllä 1919, kun Buin huoltolan lakauttamisen jälkeen osa siirtolan asukkaista jäi siirtolan aiemmin omistamalle maatilalle, jota kutsuttiin Auraksi. Maakommuuni Aura ei ollut SKP:n alainen laitos. SKP:n keskuskomitea auttoi kuitenkin maakommuuni Auraa saamaan käyttövarat. Maakommuuni toimi todennäköisesti vielä ainakin kesällä 1923. Buin kaupungin alueella on yhä taajama nimeltä ”Kommuna Aura”.

BUIN SIIRTOLA. Buin siirtola perustettiin huhtikuun 1918 lopulla Buin kaupunkiin Kostroman lääniin. Buissa pakolaisten käyttöön saatiin sotavankeja varten rakennettuja parakeja. Korkeimmillaan siirtolan asukasmäärä oli toukokuun puolivälissä 1918, kun siirtolassa oli noin 3500 suomalaista. Elokuussa 1918 asukkaita oli enää noin 500 ja elokuussa 1919 noin 190. Lokakuussa 1918 siirtolan väki muutti parakeilta pois maatiloille. Siirtolan komissaarina toimi ensin Juho Kirves ja syyskuusta 1918 lähtien Juho Kustaa Lehtinen. Siirtolassa toimi oma sairaala, koulu ja lastenkoti. Lastenkodin johtajana toimi Sandra Lehtinen. Buin siirtolan toiminta lopetettiin lokakuussa 1919.

HUOLTOKOMITEA. SKP:n keskuskomitean huoltokomitea ei ollut vastuussa koko keskuskomitean huoltotoiminnan järjestämisestä. Huoltokomitea hoiti pakolaisten avustusta

ja huoltolaitoksia Pietarissa. Huoltokomiteassa toimivat Joel Järnstedt, Maija Letonmäki ja Olga Manner.

IHANTOLA. Ihantola-niminen artteli perustettiin syyskuussa 1919 Kostroman lääniin Sumarokovon kylään. Ihantolan perustivat kesällä 1919 Kostroman alueella SKP:n keskuskomitealle maatilaa etsineet henkilöt. Elokuussa 1919 keskuskomitea peruutti maatilahankkeen, mutta maatilalan löytäneet henkilöt päättivät perustaa löydetylle maatilalle omatoimisesti arttelin. Ihantolassa oli alle kymmenen jäsentä. Ihantolan toiminta lopetettiin marraskuussa 1919, kun sille ei onnistuttu saamaan rahoitusta.

MAAKOMMUUNI TUKI. Maakommuuni Tuki perustettiin syyskuussa 1918 Permin läänistä saadulle Tjumenin tilalle. Maakommuunin perusti SKP:n keskuskomitean tuella joukko pakolaisia, joiden tarkoituksena oli perustaa maanviljelyssiirtola Siperiaan, mutta jotka joutuivat sotatoimien vuoksi palaamaan takaisin. Tuen toimintaa johti Jaakko Mäki, ja toiminnassa olivat mukana muun muassa Jussi Sainio ja Kalle Lepola. Maakommuunissa asui 69 henkilöä, joista kommuunin aikuisia jäseniä oli 44. Maakommuuni Tuen toimintaa varten myönnettiin maanviljelyskomissariaatista 1,7 miljoonaa ruplaa. Myönnetystä summasta ehdittiin nostaa vain 100 000 ruplaa, kun jo tammikuussa 1919 maakommuuni Tuki joutui lähtemään Permin läänistä sotatoimien levittyä alueelle.

PIETARIN LASTENKOTI. Lastenkoti perustettiin keväällä 1919 Pietarissa Vasilinsaaren 10. linjan numeroon 15. Lastenkotiin siirrettiin Vasili-Ostrovan huoltolasta kaikki orpolapset, joita oli noin sata. Kodin johtajana toimi ensin Elviira Vihersalo ja Vihersalon kuoleman jälkeen Lyyli Latukka. Lastenkoti siirrettiin syksyllä 1919 pois SKP:n keskuskomitealta. Lastenkoti jatkoi toimintaansa, ja kodin johto pysyi entisissä käsissä.

PÄÄVASTAANOTTOLAITOS. Perustettiin marraskuussa 1918 Pietariin osoitteeseen Kamennoostrovski prospekt 32. Päävastaanottolaitos perustettiin toimimaan väliaikaisena etappina Suomesta saapuville pakolaisille. Päävastaanottolaitosta ei määrätty muiden huoltolaitosten tapaan lakkautettavaksi vuoden 1919 lopulla.

SALAMA. Puuteollisuusliike Salama perustettiin syyskuussa 1918 Buihin. Tehtaan johtajana toimi Väinö Mäkinen ja apulaisjohtajana Herman Saxman. Hallinnossa olivat jäseninä Aatto Sirén, Elis Suurkaulio, Antti Sola, V. Suontausta ja S. Moilanen. Salaman työntekijöiden lapsille perustettiin oma koulu, jonka opettajana toimi Yrjö Kullervo Laine.

Tehtaalla suoritettiin tilauksia pääosin Kostroman läänissä oleville neuvostoille. Joulukuussa 1918 Salaman piirissä oli yhteensä 278 suomalaista, joista töitä teki 130. Touku-
kuussa 1920 työntekijöitä oli noin 110. Vuoden 1920 alusta lähtien Salaman toiminnan
rahoitti suoraan Kostroman läänin kansantalousneuvoston metalliosasto, mutta se säilyi
yhä SKP:n alaisena. Kesällä 1920 tehdas päätettiin luovuttaa neuvostolle, kun suoma-
laisten kommunistien toimintaa alettiin keskittää Karjalaan. Tehtaan entisellä paikalla
Buissa on nykyään Salama-niminen kaupunginosa.

TAISTO. Pukimo- ja pesuliike Taisto perustettiin helmikuussa 1919 Pietariin osoitteeseen
Prospekt Karla Marksa 13 (nyk. Bolšoi Sampsonievski prospekt). Johtajana oli aluksi Art-
turi Sivenius ja myöhemmin Arvo Närhi. Tehtaan hallinnossa toimivat L. Levola, Matti
Turkia ja J. A. Palomäki. Pääosin Taistossa kunnostettiin vanhoja sotilaspukuja sekä pes-
tiin pyykkiä ja valmistettiin vaatteita keskuskomitean alaisille laitoksille. Työntekijöitä oli
kaikkiaan noin 230. Taisto luovutettiin teollisuuskomitean hallusta 15.11.1919.

TARMO. Taloustarvetehtas Tarmo (aiemmin Larionovin tehdas) perustettiin lokakuussa
1918 Muromiin Vladimirin lääniin. Tehtaan johtajana toimi aluksi Yrjö Oksanen ja huhti-
kuusta 1919 lähtien Juho Vuoristo. Hallinnon jäseninä olivat Matti Airola, Kosti Aaltonen,
V. Ukkonen ja A. Raunio. Korkeimmillaan työntekijöitä oli vuonna 1918 yhteensä 86 ja
vuonna 1919 yhteensä 179. Tarmon työntekijöiden lapsille perustettiin oma koulu. Tar-
mon tuotannoksi oli suunniteltu maanviljelyskoneita ja rautatievaunujen osia. Tehtaalla
saatiin valmistettua ainoastaan yksi jarrulossitilaus. Lokakuussa 1919 tehdas luovutettiin
Muromin kihlakunnan kansantalousneuvostolle.

TEOLLISUUSKOMITEA. SKP:n keskuskomitea perusti teollisuuskomitean 8.9.1918 järjes-
tämään tehtaita käyntiin suomalaisten pakolaisten työpaikoiksi. Toimintaa rahoitettiin
Venäjän korkeimmalta kansantalousneuvostolta saadulla 25 miljoonalla ruplalla. Teolli-
suuskomitealla oli Pietarissa konttori osoitteessa Panteleimonovskaja ulitsa 5 (nyk.
Ulitsa Pestelja). Konttorissa toimivat tavaranhankinta ja työnvälitysosastot sekä laivas-
tokomitea. Lisäksi Moskovaan ja Kostromaan perustettiin osto- ja välityskonttorit. Syys-
kuusta 1918 helmikuuhun 1919 teollisuuskomitean toimintaa johti Evert Eloranta ja sen
jälkeen Johan Henrik Lumivuokko. Teollisuuskomitean sihteerinä oli Werner Forsten ja
rahastonhoitajana Kaarlo A. Hekkala. Teollisuuskomitean toiminta päättyi 1.5.1920.

TVERIN KESÄSIIRTOLAT. Tverin kaupungin lähelle perustettiin kesällä 1919 kaksi siirtola. Saharovon kylässä käyttöön saatiin kenraali Vasili Gurkon ennen omistama kartano, jonne sijoitettiin pääosin lapsia. Siirtolassa oli yhteensä 217 asukasta, joista lapsia oli 170. Saharovon siirtola johti Lyyli Latukka. Koltsovon kylästä käyttöön saatiin entinen kenraali Makarovin huvila. Siirtolaan lähetettiin vanhoja ja sairaita naisia sekä raskaana olevia puna-armeijalaisten vaimoja yhteensä 63 henkilöä. Koltsovon siirtola johti Bernhard Virtanen. Siirtoloiden toiminta päättyi marraskuussa 1919.

TYÖ. Pahvitehdas Työ (aiemmin pahvitehdas Henze & Bonn) perustettiin tammikuussa 1919. Tehdas sijaitsi Bytšihan kylässä 30 kilometrin päässä Kostroman kaupungista. Tehdasta johti Juho Kirves ja hallinnon jäseninä olivat Pekka Hopfner ja V. Suvanen. Työntekijöitä oli noin 50. Tehdas ei päässyt aloittamaan tuotantoa. Työt lopetettiin toukokuussa 1919, ja tehdas siirrettiin kesäkuussa 1919 Kostroman läänin kansantalousneuvostolle.

UKRAINAN INVALIDIHUOLTOLA. Kesäkuussa 1919 suomalaisia sotilasinvalidia ja puna-armeijalaisten perheitä lähetettiin Kiovan lähelle Mežyhvirjan luostariin perustettuun invalidihuoltolaan. Huoltolaan lähetettiin myös omakustanteisesti keskuskomitean toimesta olevien perheitä. Luostarin komissaarina toimi Henrik Paulin. Huoltolan asukasmäärä oli ainakin muutamia satoja. Huoltolan toiminta päättyi elokuun lopulla 1919, kun bolševikit karkotettiin Kiovasta.

VASIL-OSTROVAN HUOLTOLA. Vasili-Ostrovan huoltola sijaitsi Pietarissa Vasilinsaaren (Vasiljevski ostrov) 8. linjan numerossa 61. Majoituspaikka saatiin käyttöön jo ennen SKP:n perustamista. Syyskuussa 1918 huoltolassa oli 489 asukasta. Helmikuussa 1919 asukkaita oli 711. Huoltolan yhteydessä toimi oma sairaala. Huoltolan komissaarina toimivat eri aikoina O. Itkonen, Henrik Paulin ja V. Puttonen. SKP:n keskuskomitea lopetti huoltolan toiminnan syksyllä 1919.

VOIMA. Työkalutehdas Voima (aiemmin G. M. Pekin tehdas) sijaitsi Pietarissa osoitteessa Tserkovnaja ulitsa 17a. (nyk. Ulitsa Blohina). Tehtaan käyttöoikeus myönnettiin teollisuuskomitealle 4.11.1918, mutta tehdas luovutettiin vasta helmikuussa 1919. Tehtaan johtajana toimi Robert Hurskainen ja myöhemmin Konsta Lindqvist. Hallinnossa jäseninä olivat Gideon Engström, Johan Blumfeldt, K. Jokinen, J. E. Kurko, V. Långström,

Pekka Hopfner ja Juho Kirves. Voimassa valmistettiin pääosin töitä SKP:n sotilasjärjestölle. Tilauksia tehtiin myös muille suomalaisille laitoksille sekä kierretappitilaus Nikolain asemalle. Tehtaan työväestön lukumäärä oli korkeimmillaan 55 henkilöä. Liike luovutettiin pois teollisuuskomitealta 24.2.1920.

Liite 2 kartta

Kartan pohja: d-maps.com